

תמצית הש"ס

מחולק חנינם לזיכוי הרבים | מסכת ברכות ב. - ל"א: | אין לסמוך להלכה

הקדמה כללית

מצות קריאת שמע - מסכת ברכות עוסקת בשלשת הפרקים הראשונים דיני קריאת שמע. קריאת שמע היא מצוה דאורייתא לקרות ג' פרשיות, שהם שמע ישראל, והיה אם שמוע, ויאמר. מקור חיוב זה הוא מדכתיב בפרשת שמע "והיו הדברים האלה וכו' ודברת בם וכו' בשכבך ובקומך". בפרשת והיה אם שמוע כתיב "ושמתם את דברי אלה וכו' לדבר בם וכו' ובשכבך ובקומך". פרשת ויאמר אע"פ שלא כתוב לקרותה "בשכבך ובקומך" אמרו חכמים לקרותה יחד עם ב' הפרשיות הראשונות, משום שמוזכר בה יציאת מצרים, ומדכתיב "למען תזכור את יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חיךך" למדו חכמים שימי חיךך אלו הימים ו"כל" בא רבות לילות, ואמרו לקרות דווקא פרשה זו אף שיש עוד פרשיות שמוזכר בהם יציאת מצרים, מפני שבפרשה זו מוזכרים דברים חשובים נוספים, כמו קבלת עול מצוות, החובה להתרחק מדעות אפיקורסיות, וחובת הזהירות מללכת אחרי התאוות ואחרי עבודה זרה.

דיני קריאת שמע מתבארים בג' הפרקים הראשונים. בפרק ראשון (מאימתי ב. - י"ג.) מבאר הגמ' מהם זמני ק"ש ומהי צורת הקריאה ותקנת חכמים לברך כמה ברכות לפני ואחרי ק"ש. בפרק שני (היה קורא י"ג. - י"ז:) מלמדת הגמ' את דיני הקריאה וחובת הכונה. בפרק שלישי (מי שמתו י"ז: - כ"ו.) מלמדת הגמ' האם יש חובת קריאה במצבים מיוחדים, (אונן, עוסק במצוה, נשים ועבדים וקטנים, בעל קרי), וכן דיני נקיות וכסוי הגוף הנצרכים לק"ש. ואח"כ עוברת הגמ' לדיני תפילה.

הקדמה לפרק מאימתי - בהתחלה מבארת הגמ' ממותי עד מתי הזמן של קריאת שמע של לילה (דף ב.), ויש בזה כמה דעות, ואגב זה מזכירה הגמ' שהלילה חלוק לכמה משמרות, שיש להם ביטוי גם לשירת המלאכים וגם אצל בני האדם (ג.), אח"כ מזכירה הגמ' את המצוה לסמוך גאולה (-זכירת יציאת מצרים) לתפילת שמונה עשרה, ומבארת פרטי הדינים בזה, (ד: וכן לקמן ט:). אח"כ הגמ' עוברת לבאר בדרך אגב כמה עניינים שונים שאינם שייכים לק"ש (מעלת היסורים, מעלת תפילה בבית הכנסת, תפילתו וכעסו של הקב"ה ודרך הנהגתו את ישראל, מקום התפילה, שנים מקרא ואחד תרגום, וכו'), ובדף ט: הגמ' חוזרת לענין ק"ש ומבארת מתי הזמן של קריאת שמע של שחרית, (ומביאה כמה דברים על דוד המלך חזקיהו המלך ואלישע הנביא), בדף י: וי"א. מביאה הגמ' את המחלוקת של בית שמאי ובית הלל אם "בשכבך ובקומך" היינו שצריך לקרוא ק"ש דווקא בשכיבה ובעמידה, או שכל אחד קורא כדרכו. אח"כ מביאה הגמ' (י"א) שצריך לברך ברכות לפני ק"ש ואחריה, (ואגב זה מזכירה מה הדין כשטעה באמצע הברכה. י"ב.), והפרק מסיים (י"ב:) בביאור למה קבעו פרשת ויאמר בק"ש, וחובת זכירת יציאת מצרים.

מאימתי

זמן ק"ש של ערבית

הקדמה - כתיב "ודברת בם וכו' ובשכבך ובקומך" והיינו שיש מצוה לקרות את הפסוקים שמשמע ישראל והלאה, בזמן שכיבה ובזמן קימה. וכן הדין בפרשת "והיה אם שמוע" שגם בה כתוב בשכבך ובקומך. וכיון שלשון התורה הוא "בשכבך ובקומך" הזמן תלוי בזמן שכיבה וקימה, ולא ביום ובלילה כשאר מצוות שזמנם ביום או בלילה. ובגמ' 'בואר ממתני עד מתי צריך לקרות ק"ש.

ב' תחילת זמן ק"ש של ערבית - לתנא דמתני' זמנה הוא מהשעה שהכהנים שנטמאו וטבלו לפני בין השמשות (שהרי הם צריכים 'הערב שמש' כדי להטהר) נכנסים לאכול בתרומתן, והיינו מצאת הכוכבים, דבעינן לקרותה 'בשכבך', ולפני כן אינו זמן שכיבה. שיטת רבי יהודה (לקמן כ"ז) שתחילת הזמן הוא בפלג המנחה, שאז לשיטתו מסתיים זמן מנחה, דלא דריש 'בשכבך ובקומך' (תוס' ב: ד"ה אמר). ובברייתא (ב:) איתא שר"א סובר שזמנה משעה שקדש היום בערבי שבתות והיינו מבין השמשות, (שכיון שזה ספק לילה קידש היום מספק). ולר"מ זמנה משעה שהכהנים טובלים כדי שיוכלו לאכול תרומה, והיינו קודם בין השמשות דר' יוסי (שהוא כהרף עין לפני צאת הכוכבים, ובין השמשות דר"י הוא מהלך [יותר מ]חצי מיל לפני צאת הכוכבים). ולרבי יהושע זמנה משעת צאת הכוכבים. לר' חנינא זמנה משעה

שהעני שאין לו נר להדליק לסעודתו נכנס לאכול פתו במלח, שהוא מאוחר מזמן צאת הכוכבים. וכתבו התוס' שהזמן הוא מעט לפני אכילתו, כשמתקנים לו אכילתו, שהרי העני עצמו צריך לקרות ק"ש, ואסור להתחיל בסעודה עד שיתפלל. ולר' אחאי זמנה משעה שרוב בני אדם נכנסים להסב י"א בחול וי"א בשבת. ולתנא אחר אליבא דר"מ זמנה משעה שבנ"א נכנסים לאכול פתן בערב שבת שמתחילים לאכול מוקדם מפני שהכל מוכן מערב שבת.

טעם הנהיגים לקרות ק"ש מבעוד יום - שיטת רש"י (ד"ה עד) שאין יוצאים יד"ח בקריאת ק"ש מבעוד יום, אלא יוצאים יד"ח בקריאת פרשה ראשונה בק"ש שעל המיטה, ומ"מ קורין ק"ש בבית הכנסת כדי לעמוד בתפילה מתוך דברי תורה. והתוס' (ד"ה מאימתי) הקשו כמה קושיות על רש"י, והביאו שדעת ר"ת שהלכה כרבי יהודה שזמן ק"ש מפלג המנחה, אך הקשו שא"כ אין מתפללים מנחה אחרי פלג המנחה. ודעת ר"י שהלכה כמ"ד שזמן ק"ש הוא משעה שקידש היום או משעה שבני אדם נכנסים להסב, שזה מבעוד יום.

סוף זמן ק"ש של ערבית - לרבי אליעזר זמנה הוא עד ד' שעות, דהא דכתיב "בשכבך" היינו הזמן שבני אדם הולכים לשכב. לרבן גמליאל זמנה עד שיעלה עמוד השחר, דהא דכתיב "בשכבך" היינו כל זמן שכיבה. ולחכמים מדאורייתא זמנה עד שיעלה עמוד השחר, אולם כדי להרחיק את האדם מן העבירה תיקנו שיקראנה עד חצות, אמנם אם לא קרא קודם חצות חייב לקרות עד עמוד השחר. ובברייתא איתא שר"א שסוף זמן ק"ש הוא בשעה שהעני עומד ליפטר מתוך סעודתו. (ולהלן ח: יש מ"ד שאפשר לקרות ק"ש של ערבית עד הנץ החמה).

התנא של המשנה קאי אקרא ד"בשכבך ובקומך" ומבאר דיני ק"ש, ומהאי טעמא נמי הקדים לשנות זמן ק"ש של ערבית לפני של שחרית. אי נמי טעם ההקדמה משום דכתיב "ויהי ערב ויהי בוקר".

תמצית ההלכה

זמן קריאת שמע של ערבית - תחילת זמן ק"ש הוא משעה שרואים ג' כוכבים קטנים, ואם קראה לפני צה"כ או בזמן מסופק או שקראה עם ציבור שהתפללו מעריב אחרי פלג המנחה (כדעת רבי יהודה), צריך לחזור ולקרוא ק"ש בלא ברכות, ואין ראוי לצאת ידי חובת ק"ש שעל המיטה, אף אם קורא אז את ג' פרשיות ק"ש. לכתחילה יש לקרות ק"ש מיד בצה"כ, דזריזים מקדימים למצוות. סוף זמן ק"ש מדרבנן הוא בחצות הלילה, והמאחר נחשב עובר על דברי חכמים, אמנם אם קראה עד עלות השחר יצא בדיעבד. (משנה ברורה סימן רל"ה).

דברים נוספים שזמנם בלילה

אכילת קדשים שנאכלים ליום אחד, והקטר חלבים ואברים של קרבנות שנוזק דמם ביום, זמנם עד עלות השחר, ואם עלה עמוד השחר נעשו הקדשים נותר, דכתיב "לא יניח ממנו עד בוקר", ואם החלבים והאברים למטה מן המזבח נפסלים בלילה, דכתיב "לא ילין לבוקר". ואמרו חכמים שהזמן של אכילת קדשים הוא עד חצות, כדי להרחיק את האדם מן העבירה, אבל הקטר חלבים ואברים זמנו כל הלילה.

כהנים שטבלו מותרים באכילת תרומה משעת צאת הכוכבים, אף שלא הקריבו את קרבן הכפרה, דכתיב "ובא השמש וטהר", והיינו שטהר היום, דאם הכונה לביאת אורו (ל-רש"י) הכונה ליום השמיני, ויטהר עצמו בהבאת קרבנותיו, ולתוס' הכונה לתחילת השקיעה), לימא קרא ויטהר.

הרחב דבר

זמן צאת הכוכבים ובין השמשות - צאת הכוכבים הוא זמן תחילת הלילה, והנפקא מינא בזה היא בין לגבי דברים שזמנם ביום ולא בלילה או בלילה ולא ביום, וכדאיתא במגילה (כ:) כל היום כשר לקריאת המגילה ולקריאת ההלל וכו', וכל הלילה כשר

בחורבה מפני ג' טעמים, חשד, חשש מפולת, ומזיקין, ואפי' אם קיים רק אחד מהחששות, עדיף שיתפללו בדרך. (משנה ברורה סי' צ').

דוד המלך

כיון שהזכר לעיל מה שאמר דוד "חצות לילה אקום" מבארת הגמ' מתי היה דוד המלך קם, ואיך היה יודע מתי זמן חצות. ואגב זה מזכירה הגמ' דרך הנהגתו את הציבור, ואת חסידותו של דוד המלך.

זמן קימת דוד - לר' אושעיא דוד היה קם בתחילת הלילה. לר' זירא עד חצות הלילה היה עוסק בתורה כשהוא מתנמנם כסוס, ובחצות היה מתגבר כארי. ולרב אשי עד חצות היה עוסק בתורה ואחר חצות בשירות ותשבחות. בעלות השחר נכנסו חכמי ישראל וביקשו פרנסה וכו', והיו יוצאים למלחמה ע"פ מלך ואחיתופל וסנהדרין ואורים ותומים.

ידיעת זמן חצות - לל"ק דוד ידע מתי זמן חצות כיון שהיה לו כינור שהיו נקביו לצד צפון, ובחצות היתה רוח צפונית מנשבת בו, ומשה לא ידע מתי חצות, ולכן אף שהקב"ה אמר לו שמכת בכורות תהיה בחצות הוא אמר כחצות מפני שלא רצה לומר להם דבר שאינו יכול להוכיח אם יבקשו ממנו הוכחה. (תוד"ה ואתא). לר' זירא גם משה ידע מתי חצות, ודוד היה צריך את הכינור כדי להתעורר משנתו, ומשה אמר כחצות שמא יטעו אצטגניני פרעה בזמן חצות ויחשבו שמה בדאי, וכמו שאמרו למד לשונך לומר איני יודע שמא תתבדה ותאחז. לר' אשי אמר משה ב"ג בחצות מחר כמו שעכשיו חצות.

ד. חסידותו - כתיב "לדוד שמרה נפשי כי חסיד אני", קרא דוד לעצמו חסיד לפי שהיה קם בחצות, קודם שאר מלכים שקמים בג' שעות. וי"א שאמר כן על אף שדרך מלכים לשבת בצורה מכוונת, והיו ידיו מלוכלכות בדם בשפיר ובשליא לטרה אשה לבעלה, והיה נמלך במפיבושת רבו ולא בוש, (ומפיבושת הוא איש בושת, ונקרא מפיבושת מפני שבייש פני דוד בהלכה), ולפיכך זכה דוד ויצא ממנו כלבב והוא דניאל שהיה מלכיש פני מפיבושת בהלכה. אמנם אע"פ שדוד אמר על עצמו שהוא חסיד, מ"מ חשש שאין לו חלק עם הצדיקים בשכר שיש להם לעת"ל, **שמה יגרום החטא**. וכן מצינו שיעקב חשש מעשיו, אע"פ שהבטיחו הקב"ה "והנה אנוכי עמך", מפני שחשש שמא יגרום החטא והיינו שהוא חטא אחרי ההבטחה. וכן היו ראויים ישראל לניסים בעליה לארץ בימי עזרא כמו בימי יהושע, אלא שגרום החטא שהלכו רק ברשות כורש, ונשארו משועבדים למלכי פרס.

הרחב דבר

דוד המלך - דוד המלך היה המלך הראשון ממלכי בית דוד שהם משבט יהודה, וכפי הברכה "לא יסור שבט מיהודה", והמשך המלכות היה לצאצאי דוד המלך, גם הנשיאים שהיו בא"י והריש גלותא שבבבל היו רובם מצאצאי דוד המלך. דוד מלך אחרי בתחילה ביהודה, אחרי מלכות שאול (ואיש בושת בנו של שאול מלך זמן קצר אחרי שאול) ואח"כ מלך דוד על כל ישראל. הגמ' כאן הביאה כמה דוגמאות לחסידותו המיוחדת של דוד המלך.

ד. טעמא דחכמים לענין זמן ק"ש - מעיקר הדין חכמים מודים שזמן ק"ש הוא עד שיעלה עמוד השחר, דס"ל ש"בשכבך" היינו כל זמן שבני אדם שוכבים, אלא שחששו שיחשוב שיש לו הרבה זמן ויתעכב, ותחטפנו שינה, על כן חייבו לקרוא עד חצות, וכל העובר על דברי חכמים חייב מיתה, (והזהירו בזה יותר משאר תקנות חז"ל, משום דאיכא אונס שינה. וי"א דקאי על מי שלא מתפלל תפילת ערבית, דס"ל לתנא זה דתפילת ערבית חובה).

סמיכת גאולה לתפילה

המתפלל צריך לסמוך גאולה לתפילה, והיינו להתפלל מיד אחרי ברכת אמת ויציב. ואיתא בירושלמי דאסמכוה אקרא דכתיב "ד' צורי וגואלי" ואח"כ כתיב "יענך ד' ביום צרה". ובגמ' יבואר האם צריך לסמוך גאולה לתפילה גם בלילה, ומה נחשב הפסק בין גאולה לתפילה, ומה זוכה מי שסומך גאולה לתפילה.

איזהו בן עוה"ב, זה הסומך גאולה לתפילה, שאחרי שהאדם מרצה את הקב"ה בתשבחות וקילוסין של יציאת מצרים, ראוי לתבוע צרכיו.

לרבי יוחנן צריך לסמוך גאולה לתפילה גם בערבית וגם בשחרית, וכן הלכה. (תוד"ה דאמרו). ולרבי יהושע בן לוי בשחרית קורא ק"ש ואח"כ מתפלל ובערבית מתפלל ואח"כ קורא ק"ש. וקמפלגי אם נקרא שהגאולה היתה גם מבערב, או שעיקר הגאולה היתה רק בבוקר. ואב"א דשניהם מקישים ערבית לשחרית

לקצירת העומר וכו', ואיתא התם שהלילה מתחיל בצאת הכוכבים. וזמן צאת הכוכבים מבואר בשבת (ל"ה) שהוא מזמן יציאת ג' כוכבים בינוניים, מפני שכוכבים גדולים נראים גם לפני הלילה, וכוכבים קטנים נראים רק בהמשך הלילה. לפני צאת הכוכבים יש זמן הנקרא "בין השמשות" שהוא ספק יום ספק לילה, וזמן זה הוא ג' רבעי מיל. ונחלקו הראשונים מתי הוא זמן בין השמשות, שיטת הגאונים שבין השמשות הוא מיד אחרי שהחמה מתסכית מן העין, ושיטת ר"ת שזה ג' מילין ורבעי אחרי השקיעה הג'ל, שאז הוא זמן השקיעה השנייה, והיינו שקיעת האור.

חלוקת הלילה למשמרות

הקדמה - כיון שהזכר במשנה שסוף זמן ק"ש לרבי אליעזר הוא עד סוף האשמורה הראשונה, הגמ' מבארת לכמה משמרות הלילה מחולק, ומה הביטוי לאותם משמרות בארץ וברקיע, ואגב זה מזכירה הגמ' שעל כל משמר הקב"ה שואג כארי ומתאונן על חורבן בית המקדש ועל הגלות, וכן בזמן אמירת אמן יאה שמיה רבה הקב"ה מתאונן למה לא אומרים זאת בבית המקדש.

ג' משמרות - הלילה מחולק לכמה משמרות, ובכל משמר כת מלאכים אחרת אומרת שירה. לרבי נתן יש בלילה ג' משמרות, דכתיב "...ראש האשמורת התיכונה", ובכל משמר הקב"ה שואג כארי ואומר אוי לבנים שבעוונותיהם החרבת את ביתי ושרפתי את היכלי והגליתים לבין אומות העולם. ולרבי ד' משמרות היו הלילה, דכתיב "קדמו עיני אשמורות" וכתיב "חצות לילה אקום", והיינו שדוד היה קם בחצות שזה לפני עוד ב' משמרות. (ולרבי נתן הכונה לשש שעות בלילה ושתיים ביום שהקדים דוד לקום לפני שאר מלכים שדרכם לקום בתחילת השעה השלישית, או שהכונה למשמר וחצי). ור"א דמותני דס"ל שזמן ק"ש הוא עד סוף האשמורה הראשונה, ס"ל כמ"ד ג' משמרות היו הלילה, וקמ"ל שגם בארץ יש הכר למשמרות, משמרה ראשונה חמור נוער, שניה כלבים צועקים, שלישית תינוק יונק ואשה מספרת עם בעלה. סימן זה לל"ק הוא לסוף ראשונה תחילת שלישית ואמצע אמצעית, לל"ב הסימן הוא לסוף המשמרות, ונ"מ שמי שנמצא בבית אפל יכול כששומע סימן לקרות קר"ש אחרי שיכין עצמו (שהרי לר"א זמן ק"ש של שחרית משיכיר בין תכלת לכתר. תוד"ה קשיא).

תפילה בדרך - מותר להתפלל בדרך, והמתפלל בדרך מתפלל תפילה קצרה והיינו הבינו, דאע"ג שאביי לייט אמאן דמתפלל הבינו, זה דווקא בעיר אבל בשדה מותר, אבל תפילת צרכי עמך מרובים אין להתפלל אלא במקום סכנה. תוד"ה היה.

הרחב דבר

תפילת הבינו ותפילה קצרה - מלבד הנוסח הרגיל של תפילת שמונה עשרה, תיקנו חז"ל ב' נוסחאות תפילה קצרות יותר, לאומרים במקרים מיוחדים. הנמצא במקום סכנה מתפלל תפילת "צרכי עמך מרובים וכו' " (לקמן כ"ט: עיי"ש דעות אחרות בנוסח התפילה), ואינו מזכיר שום ברכה מתפילת י"ח. עוד יש תפילה הנקראת מעין שמונה עשרה, שיטת רב שאומר כל ברכה בקצרה, ולשמואל מברך ג' ברכות ראשונות וג' אחרונות, ובמקום הברכות האמצעיות אומר הבינו וכו'. ואביי לייט על מי שמתפלל תפילה זו, אמנם כתבו התוס' שהמהלך בדרך יכול להתפלל הבינו. עוד איתא להלן ש"א שאין להתפלל הבינו בימות הגשמים, מפני שאין אומר בה ותן טל ומטר, וכן במוצאי שבת מפני שאין בה הבדלה. והמתפלל הבינו א"צ לחזור ולהתפלל, אבל המתפלל תפילה קצרה צריך לחזור ולהתפלל כשנגיע לביתו.

בכל יום ג' פעמים **בת קול אומרת** אוי לבנים שבעוונותיהם החרבת את ביתי ושרפתי את היכלי והגליתים לבין האומות, ובשעה שאומרים איש"ה הקב"ה אומר אשרי המלך שמקלסים אותו בביתו (-בבית המקדש) כך, מה לו לאב שהגלה את בניו, ואוי להם לבנים שגלו מעל שלחן אביהם.

איסור כניסה לחורבה - מפני ג' דברים אין נכנסים לחורבה (ועדיף להתפלל בדרך) מפני חשד מפולת ומזיקים. חשד זנות אינו אוסר אלא להכנס ביחיד, אבל בשניים מותר אא"כ הם פרוצים, ובשדה מותר אפי' ביחיד. חשש מפולת אוסר אפי' בשניים, אבל אינו אוסר אלא בחורבה ישנה שיש לחוש שתיפול עליו, אבל בחדשה מותר. חשש מזיקים אינו אוסר אלא באחד אבל בשניים מותר, ובמקומן שהם מצויים שם תדיר חיישינן אפי' בשניים.

אין אומרים בפני המת אלא דבריו של מת, והיינו בדברי תורה. ובמילי דעלמא לל"ק מותר ולל"ב אסור, ולהלכה מותר במילי דעלמא, וגם בדברי תורה אין האיסור אלא בתוך ד"א למת. תוד"ה אין.

תמיצת ההלכה

מקום התפילה - אין להתפלל במקום פרוץ כמו שדה, מפני שכשהוא במקום צניעות חלה עליו אימת מלך וליבו נשבר, ואם יש מחיצות מהני אע"פ שאין שם תקרה, ועוברי דרכים מותרים להתפלל בדרך, אך עדיף שיתפללו בין האילנות, ומ"מ אין להם להתפלל

דכתיב "בשכבך ובקומך", וקמפילגי אם להקיש לענין לסמוך גאולה לתפילה, או להקיש לענין שתהא ק"ש סמוך למיטתו.

השכיבנו וד' שפתי תפתח אינו מעכב בסמיכת גאולה לתפילה, דהשכיבנו כגאולה אריכתא, וד' שפתי תפתח כתפילה אריכתא, כיון שתקיננו חז"ל לאומרו. וכן ידאו עיננו והפסוקים שאומרים אחרי השכיבנו היו כגאולה אריכתא. תוד"ה דאמרו.

תמצית ההלכה-

סמיכת גאולה לתפילה - מצוה לסמוך גאולה לתפילה בין בערבית בין בשחרית, ולכן אסור לדבר בין גאולה לתפילה, ומה שתקיננו לסדר התפילה לא נחשב הפסק, וכן יכולים להכריז לפני התפילה לא לשכוח יעלה ויבוא או ותן טל ומטר או על הניסים, אך באמצע הפרק או בין הפרקים של ק"ש וברכותיה אסור להכריז שום דבר. תפילה בציבור עדיפה מסמיכת גאולה לתפילה במעריב, ולכן מי שהגיע לבית הכנסת והציבור אוזח לפני תפילת י"ח ואין לו אח"כ מנין אחר, יתפלל עמהם ואח"כ יקרא ק"ש עם ברכתיה. (ס"רל"ו).

אשרי - כל האומר תהלה לדוד ג' פעמים בכל יום מובטח לו שהוא בן עוה"ב - משום שמוסדר בא' ב' וגם יש בו פותח את ידך שהוא נבא על הכנת המזון לכל חי. לא נאמרה נ' באשרי מפני שיש בה מפתן של שונאי ישראל, ומ"מ סמכה דוד בסומך ד' לכל הנופלים.

מיכאל היה עף בפריחה אחת, גבריאל בשתי פריחות, אליהו בד', מלאך המות בח', ובשעת המגיפה באחת.

ה. ק"ש שעל המיטה - אע"פ שקרא ק"ש ערבית צריך לחזור ולקרואה על מיטתו, ות"ח הרגיל במשנתו לחזור על לימודו אינו צריך, ומ"מ יאמר פסוק של רחמים, כגון "בידך אפקיד רוחי פדית אותי ד' אל אמת".

כל הקורא ק"ש על מיטתו כאילו אוזח חרב של שתי פיות להרוג המזיקים, והמזיקים בדילים ממנו.

תמצית ההלכה-

ק"ש שעל המיטה - צריך לקרות על מיטתו פרשה ראשונה של ק"ש, וטוב לקרות כל הק"ש שהיא רמ"ח תיבות, כדי לשמור רמ"ח אבריו. ומותר לדבר איזה דבר נחוץ אחרי ק"ש, אם עדיין לא ביקר המפיל. מותר לקרוא ק"ש בשכיבה, ויש מחמירים לכתחילה לקרואה בעמידה או בישיבה, אך אם נשכב מותר לכו"ע להטות על צדו ולקרוא ק"ש. (מ"ב סי' רל"ט).

לעולם ירגיז אדם יצר טוב על יצר הרע, נצחו מוטב ואם לאו יעסוק בתורה, ואם לא נצחו יקרא ק"ש, ואם לא נצחו יזכור יום המיתה.

עשרת הדברות המקרא המשנה נביאים וכתובים והגמרא כולם ניתנו למשה בסיני, דכתיב "ואתנה לך את לוחות האבן והתורה והמצוה אשר כתבתי להורותם".

הקב"ה נתן תורה לישראל ושמוח, שלא כמידת מוכר בשר ודם שהוא עצב כשמכר דבר חשוב מחמת דוחק.

יסורים

הקדמה - יסורים הבאים על האדם הרי הם באים בהשגחה מהבורא יתברך, ועליו לפשפש במעשיו ולתקן דרכיו מפני שאין יסורים בלאו עוון, ומטרת היסורים לכפר עוונותיו ולעוררו לתשובה, אמנם לפעמים הקב"ה מביא על האדם "יסורים של אהבה" כדי להרבות שכרו. ובגמ' יבואר מה גורם לכך שבאים על האדם יסורים, ואין יצול האדם מן היסורים, ומה התועלת שיש ביסורים, ומהם יסורים של אהבה.

כל העוסק בתורה יסורים בדלים ממנו, ומי שאפשר לו לעסוק ואינו עוסק מקבל יסורים.

אם אדם רואה שיסורים באים עליו יפשפש במעשיו, ואם לא מצא עבירה שבגללה ראויים יסורים אלו לבוא, יתלה בביטול תורה, ואם לא מצא אלו יסורים של אהבה שהקב"ה מייסר אדם בלא שום עוון כדי להרבות שכרו לעוה"ב יותר מכדי זכויותיו.

מי שהקב"ה חפץ בו הוא מדכאו ביסורים, ודווקא בקיבלם מאהבה. ושכרו שיראה זרע ויארץ ימים ותלמודו יתקיים בידו.

אלו הם יסורים של אהבה כל שאין בהם ביטול תורה, וי"א ביטול תפילה, וי"א ששניהם יסורים של אהבה, ומה שיסורים ממרקים עוונות אנו לומדים ק"ו משן ועין או מברית מלח.

ג' מתנות טובות נתן הקב"ה לישראל, תורה ארץ ישראל והעוה"ב, ולא ניתנו אלא ע"י יסורים.

ה: כל העוסק בתורה ובגמ"ח וקובר את בניו, מוחלין לו על כל עוונותיו.

נגעים אינם יסורים של אהבה אבל מכפרים עוונות. לל"ק אף שמכפרים אינם יסורים של אהבה, לל"ב דווקא לבני ארץ ישראל אינם יסורים של אהבה מפני שטעונים שלוח מחנות. רש"י. והתוס' (ד"ה הא) הקשו שבימי האמוראים לא היה נוהג שילוח מחנות, כיון שלא היה היבול נוהג. וי"מ שהחילוק הוא שבארץ ישראל היו נזהרים מטומאה, ובבבל לא. ואב"א שדווקא בפרהסיא אינם יסורים של אהבה.

מי שאין לו בנים אינם יסורים של אהבה, ומי שמתו בניו אלו יסורים של אהבה.

הגמ' מביאה כמה אמוראים שקיבלו יסורים, ולא היו חביבים עליהם לא הם ולא שכרם, ונתרפאו ע"י אמורא אחר, ולא ריפאו עצמם משום שאין חבוש מתיר עצמו מבית האסורים.

רב הונא החמיץ יינו על שלא שילם לאריסו את חלקו בזמורות הגפן, ואף שהאריס גנב ממנו יותר משכרו, מ"מ יש בזה טעם גניבה, וכשקיבל לשלם י"א שחזר החומץ ונהיה יין, וי"א שנתייקר עד שהגיע למחיר היין.

הרחב דבר-

מעלת היסורים ומטרתם - יש ב' תועלויות ביסורים, א' כפרת עוונות (וכדאיאתא ביומא פ"ו: שהעובר על עשה מספיק שיחזור בתשובה, ובלא תעשה צריך תשובה ויה"כ, ובכריתות ומיתות ב"ד תשובה ויה"כ תולין ויסורים ממרקים), ב' התעוררות לתשובה, (והאריך בזה בשערי תשובה שער ב' עיי"ש). תורה וחסד מגינים על האדם מפני היסורים (שערי תשובה שער ד'). וכתב הרמב"ן (בהקדמה לספר איוב) שאפי' מי שלא יהיה לו שום דבר טוב בעולם הזה ויתייסר כל ימיו ביסורי איוב, זה יותר טוב מאשר להענש בעולם הנשמות, או שנשמתו תפסיד מעט מעלתה לעולם הבא.

אחד המרבה ואחד הממעיט ובלבד שיכוון ליבו לשמים.

לא כל אדם זוכה לשתי שולחנות, תורה ועשירות.

אבא בנימין היה נזהר כל ימיו שתפילתו תהיה סמוכה למיטתו (ולא עשה מלאכה או עסק בתורה עד שקרא ק"ש והתפלל. רש"י. אבל התוס' (ד"ה אלא) כתבו שללמוד מותר לפני התפילה). ושמיטתו כשאשתו עימו (תוד"ה כל) תהא נתונה בין צפון לדרום (שהעושה כך זוכה לבנים זכרים ואין אשתו מפלת נפלים).

המתפלל צריך שלא יהיה דבר חוצץ בינו לבין הקיר, אמנם דבר קבוע כגון ארון אינו חוצץ. תוד"ה שלא.

שניים שנכנסו להתפלל ואחד סיים לפני חבירו ויצא בלי להמתין לחבירו, טורפים לו תפילתו בפניו, וגורם לשכינה שתסתלק מישראל, ואם המתין לו זוכה להא דכתיב "לוא הקשבת למצוותי, ויהי כנהר שלומיך וצדקתך כגלי הים, ויהי כחול זרעך וצאצאי מעיך וכו' ". שיטת ר"ת שדין זה הוא רק בבתי כנסיות שלהם שהיו בשרה, ור"י היה מאריך בתפילתו או מעיין בספר עד שכולם יצאו, ונאה להחמיר אף לנו. תוד"ה המתפלל.

י. האדם מוקף במזיקים רבים, הגמ' מבארת למה הם גורמים, איך אפשר לדעת שהם קיימים, ואיך אפשר לראותם.

אחד שיושב ועוסק בתורה שכינה עמו, שניים שיושבים ועוסקים בתורה נכתבים דבריהם בספר הזכרונות יחד, (ויחיד נכתב לבדו. תוד"ה חד), וכן ג' שעוסקים בתורה או שיושבים לדון, עשרה שמתפללים קדמה שכינה ואתיא.

חשב אדם לעשות מצוה ונאנס ולא עשאה, נחשב כאילו עשאה.

הקב"ה מניח תפילין, וכתוב בהם שבח ישראל, בבית אחד של ראש כתוב כי מי גוי גדול, ומי גוי גדול, בבית השני כתוב אשריך ישראל ומי כעמך ישראל, בבית השלישי כתוב או הניסה אלוקים, ובבית הרביעי כתוב ולתתך עליון, והכל כתוב בבית האחד של התפילין של יד.

תפילה בבית הכנסת

אף שאפשר להתפלל בביתו וכדומה כפי המזדמן, מ"מ יש חשיבות מיוחדת לתפילה בבית הכנסת, וכן לקביעות מקום מיוחד לתפילה, והקב"ה אף ממתין לבוא האדם לבית הכנסת.

אין תפילת האדם נשמעת אלא בבית הכנסת, והקב"ה מצוי שם.

1: הרגיל לבוא לבית הכנסת ולא בא יום אחד הקב"ה משאל בו, אם הלך לדבר מצוה נוגה לו, ואם לדבר הרשות אין נוגה לו, שהיה לו לבטוח בד'.

בשעה שבה הקב"ה לבית הכנסת ולא מצא עשרה מיד הוא כועס.

כל הקובע מקום לתפילתו אלוקי אברהם בעזרו, וכשמת אומרים עליו אי עניו אי חסיד מתלמידיו של אברהם אבינו.

היוצא מבית הכנסת לא יפסע פסיעה גסה, מפני שמראה בזה שעייב בית הכנסת דומה עליו כמשוי, ובכניסתו לבית הכנסת מצוה לרוץ, וכן מצוה לרוץ לדבר הלכה ואפילו בשבת שאסור לפסוע פסיעה גסה.

המתפלל אחורי בית הכנסת ואין פניו לבית הכנסת נקרא רשע. כגון שהוא מאחורי העם ומתפלל לכיוון השני, ואם הוא נמצא בצד שאליו מתפללים לא יתפלל לכיוון הציבור, דמחוי כשתי רשויות.

תמצית ההלכה-

הכניסה והיציאה מבית הכנסת - מצוה לרוץ לבית הכנסת, וכ"ש שלא יעמוד באמצע הדרך לשוחח עם חבריו וע"ז יאחר לתפילה, ועיקר הריצה היא סמוך לבית הכנסת או כשהולך עם טלית ותפילין בידו, שבה ניכר שהוא רץ לבית הכנסת. ובבית הכנסת עצמו ילך באימה ולא ירוץ. וכשיצא מבית הכנסת אסור לרוץ או לפסוע פסיעה גסה, כדי שלא יהיה נראה שהעייב בבית הכנסת היה עליו כמשאוי, אמנם אם יוצא ע"מ לחזור או ללמוד תורה מצוה לרוץ. (סימן צ' סעיף י"ב).

קביעות מקום לתפילה - יקבע מקום לתפילתו, שלא ישנהו אם לא לצורך, ובתוך ד' אמות זה נחשב מקום אחד. גם כשמתפלל בביתו יקבע מקום שלא יבלבלוהו בני הבית. (שם סעיף י"ט).

אגרא - דפרקא דרשת החכם ריהטא שהרי הרוב אינם יודעים להעמיד השמועה לאחר זמן. דכלה דרשת הלכות הרגל שבשבת שלפני הרגל דוחקא, דשמעתא סברא היגיעה להבין טעם הדברים. דבי טמיה שתיקתא, דתעניתא צדקתא הצדקה שנותנים לעניים בערב. דהספידא דלויי להרים קול בלשון נהי ועגמת נפש כדי שהשומעים יבכו. דבי הלולי מילי לשמח את החתן בדבריהם.

התפילה עומדת ברומו של עולם ובני אדם מזולזלים בה, דכתיב "כרום זלות לבני אדם", וי"א שהכונה בפסוק שמי שנצרך לבריות פניו משתנות כעוף הנמצא בכרכי הים שנקרא כרום, שכשהחמה זורחת עליו הוא משתנה לכמה גוונים. עוד איתא שהנצרך לבריות כאילו נדון בשני דינים, אש ומים.

לעולם יהא אדם זהיר בתפילת המנחה, וי"א אף בערבית, וי"א אף בשחרית.

כל הנהגה מסעודת חתן ואינו משמחו עובר בחמשה קולות - מזולזל בה' קולות שבייך בהם הקב"ה את ישראל, ואם משמחו זוכה לתורה שניתנה בחמשה קולות, וכאילו הקריב תודה, וכאילו בנה אחת מחורבות ירושלים.

כל אדם שיש בו יראת שמים - דבריו נשמעים, כל העולם לא נברא אלא בשבילו, ולהיות צוות לו, והוא שקול כנגד כל העולם.

כל שיוודע בחבירו שנותן לו שלום יקדים לו שלום, ואם לא החזיר נקרא גזלן.

תפילתו וכעסו של הקב"ה

חילול ד' שיש בעולם בכך שעובדים עבודה זרה, זה סיבה שהקב"ה כועס רגע קצר בכל יום, וזה זמן המסוגל לקללה למי שיוודע לכוון אותה שעה. כמו כן מבואר בגמ' שהקב"ה מתפלל להנהיג את ישראל במידת הרחמים.

2: **תפילתו של הקב"ה** - הקב"ה מתפלל שיכבשו רחמיו את כעסו, ויגולו רחמיו על מדותיו, ויתנהג עם ישראל במידת הרחמים ולפנים משורת הדין. וכך בירכו ישמעאל כה"ג והקב"ה נענע לו בראשו כמודה בברכתו ועונה אמן. (וקמ"ל שאל תהיה ברכת הדיוט קלה בעיניך).

זמן כעסו של הקב"ה - אין מוצאים לאדם בשעת כעסו, דכתיב "פני ילכו והניחותי לך", וכן מצינו שהקב"ה זועם רגע כמימריה בכל יום, ובלעם ידע לכוון אותה שעה, ורצה לקלל אז את ישראל, והיינו לומר כלם, או י"ל שאם מתחיל לקלל באותה שעה זה מועיל (תוד"ה שאלמלי), אלא שלא כעס הקב"ה בכל אותם הימים, ואם היה כועס לא היה נשאר משונאיהם של ישראל שריד ופליט. ורבי יהושע בן לוי רצה לקלל באותה שעה צדוקי שהיה מצער, ולא הצליח לכוון אותה שעה, והבין שאין רצון הקב"ה שיענישו, ואף שצדוקי מורידין ואין מעלין, היינו בידי אדם. אי נמי איירי הכא בעכו"ם שאותם אין מורידין ואין מעלין. תוד"ה ההוא.

בשעה שהחמה זורחת וכל מלכי מזרח ומערב מניחים כתריהם ומשתחווים לחמה מיד הקב"ה כועס.

טובה מרדות אחת בליבו של אדם שהוא מתעורר מעצמו לתקן דרכיו, יותר מכמה מלקיות, וי"א יותר ממאה מלקיות.

בקשות משה רבינו מהקב"ה

משה רבינו עלה להר סיני אל השם בו' סיון לקבל לוחות ראשונות, בי"ז בתמוז ירד משה ושבר את הלוחות בגלל חטא העגל, ואז אמר לישראל "ועתה אעלה אל ד' אולי אכפרה בעד חטאתכם", והיה שם עוד מ' יום, ואז אמר לו הקב"ה איך תהיה הנהגתו את ישראל, ומשה רבינו ביקש אז כמה דברים, והקב"ה נענה לו, וכדלהלן.

משה ביקש מהקב"ה ג' דברים וניתנו לו - א' שתשרה שכינה על ישראל. ב' שלא תשרה שכינה על עכו"ם. ג' לדעת מפני מה יש צדיק ורע לו צדיק וטוב לו, רשע ורע לו רשע וטוב לו, וענה לו הקב"ה שצדיק גמור ורשע שאינו גמור טוב להם, וצדיק שאינו גמור ורשע גמור רע להם, (ואין לומר שהחילוק הוא אם הוא בן של צדיק או של רשע, דהא כתיב "פוקד עוון אבות על בנים", ומאידיך כתיב "ובנים לא יומתו על אבות", והביאור בזה הוא שרק כשאוחזים מעשה אבותיהם בידיהם נענשים בעוון אבותיהם). ולר"מ על דבר זה לא ענה לו הקב"ה, אלא אמר לו "וחנותי את אשר אחון" אע"פ שאינו ראוי.

עוד ביקש משה רבינו מהקב"ה לראות את כבודו, ואמר לו הקב"ה שלא יראה בגלל שבסנה הסתיר פניו מלראות. וי"א שאדרבה בזכות "ויסתר משה פניו" זכה לקירון פנים, ובזכות "כי ירא" זכה ל"וייראו מגשת אליו", ובזכות "מהביט אל האלוקים" זכה ל"ותמונת ד' יביט", והיינו קשר של תפילין. עוד מצינו שכיון שאמר לו הקב"ה "הרף ממני ואשמידם ואעשה אותך לגוי עצום", אע"פ שהגזירה עצמה בטלה זכה לרבו זרעו למעלה מס' ירבוא.

3: אברהם היה הראשון שקרא לקב"ה אדון, דכתיב "ויאמר אדני אלוקים במה אדע כי אירשנה", ואף דניאל לא נענה אלא בזכות אברהם. ומה שאמר נח ברוך ד' אלוקי שם, זה לא נאמר בלשון אדנות. ומה שאמר אברהם ד' אלוקים מה תתן לי נאמר אח"כ, אחרי מלחמת המלכים כשהיה אברהם בן ע"ג שנה, וברית בין הבתרים היתה כשהיה בן ע' שנה, ואין מוקדם ומאוחר בתורה. תוד"ה לא.

לאה היתה הראשונה שהודתה לד'. וקראה לבנה ראובן על שם ראו מה בין בני לבן חמי, שעשיו רצה להרוג את יעקב על הבכורה שמכר לו מדעתו, וראובן הציל את יוסף אף שיוסף קיבל את הבכורה במקומו בעל כרחו.

דוד המלך

רות נקראה כך, ע"ש שיצא ממנה דוד שריוה לקב"ה בשירות ותשבחות, ושמא קא גרים.

קשה תרבות רעה בתוך ביתו של אדם (אבשלום), יותר ממלחמת גוג ומגוג. דוד אמר מזמור כשברח מפני אבשלום, משום שנגזר עליו "הנני מקים עליך רעה מביתך", והודה אבשלום מרד בו, ולא עבד או ממזר שלא יחוס עליו.

התגרות ברשעים - מצינו שמוותר להתגרות, ומאידיך מצינו שאסור להתגרות ברשע שהשעה משחקת לו, ולא עוד אלא שזוכה בדין ומנצח את צריו. הגמ' מתרצת שבמילי דשמיא מותר ובמילי דידיה אסור. ואי בעית אימא אף בדשמיא אסור ברשע שהשעה משחקת לו. ואי בעית אימא בצדיק גמור מותר אף ברשע שהשעה משחקת לו. ואב"א אף צדיק גמור מותר רק בשאין שעה משחקת לו.

גדולה שימושה של תורה יותר מלימודה.

ביהמ"ק נבנה ע"מ ש"ולא יוסיפו בני עולה לענותו", ולבסוף כשחטאו נגזר עליהם עינוי ותפילתם מועילה ש"לא יוסיפו בני עולה לכלותו".

מקום התפילה

הגמ' מבארת גודל מעלת תפילה בציבור, ובבית הכנסת, והמעלה המיוחדת להתפלל במקום שלומד שם, ומעלת הקדמת הכניסה ואיחור היציאה מבית הכנסת, וכן מבארת הגמ' על מה כדאי להתפלל.

כל הקובע מקום לתפילתו אויביו נופלים תחתיו.

אף אם אין אדם יכול ללכת לבית הכנסת, ויש טירחא להביא מניין לביתו, יכוון להתפלל בשעה שהציבור מתפללים, שהיא עת רצון.

ה. אין הקב"ה מואס בתפילת רבים.

כל העוסק בתורה וגמ"ח ומתפלל עם הציבור, מעלה עליו הכתוב כאילו פדה לקב"ה ולבניו מבין אמונת העולם.

כל מי שיש לו בית הכנסת בעירו ואינו נכנס בו להתפלל נקרא שכן רע, וגורם גלות לו ולבניו.

להקדים לבית הכנסת בשחרית ולצאת מאוחר בערבית, זה סגולה לאריכות ימים.

לעולם יכנס אדם שיעור שני פתחים לבית הכנסת ואח"כ יתפלל, דאם יושב סמוך לפתח נראה שעוֹכֵב התפילה עליו כמשאוי וממתין שיוכל לצאת.

על מה ראוי להתפלל - כתיב "על זאת יתפלל כל חסיד אליך לעת מצוא" שיהיה מצוי לו כשיצטרך, ו"א זו אשה (שפעמים היא מציאה טובה, ופעמים היא מר מזמות), ו"א זו תורה, ו"א זו מיתה - שימות במיתה יפה (דיש תשע מאות ושלשה מיני מיתה, קשה שבכולם אסכרא, נוחה שבכולם נשיקה), ו"א זו קבורה (וראוי לאדם לבקש רחמים על כל ימיו עד סוף הקבורה), ו"א שזה בית הכסא שידור במקום שיש בית הכסא סמוך לו, וזה עדיף מזה.

הקב"ה אוהב שערים המצויינים בהלכה יותר מבתי כנסיות ומדרשות, דמיום שחרב בית המקדש אין לו לקב"ה בעולמו אלא ד' אמות של הלכה, (וראוי להתפלל במקום הלימוד).

תמצית ההלכה -

תפילה בבית הכנסת - על האדם להשתדל להתפלל בבית הכנסת עם הציבור, אפי' אם יש מניין בביתו, ואם תש כוחו או שיש לו הפסד ממון, יאסוף עשרה להתפלל בביתו, ואם טורח לאסוף עשרה, יתפלל בביתו בשעה שהציבור מתפללים בבית הכנסת, אבל מחמת מניעת רווח לא ימנע מלהתפלל בבית הכנסת, וכן העוסק בתורה אין לו להמנע מללכת לבית הכנסת, ויש בדבר חשד וחילול השם. ואם הציבור כבר התפללו, יתפלל בבית הכנסת ולא בביתו, מפני שהתפילה שם מקובלת יותר. (סימן צ' סעיף ט').

גדול ההנהגה מיגיע כפו יותר מירא שמים.

לעולם ידור אדם במקום רבו, אם הוא כפוף לו לקבל תוכחתו, ואם אינו כפוף לו אל ידור, דמוטב שיהיה שוגג ולא מזיד.

אסור להניח ס"ת ולצאת, ובין גברא לגברא מותר, והגמ' מסתפקת מה הדין בין פסוק לפסוק. רב ששת היה הופך פניו ולומד בזמן קריאת התורה. וכתבו התוס' שאף שאסור לדבר בזמן קה"ת אפי' בדבר הלכה, היינו בקול רם, אבל בנחת מותר. והיה מחזיר פניו כדי להתרכז יותר, וקמ"ל שאף שנראה בזה כמינהיג ס"ת מותר. ודעת בה"ג שההתרה הוא רק כשיש עשרה בלעדיו. עוד תי' הרי"ף דשאני רב ששת שתורתו אומנותו, וכתבו התוס' שכן מסתבר.

ה. קריאת שנים מקרא ואחד תרגום - לעולם ישלים אדם פרשיותיו עם

הציבור שניים מקרא ואחד תרגום, ואפי' עטרות ודיבון שאין בזה תרגום יקרא בלשון עברי, (ולתוס' כיון שיש על זה תרגום ירושלמי עדיף לקרוא תרגום זה. עוד כתבו התוס' שלשון לע"ז אינו מועיל במקום תרגום, כיון שיש בתרגום דברים שא"א ללמוד מהעברי). והעושה כן מאריכים לו ימיו ושנותיו, וצריך לאומרו בזמנם ולא להקדים או לאחר, וממנחה שבת אפשר לקרוא את הפרשה הבאה, ומצוה מן המובחר לגומרה לפני האכילה בשבת. תוד"ה ישלים.

כל האוכל ושותה בתשיעי בתשרי, מעלה עליו הכתוב כאילו הצטו והתענה תשיעי ועשירי.

צריך להזהר לשחוט את הורדיין כדי שיצא כל הדם, והיינו בעוף כיון שצולחו כולו כאחד.

צריך ליזהר בכבוד זקן ששכח תלמודו, שהרי בארון היו מונחים לוחות ושברי לוחות.

ג' דברים שאמר רבא לבניו

אין לחתוך בשר על גב היד. ו"א משום סכנה שתחתך ידו, ו"א משום קלקול סעודה גם ע"י דם מועט, שימאס את המסובים.

לא לשבת על מיטת ארמית. ו"א לא ללכת לישון לפני ק"ש. ו"מ לא לישא גיורת. ו"מ לא לשבת על מיטת ארמית כפשוטו, כמעשה שהיה שארמית

הניחה תינוק מת תחת המיטה, ואמרה לרב פפא לשבת עליה כדי להעליל עליו שהוא הרגו.

אין לעבור מאחורי בית הכנסת בשעה שהציבור מתפללים. ודווקא כשאין לבית הכנסת פתח אחר, ואין בעיר בית הכנסת אחר, והוא לא סוחב משא, ולא רץ, ולא מניח תפילין.

ג' מעלות במדיים - חותכים רק על השלחן, נושקים רק על גב היד ודרך חשיבות הוא מפני הרוק, ויועצים רק בשדה דאמרי אינשי אזנים לכותל.

הפרסיים צנועים באכילתם בבית הכסא ובדבר אחר, ומ"מ מזומנים לגיהנום.

ק"ש לאחר עלות השחר קודם הנץ

זמן ק"ש של לילה מעיקר הדין הוא עד עלות השחר, וזמן ק"ש של שחרית הוא מהזמן שיש קצת אור וכדלהלן ט: , הגמ' מבארת איזה ק"ש אפשר לקרות בזמן שאחרי עלות השחר.

ללישנא קמא אחרי עלות השחר זה עדיין לילה עד הנץ החמה, ומ"מ אפשר לצאת בו יד"ח ק"ש של יום, משום שיש אנשים שקמים אז וקרי ביה "ובקומך". וללישנא בתרא יום הוא, ומ"מ אפשר לצאת בו יד"ח ק"ש של לילה, משום שיש אנשים שישנים בזמן זה וקרי ביה "בשכבך", ודווקא בשעת הדחק, ואין לומר אז השכיבנו מפני שאינו זמן תחילת שכיבה. לרש"י איירי סמוך לעלות השחר, אבל התוס' כתבו דקודם עלות השחר יכול לומר השכיבנו, ואיירי הכא אחרי עלות השחר לפני הנץ החמה.

שיטת תוס' של"ק אפשר לקרות ק"ש של יום לפני הנץ החמה (משיכיר בין תכלת לכתר), אבל אין לקרות אז גם ק"ש של לילה, דלגבי ק"ש לאו זמן שכיבה הוא, אבל מצוות שצריך לעשותם ביום כגון תפילין וציצית, א"א לעשותם לפני הנץ. ול"ב זמן זה הוא יום לענין מצוות שצריך לעשותם ביום, אבל לענין ק"ש אינו זמן קימה. אי נמי י"ל שזה יום אפי' לענין ק"ש, ולפי זה אפשר לקרות ק"ש ב"פ לפני הנץ ולצאת יד"ח של לילה ושל יום.

ט. חכמים סוברים שזמן ק"ש של ערבית הוא כל זמן שכיבה, ודלא כר"א שסובר שהוא זמן ההליכה לשכב, ולכן לחכמים מעיקר הדין כל הלילה כשר לק"ש, והא דאמרי רבנן עד חצות כדי להרחיק את האדם מן העבירה.

יציאת מצרים

היו ב' שלבים ביציאת מצרים, בחצות הלילה של ט"ו בניסן מיד אחרי מכת בכורות נתנו להם המצרים רשות לצאת, ובעלות השחר יצאו בפועל, ויצאו ממצרים ברכוש גדול שקיבלו מהמצרים. התורה תולה את זמן אכילת הפסח והקרבנו בזמן יציאת מצרים, ובגמ' יבוארו דעות התנאים בזמנים אלו.

זמן הגאולה והקרבת הפסח ואכילתו - תחילת גאולת ישראל ממצרים היתה בלילה, שאז נתנו להם רשות לצאת, דכתיב "הוציאך ד' אלוך ממצרים לילה", אמנם לא יצאו אלא ביום, דכתיב "ממחרת הפסח יצאו בני ישראל ביד רמה". ולענין אכילת הפסח כתיב "ואכלו את הבשר בלילה הזה", לרבי אלעזר בן עזריה לומדים מגז"ש שזמן האכילה עד חצות, (והא דכתיב "עד בוקר" היינו שאם ימתין עד חצות עבר זמנו ויצטרך להמתין עד הבוקר כדי לשורפו. תוד"ה ר' אלעזר), ולר"ע מדכתיב "בחפזון" לומדים שזמן האכילה הוא עד שעה שיצאו בחפזון עלות השחר, דכתיב "ואתם לא תצאו איש מפתח ביתו עד בוקר", (ולראב"ע הכונה לחפזון דמצרים שהיה בחצות והיינו מכת בכורות שעל ידה נחפזו למהר לשלחם), ומ"ב בלילה לומדים שאין הפסח נאכל ביום כשאר קדשים, ומ"הוזה" לומדים דין זה מ"לא בלילה השני אמנם ביום שבאמצע ודאי א"א לאוכלו. (ולראב"ע לומדים דין זה מ"לא תותירו עד בוקר" שהכונה לבוקר ראשון, ולר"ע אי לא כתיב "הזה" הו"א שהכונה לבוקר שני). והא דכתיב "שם תזבח את הפסח בערב כבוא השמש מועד צאתך ממצרים" שהזכירו כאן ג' זמנים שונים, הזביחה היא "בערב" כשינטו צללי ערב מחצות ואילך שהחמה נוטה למערב, האכילה היא "כבוא השמש" משחשיכה, ו"מועד צאתך" לר"א היינו בבוקר שזה זמן שריפה, אלא שכיון שאין שורפים קדשים ביו"ט ממתניין לבוקר שני, ולרבי יהושע היינו שאפשר לאכול עד "מועד צאתך" וכר"ע דהיינו עד עלות השחר.

יציאת בני ישראל ממצרים ברכוש גדול -

ט: הקב"ה ביקש ממושה שיאמר לישראל שישאלו ממצרים כלי כסף וזהב, שלא יאמר אברהם "ועבדום ועינו אותם" קיים בהם, "ואחרי כן יצאו ברכוש גדול" לא קיים בהם, אבל ישראל רצו לצאת מיד כדי שלא להתעכב כלל.

"וישאלום", בעל כרחם - י"א בעל כרחם של המצרים. ו"א בעל כרחם של ישראל, שלא רצו לקחת משום משאוי.

וינצלו את מצרים- כמצודה שאין בה דגן שאין העוף בא לשם, וי"א כמצולה עומק
הים שאין בה דגים לפי שאין להם מזון שם.

**השגחת ד' בזמני הגלויות- הקב"ה אמר למשה לומר לישראל "אהיה אשר
אהיה" שהוא היה עמהם בשעבוד זה ויהיה עמהם בשעבוד מלכויות, ואמר
משה לקב"ה דיה לצרה בשעתה, אמר לו הקב"ה אמור "אהיה שלחני אליכם".**

אליהו הנביא ביקש מהקב"ה "ענני ד' ענני", ענני שתרח אש מן השמים, וענני
שלא יאמרו שזה בכשפים.

זמן ק"ש של שחרית

לאחר שנתבאר לעיל תחילת וסוף מצות קריאת שמע שזמנה "בשכבך" הגמ'
באה לבאר מתי תחילת וסוף מצות קריאת שמע שזמנה "ובקומך". וכן מבארת
הגמ' את הענין שיש לסמוך זכירת יציאת מצרים לתפילת ערבית או שחרית.

תחילת הזמן- לת"ק משיכיר בין תכלת ללבן, ואין הכונה שיבחיך בין גיזת
צמור תכלת לגיזת צמר לבן, אלא משיכיר בין תכלת שבה ללבן שבה. לרש"י הכונה
שיש צמור צבוע תכלת, שיכיר בו את המקומות שלא נקלט שם הצבע. ולתוס' הכונה שיכיר
בציצית עצמה בין החוטים והחוליות הלבנים לבין החוטים והחוליות תכלת. לר"א זמנה
משיכיר בין תכלת לכרתי. לר"מ זמנה משיכיר בין זאב לכלב. לר"ע זמנה
משיכיר בין חמור לערוד - חמור הבר. ולאחרים זמנה משיראה את חבירו הרגיל
עמו קצת כאכסנאי שבא לפרקים (תוד"ה אחרים) בריחוק ד' אמות ויכירונו. לרב הונא
הלכה כאחרים, ולאביי לענין תפילין שמצות הנחתם היא לפני ק"ש הלכה כאחרים,
ולענין ק"ש יש לנהוג כותיקין - אנשים ענווים ומחבבים מצוה שהיו גומרים ק"ש עם
הנץ החמה, כדי לסמוך גאולה לתפילה, אמנם כתבו התוס' (ד"ה לק"ש) שלהלכה זמן
ק"ש מתחיל לאחר עמוד השחר וזמנו עד ג' שעות, וסמוך לנץ החמה זה מצוה מן המובחר.

סוף הזמן- לת"ק עד הנץ החמה. ולרבי יהושע עד ג' שעות, וכן הלכה. הקורא
מכאן ואילך לא הפסיד ושכרו כקורא בתורה (אבל הקורא בזמנה שכרו גדול
יותר, ואפי' לתפילה צריך להפסיק. תוד"ה גדול), ומברך שתיים לפניו ושתיים לאחריה.
(:.)

תמצית ההלכה-

**זמן קריאת שמע של שחרית- תחילת זמן ק"ש של שחרית משיראה את חבירו הרגיל
עמו קצת בריחוק ד' אמות ויכירונו, ולפני זמן זה אין לקרות ק"ש או לברך את הברכות,
ואם קרא משעלה עמוד השחר יצא בדיעבד. סוף הזמן הוא אחר ג' שעות מן היום. למן
אברהם מונים ג' שעות מעלות השחר, ולגר"א מהנץ החמה. ולכתחילה אין לאחר
לקרותה עד ג' שעות אלא יקדים לקרותה ככל שיוכל, אמנם לא יתפלל בשביל זה ביחודי
או בלא תפילין, אבל אם עוברים ג' שעות, אין לאחר ק"ש בשביל ציצית או תפילין, ואם
אין לו יקרא ק"ש ואח"כ יתעטף בציצית ויניח תפילין. מי שלא קרא ק"ש עד ג' שעות,
או שקרא ולא בירך ברכות ק"ש, יכול לקרות ולברך עד סוף שעה רביעית, ואחרי שעה
רביעית אינו יכול לברך, (ובביאור הלכה מצדד שאם נאנס יכול לברך עד הצות), וק"ש
טוב שיקרא כל היום, אמנם זכירת יציאת מצרים היא חיוב מן התורה, וחוב זה הוא כל
היום. מצוה מן המובחר לקרות ק"ש מעט לפני הנץ החמה, ולהתפלל מיד עם הנץ החמה,
והעושה כך שכרו מרובה מאד ומובטח לו שהוא בן עוה"ב ולא ינוק כל אותו יום. (סימן
נ"ח).**

סמיכת גאולה לתפילה

כל הסומך גאולה לתפילה אינו ניזוק כל היום כולו, וכתבו התוס' דהיינו שסומך גאולה
לתפילה כותיקין. ומה שרבי זירא סמך ומ"מ הוצרך להביא הדסים לבית המלך,
זה אינו נזק, אלא היה לו לשלם על זה, דלעולם ישתדל אדם לרוץ לקראת
מלכים, ואפי' לקראת מלכי עכו"ם, שאם יזכה לעוה"ב לראות גדולתן של ישראל
יבחין בין גדולת מלכי ישראל בעוה"ב למלכי עכו"ם עכשיו.

רב ברונא היה אדם גדול ושמח במצוות, יום אחד סמך גאולה לתפילה ולא
פסק שחוקו מפיו כל אותו היום.

לר' אלעזר אין אומרים ד' שפתי תפתח אלא במנחה, משום שבשחרית
וערבית צריך לסמוך גאולה לתפילה. ולרב אשי אומר ד' שפתי תפתח והוי
כתפילה אריכתא, כמו שאמירת השכיבו הוי כגאולה אריכתא.

! אין להתפלל על הרשעים שימותו, אלא שיחזרו בתשובה, דכתיב "יתמו
חטאים" - שיכלה היצר הרע, ולא כתיב יתמו חוטאים.

רני עקרה לא ילדה- השמחה מפני שלא ילדה בנים לגיהנום.

דוד המלך

דוד המלך כתב ספר תהילים, והם ק"ג מזמורים שנאמרו ע"י י' זקנים, אדם
הראשון מלכי צדק אברהם ומשה וכו'. (ב"ב י"ד:). ובסוגיה זו יבוארו כמה
דברים בספר תהילים, כגון איזה פרק היה חביב על דוד המלך, ולמה לא מזכיר
הללויה אלא בפרק ק"ד, ועל איזה תקופות בחיים אמר דוד שירה, ואת
המושותף בין נשמת האדם לקב"ה שמתעם זה הנשמה ראויה לשבח את
הקב"ה.

**תהילים- אשרי האיש ולמה רגשו גויים בתהילים הם פרשה אחת, והיא
מתחילה ומסתיימת באשרי כיון שהיתה חביבה על דוד וכן כל פרשה שמסתיימת
כמו הפתיחה היתה חביבה על דוד (תוד"ה כ), ותיקנו לומר יהיו לרצון אחר תפילת י"ח
אע"פ ששייך לאומרה גם לפני התפילה, הואיל ולא אמרו דוד אלא לאחר י"ח
פרשיות. ק"ג פרשיות אמר דוד, ולא אמר הללויה עד שראה במפתח של
רשעים.**

נסמכה בתהילים פרשת גוג ומוגוג לפרשת אבשלום, לומר שכשם שמצינו בן
שמרד באביו, יתכן שעבד ימרוד ברבו וימרוד בד' ובמשיחו.

פיה פתחה בחכמה ותורת חסד על לשונה- שלמה אמר פסוק זה על דוד
אביו שדר בחמשה עולמים ואמר שירה כששרתה עליו רוח הקודש, במעי אמו,
כשיצא לאויר העולם והסתכל בכוכבים ומזלות, כשינק משדי אמו אמר שירה
על שעשה הדדים במקום בינה כדי שלא יסתכל במקום ערוה ולא ינק ממקום
הטינופת, כשראה מפתח של רשעים, על יום המיתה.

ברכי נפשי את ד' וכל קרבי את שם קדשו- שצר צורה בתוך צורה, ומטיל
בה רוח ונשמה וקרבים ובני מעים, והיינו "אין צור כאלוקינו"- אין ציור
כאלוקינו.

מידת בשר ודם מעשי ידיו מבלין אותו, והקב"ה מבלה מעשיו.

ה' ברכי נפשי אמר דוד נגד הקב"ה ונגד הנשמה, הקב"ה מלא כל העולם וזן
את כל העולם, ונשמה מלאה וזנה את כל הגוף, הקב"ה והנשמה רואים ואינם
נראים, טהורים, ושוכנים בחדרי חדרים. יבוא מי שיש בו ה' דברים הללו וישבח
למי שיש בו ה' דברים הללו.

חזקיהו המלך

חזקיהו היה ממלכי בית דוד שמלכו על ישראל בימי בית ראשון אחרי שגלו
עשרת השבטים. חזקיהו היה צדיק ועשה הישר בעיני ד', ובימיו היה רבוי גדול
של לימוד וידיעת התורה בישראל. עם זאת חזקיהו לא רצה להנשא כיון שידע
שילוד ממנו מנשה שיהיה רשע, ודבר זה היה סיבה לחייבו מיתה, עד שתיקן
את החטא ונתבטלה הגזירה. כמו כן עשה ששה דברים, ורק על ג' מהם הודו
לו חכמים.

הקב"ה עשה פשרה בין חזקיהו לישעיהו, שחזקיהו רצה שישעיהו יבוא אליו
כמו שבא אליהו לאחאב, וישעיהו רצה שחזקיהו יבוא אליו כמו שיהורם בן
אחאב בא לאלישע, והקב"ה עשה חזקיהו חולה ובא אליו ישעיהו לבקרו, ואמר
לו ישעיהו שהוא חייב מיתה בעוה"ז ובעוה"ב מפני שלא עסק בפריה ורביה,
ואין לפוטרו בגלל שראה ברוח הקודש שיצאו לו בנים שאינם מהוגנים, דעליו
מוטל לעשות חיובו, והקב"ה יעשה כרצונו, ועשה חזקיהו תשובה, ונשא בתו
של ישעיהו כדי שאולי זכות שניהם תגרום שיצאו בנים הוגנים, והתפלל על
חייו אע"פ שכבר נגזרה גזירה שימות, דאפי' חרב חדה מונחת על צווארו של
אדם, ואפי' בעל החלומות אומר לו שלמחר הוא מת, אל ימנע עצמו מן
הרחמים, והתפלל מקירות ליבו, וי"א שביקש בזכות שלמה שחיפה קירות
ההיכל בכסף וזהב, ובזכות "הטוב בעיניך עשיתי" שמסך גאולה לתפילה, וי"א
בזכות שגנז ספר רפואות. (ונולדו להם מנשה ורבשקה, ויום אחד כשהביאם
על כתפיו לביהמ"ד אמר אחד מהם שראשו של אבא ראוי לצלות עליו דגים
קטנים, והשני אמר שהראש ראוי להקריב עליו לע"ז, והשלישם לארץ ורבשקה
(מת).

! דברים עשה חזקיהו המלך על ג' הודו לו, שגנז ספר רפואות כדי שביקשו
החיים, וכתת נחש הנחושת, וגירר עצמות אביו על מיטה של חבלים ולא במטות
של זהב וכסף לפי שהיה רשע. ועל ג' לא הודו לו, שסתם מי גיחון כדי שלא יהיה לאויבים
מים לשותות, וקיציץ דלתות היכל ושיגרם למלך אשור, ועיבר השנה בל' אדר ולא
הודו לו הואיל וראוי לקובעו ניסן, ובניסן א"א לעבר את השנה, דכתיב "החודש
הזה לכם ראש חדשים" זה ניסן ואין אחר ניסן.

כל התולה בזכות אחרים תולים לו בזכות עצמו, כדמצינו במשה, וכל התולה בזכות עצמו תולים לו בזכות אחרים, כדמצינו בחזקיהו.

אלישע

הרוצה להנות משל אחרים ינהג ואין איסור בדבר, כדמצינו באלישע, והרוצה שלא להנות אל ינהג ואין בזה לא גסות הרוח ולא שנאה, כדמצינו בשמואל.

נעשה נא (לאלישע) עלית קיר קטנה - וי"א שקירוה, וי"א שחילקו אכסדרא לשניים, ונקראת עליה משום שהיתה מעולה שבבתיים.

הנה נא ידעתי כי איש אלוקים קדוש הוא - האשה מכרת באורחים יותר מן האיש, וראתה שלא עבר זבוב על שולחננו, וי"א שלא ראה קרי. הוא קדוש אבל גיחזי אינו קדוש, דכתיב "ויגש גיחזי להדפה" שאחזה בהודו יפה.

כל המארח ת"ח ומהנהו מנכסיו כאילו הקריב תמידים.

הלכות תפילה - לא יעמוד אדם במקום גבוה ויתפלל אלא במקום נמוך, לפי שאין גבהות לפני המקום. צריך שיכוון את רגליו זו ליד זו ונראים כרגל אחת כמלאכי השרת. אסור לאכול קודם התפילה.

תמצית ההלכה -

אכילה קודם התפילה - אסור לאכול או לשתות מעלות השחר עד אחרי התפילה, ואוכל או שתיה יותר מכביצה אסור מחצי שעה לפני עלות השחר, ומי שהוא צמא או רעב מאד ואינו יכול לכוון דעתו מותר לאכול ולשתות לפני התפילה, ומיום מותר לשתות. ואם התחיל לאכול בהתר צריך להפסיק כשהגיע עלות השחר. (סימן פ"ט).

קריאת שמע

מחלוקות רבו היו בישראל בין בית שמאי לבית הלל, אחת המחלוקות היא אם "בשכבך ובקומך" זה דין לקרוא ק"ש בשכיבה ובעמידה, או רק מתי לקרוא ק"ש. הגמ' מבארת האם מותר להחמיר כדברי בית שמאי או לא.

לב"ש קורין בערב בהטיה ובבוקר בעמידה, דכתיב "בשכבך ובקומך" ולא כתיב בבוקר ובערב. ולב"ה כל אחד קורא כדרכו דכתיב "ובלכתך בדרך".

רבי טרפון הטה בדרך כדי לקרות ק"ש כדברי ב"ש, וסיכן בזה את עצמו מפני הליסטים, אמרו לו כדאי היית לחוב בעצמך שעברת על דברי ב"ה.

י"א ר' ישמעאל היה מוטה וראב"ע היה זקוף, וכשהגיע זמן ק"ש של ערבית והטה ראב"ע וזקף ר"י וקרא ק"ש, וטעמא דר"י כדי לחזק שיטת ב"ה, וכדי שלא יראו התלמידים שראב"ע הטה ויקבעו הלכה לדורות כב"ש.

ההכרעה במחלוקות ב"ש וב"ה - לרב יחזקאל יוצא יד"ח בין אם עושה כב"ש ובין אם עושה כב"ה. לרב יוסף אם עושה כב"ש לא יצא יד"ח, ולכן אף במקום שגם לב"ה יצא בדיעבד, לא יצא כיון שלב"ה אין נכון לעשות כן. (תוד"ה תני). ולרב נחמן בר יצחק העושה כדברי ב"ש חייב מיתה.

עוסק או טרוד במצוה - העוסק במצוה או הולך בדרך למצוה פטור מק"ש, דכתיב "בשבתך בבייתך", וכן חתן הכונס את הבתולה פטור אע"פ שזה רק טירדה דמחשבה, מפני שהוא טרוד בטרדה דמצוה, דכתיב "ובלכתך בדרך", ולא כתיב בשבת ובלכת, אבל הכונס את האלמנה חייב מפני שאינו טרוד, וכן מי שטרוד בטרדה שאינה של מצוה כגון שטבעה ספינתו בים, או אבל על מת, חייב בכל המצוות, ומי"מ אבל פטור מן התפילין, כיון שנאמר בהם פאר ואבל מתגולל בצערו בעפר. (ונ"מ שלא ללמוד שאר מצוות מתפילין מק"ו, או דנ"מ בטעם זה לחייבו בשאר ימים, דלא ינלף מהא דאמר הכתוב ליחזקאל "פארך חבוש עליך" מכלל דלכו"ע אסור, דלא שייך טעמא דמעולל בעפר קרנו אלא ביום ראשון דזוקא. תוד"ה שנאמר).

ברכות קריאת שמע

עזרא הסופר ובית דינו תיקנו ברכות ק"ש לפנייה ולאחריה בבוקר ובערב, וכן את שאר הברכות הערוכות בפי כל ישראל. (רמב"ם). הגמ' מבארת דיני הברכות וסדרם, ואיזה ברכות היו מברכים בבית המקדש, והאם ברכות ק"ש פוטרים את האדם מלברך ברכות התורה.

בק"ש שחרית מברך ב' לפנייה וא' לאחריה, ובערב ב' לפנייה, ולאחריה שתיים, אחת ארוכה ואחת קצרה. וזו ברכות הם כנגד "שבע ביום הללתיך". ברכות ארוכות אין לקצר, ובקצרות אין להאריך. לרש"י אמת ואמונה היא ארוכה והשכיבו היא קצרה, ולתוס' באמת ואמונה יכול או להאריך או לקצר, אבל בברכת הפירות והמצוות אינו רשאי להאריך.

בברכות בלא חתימה אין לחתום כגון ברכת הפירות והמצוות. ובברכות עם חתימה חובה לחתום.

י"א: מברכים ביום יוצר אור ובורא חושך, כדי להזכיר מידת לילה ביום, וכן בלילה מזכיר מידת יום ואומר גולל אור מפני חושך וחושך מפני אור.

ברכה שניה היא אהבה רבה, ולרבנן אהבת עולם.

ברכות התורה וק"ש - הקורא ק"ש א"צ לברך ברכות התורה, שכבר נפטר באהבה רבה שיש בה מעין ברכות התורה. לרב הונא אין מברך ברכות התורה אלא למקרא, לר' אלעזר אף למדרש כגון מכילתא וספרא, לריו"ח אף למשנה, ולרבא אף לתלמוד סברת טעמי המשניות ותיורוצי סתירת משניות וחסורי מחסרה, שהוא עיקר התורה שממנה יוצאת הוראה, וכן נהג רב. בברכות התורה מברך אשר קדשנו (וריו"ח מסיים בה והערב נא), ואשר בחר בנו, וזו מעולה שבברכות לפי שיש בה הודאה לקב"ה וקילוס לתורה ולישראל.

מה נפטר בברכות התורה - בירושלמי איתא שאין נפטר באהבה רבה א"כ למד מיד אח"כ. וכתבו התוס' (ד"ה שכבר) שהבבלי לא סובר כהירושלמי, וגם הירושלמי דזוקא באהבה רבה צריך ללמוד מיד וגם לא להסיח דעת, לפי שאין עיקרה לברכות התורה, משא"כ בברכות התורה שפוטרות כל היום. (והצרפתיים נהגו לומר פסוקי ברכת כהנים ואלו דברים אחרי ברכת התורה בגלל הירושלמי). ומה שבסוכה צריך לברך על כל אכילה לישב בסוכה וברכות התורה לא, שאני תורה שאינו מתיימש מללמוד, דכל שעה האדם מחויב ללמוד. ואין מברכים לישן בסוכה, מפני שברכת האכילה פוטרת את השינה, א"נ שמא לא ירדם. ואמר ר"ת שמי שמתעורר בלילה א"צ לברך ברכות התורה, דברכות התורה פוטרות עד שחריית הבא, ולא נהירא.

תמצית ההלכה -

ברכות התורה - חובה לברך ברכות התורה לפני הלימוד, בין למקרא בין למשנה בין לגמרא, ולענין הרהור השו"ע כתב שא"צ לברך, והגר"א סובר שצריך לברך. דעת השו"ע שנוון ללמוד מיד אחרי ברכות התורה, ורוב האחרונים סוברים שזה לעיובא, וכתב המ"ב שאם הפסיק אחרי ברכות התורה ולא למד, יכוון בברכת אהבה רבה לצאת יד"ח ברכות התורה, וילמד מעט מיד אחרי סיום התפילה. אם הפסיק ללמוד והתעסק בעסקיו לא היו הפסק, כיון שדעתו לחזור וללמוד, ואם לא היה דעתו לחזור וללמוד נחלקו הפוסקים אם צריך לברך, וספק ברכות להקל. ברכות התורה מועילים גם ללימוד הלילה, כל זמן שלא ישן שינת קבע בלילה (ושינת קבע ביום נחלקו הפוסקים אם היו הפסק), אבל המשכים קודם אור היום ללמוד צריך לברך ברכות התורה. (סימן מ"ז).

ברכות ק"ש במקדש - אמרו להן הממונה אחרי שסדרו את האברים ע"ג הכבש ומלחום וירדו ובוו לאשכנת הגזית לקרוא ק"ש, שברכו ברכה אחת והם ברכו, (להו"א י"א יוצר אור, וס"ל דברכות אין מעכבות זו את זו ויצא יד"ח הברכה שביין, ולמסקנה אין הכרח שיש"א שאמרו יוצר אור. וי"א אהבה רבה, ולפ"ז י"ל שברכות מעכבות זו את זו, ולא אמרו יוצר אור כיון שעדיין לא הגיע זמנה, ואח"כ היו אומרים אותה, וסדר ברכות אין מעכב), ואח"כ קראו עשרת הדברות, וג' פרשיות ק"ש, וברכו עם העם ג' ברכות - אמת ויציב, עבודה (והיינו רצה ד' אלוקינו עבודת עמך ישראל ואשי ישראל ותפילתם תקבל ברצון, ברוך המקבל עבודת עמו ישראל ברצון. אי נמי שאותך לבדך ביראה נעבוד). וברכת כהנים בלא נשיאת כפים, ואין זה זוכן. (תוד"ה וברכת). ולשאר התפילה לא היה להם זמן, וזמן ק"ש עדיין לא הגיע. רש"י. ובשבת שהמשמרות מתחלפות, משמור היוצא עושה תמיד של שחר ומוספין, והנכנס עושה תמיד של בין הערבים ובזיכים, אומר משמור היוצא למשמור הנכנס שהקב"ה ישכין ביניהם אהבה ואחזה ושלום ורעות.

י"ב בכמה מקומות רצו לקבוע עשרת הדברות בק"ש ולא קבעו שכבר בטלום מפני תרעומות המינים שלא יאמרו לעמי הארץ שאין שאר התורה אמת.

טעות בברכה

חז"ל תיקנו הרבה ברכות חלוקות, והחלוקה היא בסוף הברכות, אמנם עיקר הברכה היא הזכרת שם ומלכות שאומר בתחילה. צריך לברך על כל דבר את ברכתו הראויה לו, ואם בירך ברכה אחרת שאינה מתאימה לאותו דבר לא יצא יד"ח. ובגמ' יבואר מה הדין כשהטעות בברכה היתה רק בהזכרת שם ומלכות.

האוחז בידו כוס יין ומתחיל לברך על דעת לברך שהכל וכשהגיע למלך העולם נזכר שזה יין וסיים הגפן יצא, שאפי' סיים שהכל יצא. וכן אם התחיל לברך על תמרים ברכת הפת וסיים בברכת התמרים על העץ יצא, שאפי' סיים בברכת הפת יצא, כיון דתמרי מיזן זייני.

התחיל לברך על שיכר הגפן וסיים בשהכל, או שהתחיל לברך על פת העץ וסיים בהמוציא, הגמ' מסתפקת אם אזלינן בתר החתימה, או בתר עיקר הברכה שהוא הזכרת שם ומלכות. ואף שמוצא א"צ כוונה, היינו היכא שלא כוון לצאת אבל נתכוון לברכה אחרת גרע. וכיון דלא איפשטא פסק הר"ף לקולא שיצא. ור"י פסק לחומרא שיחזור ויברך, אמנם אם יודע שהטעות היתה בדיבור שאמר העץ במקום הגפן, יכול לתקן בתוך כדי דיבור, וכן הדין אם הוא יודע שזה יו"ט ואמר בטעות מקדש השבת. (תוד"ה לא).

תמצית ההלכה-

זכירת יציאת מצרים - חיוב מדאורייתא להזכיר יציאת מצרים בין ביום בין בלילה, וזמנה כל היום אף אחרי זמן ק"ש, ובלילה צריך להזכיר דווקא אחרי צה"כ, ואם התפלל לפני צה"כ או בבין השמשות לא יצא יד"ח. והפוסקים דנים אם יוצא יד"ח כשאומר שירת הים, או שצריך להזכיר דווקא יציאת מצרים. וכן דנים הפוסקים אם אפשר לצאת יד"ח בהרהור. (משנה ברורה סימן ס"ז).

י"ג. שמות אברהם שרה וישראל - בתחילה שהיה אב לארם נקרא אברהם, וכשנעשה אב לכל העולם נקרא אברהם. וכן שרי לאומתה נעשית שרה לכל העולם כולו, וכל הקורא לאברהם אברהם עובר בעשה, וי"א שעובר בלאו, ולשרה מותר לקרוא שרי, דהציווי "לא תקרא את שמה שרי" נאמר לאברהם, ולישראל מותר לקרוא יעקב, שהרי בפסוק עצמו הוא נקרא אח"כ יעקב.

היה קורא

דיני קריאת שמע

מצוה לקרות קריאת שמע בערב ובבוקר, דכתיב "ודברתם בו וכו' ובשכב ובקומך". קריאת שמע כוללת ג' פרשיות, שהם קבלת עול מלכות שמים, קבלת עול מצוות, והזכרת מצוות ציצית ויציאת מצרים. בפרק ראשון נתבאר מהם זמני הקריאה ודיני ברכות ק"ש. בפרק זה יתבאר שר דיני הקריאה, כגון חובת הכונה, הפסק באמצע הקריאה, וכו'.

כוונה - הקורא את שמע בלא כוונה למצות קריאת שמע, למ"ד מצוות צריכות כוונה לא יצא יד"ח, ולמ"ד מצוות א"צ כוונה יצא יד"ח, אא"כ קרא להגיה (לרש"י היינו שלא כיון אפי' לקריאה, ולתוס' איירי שאינו קורא את התיבות כהלכתן), שאז לא יצא אא"כ כיון ליבו לקרות. ואף שלא בירך לפניו ולאחריה יצא, דדווקא בציבור ברכות מעכבות, (וסדר ברכות אף בציבור אינו מעכב). תוד"ה היה.

הפסק - לר"מ בין הפרקים (בין ברכה ראשונה לשניה, בין שניה לשמע, בין שמע לוהיה אם שמוע, בין והיה אם שמוע לויאמר. בין ויאמר לאמת ויציא מחלוקת, ולהלכה אין להפסיק שם. עוד נחלקו בגמ' (י"ד): אם חוזר לומר אמת לפני ויציא ונכון או לא, שואל ומשיב מפני הכבוד - אדם נכבד שראוי להקדים לו שלום, כגון רבו או מי שהוא גדול ממנו בחכמה, ובאמצע הפרק שואל ומשיב מפני היראה שירא שלא יהרגהו. ולר"י באמצע הפרק שואל מפני היראה ומשיב מפני הכבוד, ובין הפרקים שואל מפני הכבוד ומשיב לכל אדם. וכתבו התוס' (ד"ה ובאמצע) שבמקום שאסור להפסיק אסור אפי' בלשון הקודש. ובמקום שמותר להפסיק באמצע הפרק מותר אפי' באמצע הפסוק. ובתפילה אין משיבין מפני הכבוד. עוד כתבו (ד"ה שואל) שהלכה כר"י, וא"כ מותר לענות קדיש וקדושה באמצע הפרק, דאין לך מפני הכבוד גדול מזה, אבל באמצע תפילת י"ח אסור, דאפי' בין גאולה לתפילה אין לענות. ור"ת היה מתמין בעושה שלא כדי לענות קדיש וקדושה עם הציבור, וס"ל דאפי' אם שהה כדי לגמור את כולה אינו חוזר לראש. ומי שמתפלל לבדו והגיע ש"ץ למודים, ישחה ולא יאמר מודים, ואם הוא בסוף הברכה לא ישחה משום שנראה ככורע בשביל הברכה, ואסור לכרוע בברכות שלא תיקנו חכמים לכרוע.

סדר הפרשיות - פרשת שמע שהיא קבלת מלכות שמים, קודמת לוהיה אם שמוע שזה קבלת מצוות. והיה אם שמוע שמוזכר בה מצות תלמוד תורה שהיא נוהגת ביום ובלילה, קודמת לויאמר שמצות ציצית נוהגת רק ביום דכתיב "וראיתם אותו" פרט לכסות לילה. ולר"ש בן יוחאי (י"ד): יש בזה טעם נוסף, דשמע יש בו ללמוד ללמד ולעשות, והיה יש בו ללמד ולעשות, וויאמר אין בו אלא לעשות.

קריאתה בכל לשון - לרבי אינו קוראה אלא ככתבה, דכתיב "והיו", ולרבנן קוראה בכל לשון, דכתיב "שמע", וכן הלכה. (תוד"ה וחכמים). ואין מכאן ראייה אם התורה נאמרה בכל לשון או בלשון הקודש, דלפי שני הצדדים צריך פסוק ללמד מה הדין, כיון דכתיב גם "שמע" וגם "והיו". וכתבו התוס' (ד"ה בלשון) שבניתנת התורה היה כל דיבור מתחלק לע' לשון, והמחלוקת היא על הפרשיות שחייבים לקרותם מדאורייתא, כגון זכור ומקרא ביכורים ויודי מעשר ופרשת חליצה, אם התורה הצריכה לאומרם דווקא בלשון הקודש או בכל לשון.

להשמיע לאזניו - לרבי צריך להשמיע לאזניו דכתיב "שמע", ולרבנן גם אם לא השמיע לאזניו יצא, וכן הלכה. תוד"ה וחכמים.

למפרע - הקורא ק"ש למפרע כגון ובשעריך ביתך מזוות, לא יצא יד"ח, רבנן לומדים דין זה מ"והיו", ורבי לומד מה ד"הדברים".

פתח בשחרית אדעתא דמעריב ערבים וכשהגיע למלך העולם נזכר וסיים ביוצר אור, וכן בערבית פתח אדעתא דיוצר אור וסיים המעריב ערבים, יצא יד"ח, לרב דס"ל שכל ברכה שאין בה הזכרת ד' אינה ברכה יצא משום שבחתימה התם כדן דיון שמזכיר ברוך אתה ד' גם בחתימה יצא, ולריו"ח דס"ל שכל ברכה שאין בה מלכות אינה ברכה יצא, משום שגם לפי טעותו חשב להזכיר מידת יום בלילה ומידת לילה ביום, וחשיב פתח אדעתא דתרווייהו.

פתח בשחרית אדעתא דיוצר אור וסיים במעריב ערבים, או שבערבית פתח אדעתא דמעריב ערבים וסיים ביוצר אור, לא יצא.

תמצית ההלכה-

טעות בברכה - המברך את הברכה הנכונה, אע"פ שבזמן אמירת שם ומלכות היתה כוונתו לברך ברכה אחרת שאינה מועילה לאותו דבר אפי' בדיעבד, יצא יד"ח בדיעבד. והמברך ברכה אחרת ותיקן את עצמו בתוך כדי דיבור יצא. ואם בזמן הזכרת שם ומלכות היתה כוונתו לברכה הנכונה, ואח"כ טעה וסיים בברכה אחרת, דעת השו"ע שיצא יד"ח, אבל כמעט כל האחרונים סוברים שלא יצא. (סימן ר"ט).

כל שלא אמר אמת ויצייב שחרית ואמת ואמונה ערבית לא יצא יד"ח, דכתיב "להגיד בבוקר חסדך ואמונתך בלילות". אמת ויצייב היא ברכה על החסד שביציאת מצרים, ובאמת ואמונה מזכירים גם שאנו מצפים ומאמינים שהקב"ה יגאלנו מיד עריצים וכו' והיינו הניסים התדירים תמיד. (ואמת ויצייב קאי על הדבר הזה, ולא על השכינה, דא"ל לסיים שבחי הבורא. תוד"ה אמת).

כריעה - המתפלל כורע בברוך וזוקף בשם. רב ששת היה כורע בבת אחת כמקל וזוקף בנחת כנחש ראשו תחילה ואח"כ גופו, שלא תראה כריעתו עליו כמשוי. וכתבו התוס' שצריך לכופף גם את הראש ולא רק את הגוף, ולא ישוח יותר מדאי. ובר"ה ויה"כ ששוחים כל התפילה צריך להזכיר לזוקף לפני סיום הברכה וכרע בברוך ויזוקף מיד, דאין לשוח בתחילת וסוף כל ברכה.

י"ב: המלך הקדוש והמלך המשפט - לרב ולרבה בעשרת ימי תשובה אומר המלך הקדוש והמלך המשפט מפני שבימים הללו הוא מראה מלכותו ולשפוט את העולם, וכן הלכה. לרבי אלעזר אפי' אמר הקל הקדוש נמי יצא. לרב יוסף אומר כמו בשאר השנה הקל הקדוש ומלך אוהב צדקה ומשפט. ואם שכח ולא הזכיר, (ואם הוא מסופק תולים שלא הזכיר שהרי לא עברו ל' יום), שיטת התוס' שחוזר, וכן בזכרנו ומי כמוך וכתוב ובספר חיים חוזר, דכל המשנה ממשטבע שטבעו חכמים אינו יוצא יד"ח. ולר"ח אינו חוזר.

כל שאפשר לו לבקש רחמים על חבריו ואינו מבקש נקרא חוטא, ואם ת"ח הוא או מלך זה שצריך לרחמים, צריך שיחלה עצמו עליו.

כל העושה דבר עבירה ומתבייש בו מוחליו על כל עוונותיו, כשואל שהעלה את שמואל באוב ונתבייש לומר שלא נענה באורים ותומים מפני שהרג את נוב עיר הכהנים, ונמחל לו שהרי אמר לו שמואל מחר אתה ובניך עימי, והיינו עימי במחיצתי, וי"א ממה שקראו בחיר ד', שאף שזה מוזכר אצל הגבעונים שרצו להוקיע ז' מבניו, מ"מ בת קול אמרה בחיר ד', שהרי הגבעונים באו לגנותו ולא לכבדו.

מה מזכירים בק"ש

ג' פרשיות יש בקריאת שמע, והיה אם שמוע, וויאמר, ובשתי הפרשיות הראשונות נאמר שיש לקרותם "בשכב ובקומך", והגמ' מבארת למה תיקנו לקרות גם פרשת ויאמר, ומתי יש חיוב מן התורה להזכיר יציאת מצרים.

ביקשו לקבוע פרשת בלק בק"ש, מפני שנאמר בה כרע שכב כארי, ולא קבעו כולה מפני טורח ציבור, ואותו פסוק לא קבעו, מפני שאין להפסיק במקום שמשה לא הפסיק.

למה קבעו פרשת ציצית בק"ש - מפני שיש בה מצות ציצית, יציאת מצרים, עול מצות, אזהרה מללכת אחרי דעת מינים (אחרי לבבכם) הרהור עבירה (ואחרי עיניכם) והרהור ע"ז (אתם זונים). ואיתא בירושלמי שעשרת הדברות נמצאים בג' פרשיות ק"ש.

הזכרת יציאת מצרים-

בלילה - לת"ק ולראב"ע מזכירים יציאת מצרים בלילה ע"י אמירת פרשת ציצית, דכתיב "למען תזכור את יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חיך". ולחכמים מרבים מ"כל" ימות המשיח.

בביאת המשיח - לבן זומא בביאת המשיח לא יזכירו אלא ניסי ביאת המשיח, מפני שאחרונות משכחות את הראשונות. ולחכמים יזכירו אלא שתהיה ההצלה משעבוד מלכויות עיקר ויציאת מצרים טפילה.

תמצית ההלכה-

אמירת שלום והתעסקות בצרכיו לפני התפילה - מעלות השחר עד אחרי התפילה אסור ללכת לחבירו לומר לושלום, מפני ששלום הוא שמו של הקב"ה, ואם פגש אותו בדרך מדינה מותר לומר שלום, ונהגו להחמיר לומר צפרא דמרי טב כדי שיזכור שאסור להתעכב בדברים אחרים כלל עד שיתפלל, ואם התחיל הברכות מותר, ואם חבירו שואל בשלומו מותר בכל ענין. ואסור להתעסק בצרכיו או ללכת לדרך לפני התפילה, והרמ"א כתב שיש מקילים בזה אם אמר מקצת ברכות, וטוב להחמיר בזה. (סימן פ"ט).

כל הלן ז' ימים בלא חלום נקרא רע. וי"א שכל המשביע עצמו מד"ת ולן אין מבשרים אותו בשורות רעות.

י"ד: פרשת ציצית ואמת ואמונה בלילה - לרב כהנא בלילה לא צריך שיתחיל פרשת ציצית מפני שאין מצות ציצית בלילה (וכר"ש דס"ל במנחות מ"ג. שציצית זו מצות עשה שהזמן גרמא, ואף למ"ד שציצית זו חובת טלית וחייבים אפי' במנחת בקופסא, מ"מ כסות המיוחדת ללילה פטורה מציצית, והמיוחדת ליום וללילה חייבת. תוד"ה ויאמר), ואם התחיל יגמור, ואם אמר עד ואמרת אליהם, והיו ממשיכים אני ד' אלוקים, במעריב פרשת ציצית עד ואמרת אליהם, והיו ממשיכים אני ד' אלוקים, וסברו ש"ואמרת אליהם" לא הוי התחלה. ואנו מתחילים כמערבא, ואומרים כל הפרשה כרב כהנא דכיון שהתחיל יגמור. לחייא בר רב אם לא אמר "אני ד' אלוקים" והיינו פרשת ציצית אצל אמת ואמונה, אמנם כדי להזכיר יציאת מצרים יאמר מודים אנחנו לך שהוצאתנו מארץ מצרים וכו' ושרנו לך מי כמוך וכו' עד גאל ישראל והשכיבנו.

ק"ש עם תפילין - אין לקרוא ק"ש בלא תפילין, והעושה כן כאילו מעיד עדות שקר, וי"א כאילו הקריב עולה בלא מנחה או זבח בלא נסכים, והיינו שאינו גומר המצוה כמו שצריך לגמור. (ואף עולה טעונה נסכים, ולישנא דקרא נקט). ואם אין לו תפילין וירא שיעבור זמן ק"ש יקרא ק"ש, וכשיזדמנו לו תפילין יניחם.

הנחת תפילין וציצית בין גאולה לתפילה - מהסוגיה מבואר שמותר להניח תפילין בין גאולה לתפילה, וכן הדין בטלית, אבל אין ראייה מהסוגיה לטלית, ד"ל שתפילין יותר שייכים לתפילה, וגם אין ראייה שיכול לברך על התפילין בין גאולה לתפילה, ד"ל שאחרי התפילה ימשמש בהם ויברך, כמו שעושה כשמתעטף בטלית וידיו מטונפות. תוד"ה ומנת.

העוסק במצוה פטור מן המצוה - החופר כוך למת פטור מק"ש (אע"פ שיש לה זמן קבוע) תפילה ותפילין ושאר המצוות דהעוסק במצוה פטור מן המצוה, ואם הם שניים יעלה ויטול ידיו ויניח תפילין ויקרא ק"ש ויתפלל, ואח"כ חבירו יעשה כן.

י"א שא"צ לברך ברכות התורה ללימוד משנה, ורב סבר שצריך לברך.

ט"ו - הרוצה לקבל עול מלכות שמים שלימה יפנה ויטול ידיו ויניח תפילין ויקרא ק"ש ויתפלל, והעושה כן הרי הוא כאילו טבל ובנה מזבח והקריב קרבן.

מי שאין לו מים לרחוץ ידיו יקנה בעפר בצרוור או בקיסמית.

אין לחזור אחר מים לק"ש שמה יעבור הזמן, אבל לתפילה שזמנה כל היום יחזור אחר מים, לפניו עד פרסה ולאחריו פחות ממיל. רש"י. ולתוס' אף לתפילה לא יחזור, דגם תפילה זמנה עובר, ודין ד' מילין הוא לענין תפילה בציבור.

דיני קריאת שמע - קרא ולא דקדק באותיותיה לפרשן היטב בשפתיו, לרבי יוסי יצא, (וכן הלכה ט"ו); ולרבי יהודה לא יצא. הקורא למפרע לא יצא. קרא וטעה יחזור למקום שטעה.

לא השמיע לאזניו

כתבו הראשונים ש"א שהנדון בסוגיה הוא אם הרהור כדיבור או לא, אך האמת שכאן מדובר שהוציא בשפתיו, אלא שלא השמיע לאזניו, ובה הנדון אם יצא יד"ח כיון שהוציא בשפתיו, או שלא יצא כיון דכתיב "שמע". וכתבו התוס' שאף שרק לגבי ק"ש כתוב "שמע", מ"מ גם בשאר דברים י"ל שצריך מדרבנן להשמיע לאזניו, כמו בק"ש.

קריאת שמע - הקורא את שמע ולא השמיע לאזניו, לרבי יוסי לא יצא אפי' בדיעבד, דכתיב "שמע". לרבי מאיר אפי' לכתחילה א"צ להשמיע לאזניו אלא לכוון ליבו, דכתיב "על לבבך". רבי יהודה משמיה דרבי אלעזר בן עזריה אמר שלכתחילה צריך להשמיע לאזניו, ובדיעבד יצא אף אם לא השמיע לאזניו, וכן הלכה. ור"י עצמו לחד לישנא סובר כר"מ ולחד לישנא סובר כראב"ע רבו.

ברכת המזון שלא השמיע לאזניו שוה דינה לק"ש, כיון שהיא מדאורייתא, דכתיב "ואכלת ושבעת וברכת". וכתבו התוס' (ד"ה א') שאף שבברכת המזון לא כתיב "שמע", מ"מ

י"ג: מה צריך לקרוא ומתי צריך לכוון - לר"מ צריך כוונה רק בפסוק ראשון, ואמר רבא שהלכה כר"מ, והכי קיימא לן. (תוד"ה אמו). לר"א מדכתיב "והיו הדברים וכו' על לבבך" לומדים שעד כאן מצות כוונה, (לרש"י עד "על לבבך". ולתוס' עד "ובכל מאדך" דשני פסוקים אלו מדברים ביחוד ד' ואהבתו ויראתו). לר"ע צריך לכוון בכל הפרשה, דכתיב "אשר אנוכי מצוך היום על לבבך" ולא כתיב אשר צייתך, ומדכתיב "האלה" לומדים למעט פרשה שניה. (תוד"ה אשר). ואמר ריו"ח שכך ההלכה, וכן אמר מר זוטרא. והא דכתיב "על לבבכם" היינו שיניח את התפילין על הקיבורת של הזרוע כנגד הלב, אבל קריאה צריך בב' הפרשיות, דכתיב "ודברת בס" וכתוב "לדבר בס". לר' יאשיה פרשה ראשונה צריכה קריאה, דכתיב "ודברת בס", ומכאן ואילך מספיק כוונה בלא קריאה, דהא דכתיב "לדבר בס" היינו ללמד בני תורה כדי שידברו דברי תורה. ולת"ק דר"י צריך לכוון בכל ג' הפרשיות.

במקום שצריך לכוון אף ב"ה שיכול לקרוא ק"ש בהליכתו צריך לעצור ולקרוא בכונה למצוה מן המובחר, לפי שאינו מיושב כ"כ ואינו יכול לכוון כשהוא מהלך כמו בעומד. וכן הלכה שצריך לעמוד בפסוק ראשון. תוד"ה על.

כל המאריך בד' דאחד מארכים לו ימיו ושנותיו, ובלבד שלא יחטוף בח'. ואין צריך להאריך יותר מכדי שיעור מחשבת המלכה למעלה למטה ובד' רוחות.

רבי היה מעביר ידיו על פניו וקורא רק פסוק ראשון בק"ש בזמן שהיה שונה לתלמידיו. לבר קפרא לא היה חוזר וגומרה אח"כ, ולכן היה שונה בכל יום מענין יציאת מצרים. ולרבי שמעון ברבי היה חוזר וגומרה אח"כ, והיה שונה מענין יציאת מצרים, כדי להזכיר יציאת מצרים בזמן ק"ש.

אמר פסוק ראשון ונאנס בשינה יצא, ובפסוק זה צריך לצער עצמו שיתעורר.

פרקדן - אסור לישן פרקדן שמה יתקשה אברו ונראה לרבים זה גנאי, ואם מוטה על צידו מעט מותר, ובק"ש צריך להיות מוטה על צידו לגמרי, דאסור לקבל עול מלכות שמים דרך שררה וגאולה, ובעל בשר מותר במוטה קצת.

תמצית ההלכה-

כוונה בקריאת שמע - מצוות צריכות כוונה, ואם לא כיון לצאת יד"ח ק"ש צריך לחזור, וכתב החיי אדם שדווקא אם יש מקום לתלות שלא היתה כוונתו למצוה, אבל הקורא ק"ש בסדר התפילה וכדו' שמוכח מעשייתו שזה לשם מצוה יצא, ומ"מ לכתחילה צריך לכוון לפני כל מצוה לצאת יד"ח המצוה. הקורא ק"ש ולא כיון בשמע ישראל (היינו שלא שם לב מה שהוא אומר) לא יצא יד"ח, אבל בשאר ק"ש יצא יד"ח אף אם לא כיוון. ונהגים לקרות פסוק ראשון בקול רם כדי לעורר את הכונה, וכן לתת יד ימין על פניו כדי שלא יסתכל בדבר אחר המונעו מלכוון. (סימנים ס"א).

הפסק בקריאת שמע - מותר לשאול בין הפרקים בשלום אדם נכבד שראוי להקדים לו שלום, או להשיב שלום לכל אדם, ובאמצע הפרק מותר לשאול בשלום אביו או רבו המובהק, ולהשיב שלום לאדם נכבד. וכתב המ"ב שבזמננו שאין נוהגים לומר שלום באמצע התפילה, אסור לשאול או להשיב לא בין הפרקים ולא בפסוקי דמורה. ואם שכח להניח ציצית ותפילין, דעת השו"ע שניחם בין הפרקים ויברך עליהם, והרמ"א כתב ש"א שלא יברך עד אחרי התפילה, וכן נוהגים לענין ציצית. ומותר לענות אמן יהא שמיה רבה, ואמן אחר דאמירן בעלמא. ופסוקי קדוש וברוך שבקדושה, וברכו, ואמן דהקל הקדוש ושומע תפילה, ותיבות מודים אנחנו לך במודים דרבנן, ואפי' באמצע הפרק מותר, ושאר אמנים מותר לענות רק בין הפרקים. (סימן ס"ו).

י"ד. הפסק בהלל ומגילה - לרב חייא מותר לשאול שלום, ק"ו מק"ש דאורייתא. ולרבה בימים שהיחיד גומר את ההלל (שהם כ"א יום בשנה שחובה לומר הלל, כדאיתא בערין י. ואין הכונה דווקא יחיד, אלא הכונה שאין כל הציבור יחד כמו בהלל שקורין בשחיטת הפסח. תוס') מותר רק בין הפרקים, ובימים שאין גומרים את ההלל מותר אף באמצע הפרק, ודווקא מפני הכבוד. וכתבו התוס' (ד"ה ימים) שאין הכונה לימים שאין קורין הלל כלל, דאז ודאי מותר להפסיק באמצע, אלא הכונה לימים שהמנהג לומר הלל. ולענין ברכה בימים אלו, במחזור ויטרי כתב שאין מברכים, אבל שיטת ר"ת שמברכים, ואף שאין קורין אלא חלק מההלל יכולים לברך לגמור את ההלל, וכן כשקורים את כל ההלל יכולים לברך לקרוא את ההלל, ומה שמברכים על הדילוג לקרוא וכשגומרים מברכים לגמור זה כדי שלא יטעו. וע"ע בתוס' במה שהאריכו לענין הלל בליל פסח.

טעימה - השרוי בתענית מותר שיטעום את התבשיל לדעת אם הוא צריך מלח או לא, עד רביעית הלוג, ופירש ר"ח שהכונה שטעום ופולט, והטעום א"צ לברך דכיון שהוא פולט אינו נהנה. ואיירי בתענית שיחיד קיבל על עצמו, אבל בתענית הכתוב לא. תוד"ה או.

קודם התפילה אסור לשאול בשלום חבירו קודם התפילה, ואם עשה כך כאילו בנה במה. ודווקא במשכים לפתחו אבל אם פגש אותו באקראי מותר, וכן הלכה. תוד"ה במשכים. וכן אסור לעשות חפציו קודם התפילה. המתפלל ואח"כ יוצא לדרך הקב"ה עושה חפציו.

מדרבנן צריך להשמיע לאזניו, וממילא מסתבר שאם בק"ש לא יצא אפי' בדיעבד, ה"ה בברהמ"ז. ומגילה שהיא דרבנן ג"כ דינה כק"ש.

חרש המדבר ואינו שומע - במתני' תרומות איתא שחרש המדבר ואינו שומע לא יתרום, ואם תרם תרומתו תרומה. לרב חסדא דין זה הוא לרבי יוסי שבק"ש לא יצא אפי' בדיעבד, דתרומה א"צ דיבור ורק הברכה צריכה דיבור, וברכה דרבנן (דאמרו חכמים כל המצוות מברך עליהם עובר לעשייתן) ולא בברכה תליא מילתא. והגמ' אומרת ש"ל שזה לר"י, וס"ל שגם בק"ש לכתחילה צריך להשמיע לאזניו. ובברייתא איתא שחרש המדבר ואינו שומע יכול לכתחילה לתרום.

ט"ז: חש"ו לקריאת המגילה - שוטה פסול לקריאת המגילה אף בדיעבד.

קטן פסול לקריאת המגילה, ורבי יהודה מכשיר בקטן שהגיע לחינוך (והיינו בן ט' או י') אפי' לכתחילה. חרש המדבר ואינו שומע דינו כמו לגבי ק"ש בלא השמיע לאזניו, והובאו השיטות לעיל. וכתבו התוס' (ד"ה ורבי) שאף שלענין ברכת המזון קטן מוציא את אביו אם אביו לא אכל כדי שביעה שחיובו מדרבנן, שאני התם שברכת המזון דרבנן היא חומרא יתירתא וקל לצאת בה, אבל מגילה שזה חיוב גמור מדרבנן אין קטן מוציא אליבא דרבנן. אי נמי איירי התם שהקטן אכל כדי שביעה, דאית חד דרבנן ומוציא חד דרבנן, אבל במגילה שבקטן זה תרי דרבנן, אינו מוציא גדול שזה חד דרבנן.

לרב יוסף **בכל המצוות** והיינו שאר ברכות, לכו"ע יצא אף אם לא השמיע לאזניו, וכתבו התוס' (ד"ה אבל) שרב יוסף חולק על הסוגיה לעיל שסוברת שלרבי יוסי גם בתרומה ומגילה וברכת המזון דינם כק"ש. והא דכתב "הסכת ושומע ישראל" איירי בדברי תורה כדאמרין כתתו עצמכם על דברי תורה.

תמצית ההלכה -

לא השמיע לאזניו - צריך להשמיע לאזניו מה שהוא מוציא בפיו, בין בק"ש וברכותיה בין בברכת המזון בין בשאר ברכות, ואם לא השמיע לאזניו יצא, אבל אם הרהר לא יצא, ואם מחמת חולי או אונס אינו יכול להוציא בשפתיו, יהרהר עכ"פ בליבו, אמנם אין יוצא בזה יד"ח, ואם נסתלק האונס צריך לחזור ולברך. ואם נמצא במקום שאינו נקי לגמרי יהרהר בליבו, אבל אם המקום מטונף לגמרי או אם ידיו מטונפות אסור להרהר. (סימנים ס"ב, קפ"ה, ר"ו).

הא דכתב "שאלו ועוצר רחם" בא ללמד שכמו שרחם מוכניס הזרע ומוציא הולד, אף שאלו - קבר מוכניס ומוציא, ומה רחם שמכניסים בו בחשאי מוציאים ממנו בקולי קולות, שאלו שמכניסים בו בקולי קולות של בני ומספד, אינו דין שמוציאין ממנו בקולי קולות. מכאן תשובה לאומרים אין תחית המתים מן התורה.

אף לרבי יהודה שלגבי סוטה אין כותב אלא אלות והיינו "יתן ד' אותך לאלה ולשבעה", ולא צוואות כגון "והשביע אותה הכהן", דכתב "וכתב לה את האלות האלה", צריך לכתוב בתפילין ומזוזה כל הפרשה ואפי' צוואות כגון וקשרתם וכתבתם, ולא ילפינן גז"ש, דכתב "וכתבתם" שתהא כתיבה תמה ושלילמה.

צריך להפריד בק"ש בין הדבקים - כשהתיבה השניה מתחילה באות שהקודמת לה הסתיימה, שאם לא יתן רווח ביניהם יקרא ב' אותיות כאחד, כגון **על לבבך**. והר"ף מוסיף שצריך להפסיק בין וחרה לאף כדי שלא יהיה נשמע וחרף, וכן תיבה שמסתיימת במ' והתיבה אחריה מתחילה בא' צריך להפסיק ביניהם, וכן צריך להתני' ז' של תזכרו שלא יהיה נשמע תשכרו והיינו למען השכר, דאין לעשות המצוות ע"מ לקבל פרס.

כל הקורא ק"ש ומדקדק באותיותיה מצננים לו גיהנום.

ט"ז: מה נחלים מעלים את האדם מטומאה לטהרה, אף בתי מדרשות מעלים את האדם מכף חובה לכף זכות.

קרא וטעה ואינו יודע היכן טעה - אם הוא באמצע הפרק יחזור לראש, בין פרק לפרק יחזור לוהיה אם שמוע, טעה בכתבתם יחזור לכתבתם ראשון, ואם המשיך למען ירבו ימשיך כדרכו, דודאי המשיך כפי הרגלו. ואם יודע באיזה תיבה או פסוק טעה, א"צ לחזור אלא לאותו פסוק. תוד"ה הקורא.

חיוב ק"ש ותפילה באופנים מסוימים

אף שאדם חייב בכל יום לקרוא ק"ש ולהתפלל, מ"מ יש מקרים שהאדם פטור מק"ש או מתפילה, וכפי שיבואר בגמ', וכן יבואר בגמ' מה יעשה אדם שנמצא במקום שקשה לו לכוון.

העוסק במצוה או הולך בדרך למצוה פטור מק"ש, דכתב "בשבתך בביתך" פרט לעוסק במצוה.

טרוד במצוה - חתן הכונס את הבתולה, שהוא טרוד בטרדה דמצוה פטור מק"ש עד מוצאי שבת אם לא בעל, דכתיב "ובלכתך בדרך" (ולא כתיב ובלכת). אבל חתן הכונס את האלמנה שאינו טרוד, וכן מי שטרוד בטרדה שאינה של מצוה כגון שטבעה ספינתו בים, או אבל על מת חייב בק"ש, ומ"מ אבל פטור מן התפילין, כיון שנאמר בהם פאר.

אומן קורא ק"ש בראש האילן או הנדבך, אך צריך להפסיק ממלאכתו בזמן קריאת פרשה ראשונה (ולרבה הכונה לפסוק ראשון. תוד"ה הא) כדי שיכוון את ליבו, ואין להתפלל בראש האילן או הנדבך, אבל מותר להתפלל בראש אילן זית או תאנה אם הוא עוסק שם במלאכה, דענפיהם מרובים ויכולים לעמוד שם בלא דוחק ובלא פחד ליפול, ובשאר האילנות יורד למטה ומתפלל.

בעל הבית גם בית ותאנה יורד למטה ומתפלל, דאין דעתו מיושבת עליו, והוא אינו משועבד למלאכה כדי שנתיר לו כמו בפועלים. (ואין לאסור בזה מצד לא יעמוד במקום גבוה ויתפלל, כיון דהוי כמו עליה, ורק בכסא וכדו' אסור. תוד"ה לפי).

פועלים העושים בשכרם קורים ק"ש, ומתפללים מעין שמונה עשרה, ואוכלים פיתם, ואין מברכים לפניה דזה אינו דאורייתא, ולאחריה שזה דאורייתא מברכים ב' ברכות, ברכה ראשונה כתיקונה, שניה מתחיל בברכת הארץ וכולל עמה ברכת בונה ירושלים שהם דומות וחותרם בברכת הארץ, (ואע"פ שזה דאורייתא, יש כח ביד חכמים לעקור דבר מן התורה, הואיל וטרודים במלאכת בעה"ב. תוד"ה וחותרם), ואם בעה"ב מייסב עמהם מברכים כתיקונה. ופועלים העושים בסעודתם ואינם מקבלים שכר מלבד סעודתם, מתפללים שמונה עשרה, ואין יורדים לפני התיבה לעשות ש"ץ מפני שזה ביטול מלאכה יותר מדאי, ואין נושאים את כפיהם, ומברכים לפני המזון ולאחריו.

תמצית ההלכה -

אומנים או בעה"ב שהיו עושים מלאכה בזמן ק"ש בראש האילן או בראש שורות הבנין, קוראים ק"ש במקומם ואינם צריכים לירד. אמנם צריך להפסיק ממלאכתו, וכן אסור לרמוז בעיניו או באצבעותיו בזמן קריאת פרשה ראשונה, שלא יהא נראה כקורא עראי, דכתיב "ודברת בם" עשה אותם קבע. חתן בזמנו קורא ק"ש, מפני שגם שאר בני אדם אינם מכוונים כראוי. (סימן ס"ג וסימן ע').

הנהגות רבן גמליאל

הגמ' מביאה כמה הנהגות מיוחדות שנהג ר"ג, בשונה מההלכה הידועה לכל אדם, ומבארת את טעם הנהגות אלו.

ט"ז: ק"ש לחתן - ר"ג כשהיה חתן קרא בלילה הראשון, וכן הדין בכל מי שהוא גדול ובנוטח בעצמו שיוכל להתכוון והוא ראוי ליטול את ד'. (תוד"ה מעשה). וכל חתן שרוצה לקרות, לת"ק יכול, ולרשב"ג אסור משום יוהרא.

רחיצה באבל איסטניס - ר"ג רחץ בלילה הראשון אחר מיתת וקבורת אשתו, אע"פ שאבל אסור ברחיצה, משום שהיה איסטניס, וקסבר אנינות לילה דרבנן (אע"פ שאנינות יום אחד דאורייתא מ"מ הלילה שאחרי יום המיתה אינו אלא מדרבנן. רש"י. והתוס' כתבו שרק לענין מעשר אנינות דאורייתא, ומ"מ אם לענין מעשר היה אסור גם בלילה, היה לרבנן לאסור רחיצה גם בלילה, דכעין דאורייתא תקון). ולא גזרו איסור רחיצה באיסטניס, דאין האיסור אלא משום תענוג, אבל אם יש לו צער כשאינו רוחץ, או ביש לו ערוביציא בראשו מותר לרחוץ, וכן יולדת אבילה מותרת ברחיצה בתוך שבעה או בתשעה באב, וכן מצוין שמי שיש לו חטטין בראשו מותר לטווח ביוה"כ. (תוד"ה איסטניס).

אבילות בעבדים - עבדים ושפחות אין עומדים עליהם בשורה כדרך שעומדים כשחוזרים מבית הקברות בשורה (של לפחות עשר אנשים) לנחם את האבל (שמו יבואו להעלותם ליוחסין. תוד"ה אין), ואין אומרים עליהם ברכת אבילים ברכה מיוחדת שמברכים לאבל ברחבה בסעודה ראשונה שעושים לו משל אחרים, ולא תנחומי אבילים (ור"ג קיבל תנחומין על טבי עבדו, מפני שהיה כשר), אלא אומרים עליהם המקום ימלא לך חסרונך, כדרך שאומרים לאדם כשמתו שורו וחמורו. ולרבי יוסי בעבד כשר יאמר הוי איש טוב ונאמן ונהנה מיגיעו, אמרו לו א"כ מה הנחת לכשרים. ותיניא אידך עבדים ושפחות אין קורים להם אבא פלוני ואמא פלונית כדרך שאנו קורין מור פלוני, ועבדי ר"ג היו קורים אותם אבא ואמא, משום דחשיבי.

אין קורים אבות אלא לשלשה אברהם יצחק ויעקב (לאפוקי שבטים), ואין קורין אמהות אלא לארבע שרה רבקה רחל ולאה, משום שרק אלו חשובים להקרא אבות ואמהות.

הנזהר בק"ש ותפילה הרי זה כאילו הקריב חלב ותרם תרומת הדשן, ונוחל העוה"ז והעוה"ב.

תפילות ומימרות מיוחדות מחז"ל

הרוצה להוסיף אחרי תפילתו מיוחדות יכול להוסיף ללא הגבלה, הגמ' מביאה דוגמאות לתפילות של תנאים ואמוראים אחרי התפילה, וכן מביאה הגמ' מימרות חשובות שחז"ל היו אומרים.

הגמ' מביאה תפילות שהיו תנאים ואמוראים מתפללים אחרי התפילה. ואכמ"ל.

י"ז: רב ששת התפלל בתענית אחר התפילה שיהיה הצום במקום קרבן.

רב יוחנן כשהיה מסיים ספר איוב היה אומר שסוף כל אדם למיתה ואשרי מי שגדל בתורה ועמלו בתורה ועושה נחת רוח ליוצרו, ויש לו שם טוב.

הגמ' מביאה מה שהיה רגיל בפי ר"מ ורבנן דיבנה ואביי ורבא ורב. ומה היו החכמים מברכים זה את זה בזמן פרידתם. ואכמ"ל.

אחד המרבה ואחד הממעיט ובלבד שיכוון ליבו לשמים.

העושה שלא לשמה נח לו שלא נברא, והיינו כדי לקנטר, אבל הלומד כדי שיכבדוהו, עליו נאמר לעולם יסוק אדם בתורה ומצוות אפי' שלא לשמה, שמתוך שלא לשמה בא לשמה. תוד"ה העושה.

נשים – גדולה הבטחה שהבטיח הקב"ה לנשים יותר מן האנשים. נשים זכייין באקרוי בנייהו לבי כנישתא, ובאתנוי גברייהו בי רבנן, ונטרן לגברייהו עד דאתו מבי רבנן.

אלופינו מסובלים י"א אלופינו בתורה ומסובלים במצוות, וי"א אלופינו בתורה ומצוות ומסובלים ביסורים.

י"ז: אין פרץ ואין יוצאת ואין צווחה ברחובותינו – שלא יצא מאיתנו כאחיתופל דואג וגיחזי, ובן או תלמיד שמקדיח תבשילו ברבים.

אבירי לב הרחוקים מצדקה – כל העולם ניזון בזכות הצדיקים והצדיקים ניזונים בזכות עצמם. וי"א שכל העולם ניזונים בזכותם והם אפי' בזכות עצמם אין ניזונים אלא מתפרנסים בקושי, כר' חנינא שהיה די לו בקב חרובים. ורב יהודה אמר שאבירי לב הם גובאי שהרי לא התגייר מהם איש. ולרב אשי בני מתא מחסיה הם אבירי לב, שרואים כבוד התורה ב' פעמים בשנה שהיו מתנסים לשמוע הלכות הפסח באדר והלכות החג באלול, (ובעצרת לא היו מתאספים לפי שהיא יום אחד. ובספר העיתים איתא שהיה עמוד של אש יורד עליהם מן השמים. תוד"ה תרי), ולא מתגיירים.

חשש יוהרא – לריו"ח המ"ד שחושש ליוהרא אוסר לחתן לקרוא ק"ש, וכן אוסר שלא לעשות מלאכה בתשעה באב במקום שנהגו לעשות, למי שאינו ת"ח, והמ"ד שלא חושש ליוהרא מתיר בשניהם. ולרב שישא רבנן ורשב"ג חוששים ליוהרא, רבנן מתירים לחתן לקרוא ק"ש, שכיון שכולם קוראים לא מיחזי כיוהרא, ולרשב"ג לא יקרא משום דאנן סהדי שאינו יכול לכוון. ורשב"ג מתיר שלא לעשות מלאכה, משום שסיבור הרואה שאין לו מלאכה לעשות, ולרבנן לא יבטל. ובזמננו שאף פעם אין מכוונים, יש לחתן לקרות ק"ש. דאדרבה אם לא יקרא יאה נראה כיוהרא שאומר שתמיד הוא מכוון. אבל אין לעשות מלאכה בתשעה באב. תוד"ה רב.

תמצית ההלכה – מקום שנהגו שלא לעשות מלאכה בתשעה באב, אסורים לעשות מלאכה, ואפי' בלילה, ושעם הדבר כדי שלא יסוּחו דעתם מהאבילות, אמנם מלאכה שאין בה שיהיו זמן מותרת כיון שאין מסיח דעתו בכך. ומקום שנהגו לעשות מלאכה מותרים, ותלמידי חכמים בכל מקום בטלים ממלאכה, והרוצה להחמיר רשאי ולא מיחזי כיוהרא מפני שהרואה אומר שאין לו מלאכה לעשות. וכתב הרמ"א שנהגו להחמיר עד חצות בכל מלאכה שיש בה שיהוי. (סימן תקנ"ז).

מי שמתו

חיוב מצוות וכדו' בעוסקים במת

מי שמת אחד מזו' קרוביו (אביו אמו אחיו אחותו בנו בתו ואשתו) ועדיין לא נקבר, יש לו פטור מיוחד מק"ש ושאר מצוות, הגמ' מבארת דינים אלו, וכן חיוב ק"ש בשאר העוסקים בצרכי המת.

דיני אוגן – מי שמתו מוטל לפניו, (לרב פפא איירי במי שהמת נמצא ממש לפניו, ולרב אשי איירי בכל קרובי המת כיון שמוטל עליהם לקבור את המת), פטור מק"ש תפילה ותפילין (ומן התפילה. תוד"ה אלו) ושאר מצוות מפני שהוא טרוד

במחשבת קבורתו, והוא טירדא דמצוה. רש"י. ובתוס' (ד"ה פטור) מביאים שהירושלמי לומד דין זה מדכתיב "למען תזכור וכו' כל ימי חייו", ימים שאתה עוסק בחיים ולא ימים שאתה עוסק במתים. ואסור בבשר ויין, ואינו מברך המוציא, (התוס' מדייקים ברש"י שיכול לברך אם רוצה, אבל דעת התוס' שאינו רשאי לברך, מפני כבודו של מת, או כדי שיתעסק בקבורתו). ואינו מזמן – ברכת המזון, ואין מברכים עליו ברכת המוציא, ואין מזמנים עליו – אינו מצטרף לזימון. ובשבת דינו כשאר בני אדם, ואסור בתשימי המיטה, ולרשב"ג מותר. וכתבו התוס' בשם ר"י שיש מחלוקת תנאים אם יש אנינות בשבת כיון שיכול להחשיך על התחום, ואף באין דעתו לעשות כך הוא אונן, או שאין אנינות בשבת כדאיתא בגמ'. ודעת רבי נתנאל שרק אם דעתו להחשיך על התחום יש אנינות בשבת, וכן בחול המועד היכא שמוטל עליו לקבורו אע"פ שאינו לפניו, אבל באין מוטל עליו לקבורו אין אנינות אפי' במוטל לפניו, ומותר בבשר ויין.

אסור לאכול בפני המת מפני שנראה כלועג לרש, ויאכל בבית אחר, ואם אין לו יאכל בבית חבירו, ואם אין לו יעשה מחיצה ויאכל, ואם אינו יכול יחזיר פניו ויאכל, ולא יסב בדרך חשיבות על צידו השמאלית ובמיטה.

המלוים את המת – אלו שלפני המיטה ויש למיטה צורך בהם פטורים מכל המצוות, אלו שלאחר המיטה שנשארו כבר אף שיש למיטה צורך בהם חייבים בק"ש ושאר מצוות דאורייתא, ופטורים מן התפילה כיון שאינה מדאורייתא, וי"מ מפני שיכולים להתפלל אח"כ. לגרסת תוס' (ד"ה הכי גרים) אם יש למיטה צורך בהם פטורים אפי' אלו שלאחר המיטה, ואם אין למיטה צורך בהם חייבים אפי' אלו שלפני המיטה. ואחר קבורת המת יקראו ק"ש קודם שייגיעו לשורה, (אפי' אם יכולים לקרוא רק פסוק אחד. י"ט.), ואם אין זמן לא יקראו. והעומדים בשורה, שורה הרואה פנימה את חלל ההקף שהאבל יושב שם פטורה, ושאינה רואה פנימה חייבת, ולר"י הבאים מחמת האבל פטורים, והבאים מחמת עצמם לראות את המאורע ולא מחמת כבוד חייבים. (שם).

י"ח. המשמר את המת פטור מכל המצוות אע"פ שאין המת קרובו, ואם הם שניים אחד משמר והשני קורא, ואם המת בספינה לכן עזאי שניהם מניחים אותו בקרן זוית וקוראים, ולת"ק חוששים לעכברים אף בספינה.

תמצית ההלכה

דיני אוגן – מי שמת אחד מזו' קרוביו שהוא חייב להתאבל עליהם, פטור מק"ש ותפילה ושאר ברכות ומכל המצוות עשה (אבל במצוות לא תעשה חייבים), ואם בא לאכול פת א"צ לברך המוציא אבל צריך ליטול ידיו, ואם יש בעיר חבורה המתעסקים בצרכי המת, מיד כשהקרובים העבירו להם את הטיפול במת הם חייבים בכל המצוות. וכן בשבת חייבים בכל המצוות עד צאת השבת ומותר ללכת לבית הכנסת. המשמר את המת ואפי' בספינה פטור מכלל המצוות. אסור לקרות ק"ש או שאר דברי קדושה בתוך ד' אמות של מת או בבית הקברות, דהוי לועג לרש. (סימן ע"א).

דינים נוספים השייכים למת

חובת האדם לשמור על כבוד עצמות המת, וכן שלא לעשות דברים שהם לעג על המת, הגמ' מאריכה לדון בראיות שונות האם המתים יודעים ממה שנעשה בעולם.

המוליך עצמות או ספר תורה ממקום למקום, לא יניחם בשק של עור ויתנם ע"ג חמור וירכב עליהם, ואם היה מתירא מפני נכרים או ליסטים מותר, ואם מפשלים לאחוריו מותר בס"ת, וגם אם ס"ת אסור נביאים וכתובים מותר. תוד"ה וירכב.

לועג לרש – אסור ללכת עם תפילין או לקרוא בס"ת או בעל פה (תוד"ה וספר) בתוך ד' אמות של מת, ואסור ללכת בבית הקברות כשהציצית נגדרת על הקברים. כל הרואה את המת ואינו מלווהו עובר משום לועג לרש, והמלווהו הרי הוא כמלווה את הקב"ה. שיטת ר"ת שמה שמבואר במנחות מ"א. שנותנים ציצית בטלית המת, היינו בזמננו שכולם היו רגילים ללבוש בגד של ד' נפות עם ציצית, אבל אנו שגם בחיינו אין מנהגנו ללבוש תמיד ציצית אם לובש ליד המת הוי לועג לרש. וריצב"א היה רגיל שלא להסיר מן הכנף אלא לקושרם ולהדקם בתוך הכנף, לאפוקי נפשיה מפלוגתא.

י"ח: הצדיקים במיתתם קרויים חיים, והרשעים בחייהם קרויים מתים.

מה המתים יודעים – מסקנת הסוגיא שהמתים יודעים מהנעשה בין החיים, ומספרים זה עם זה. ובהו"א הגמ' מביאה ראייה שהמתים יודעים בצער עצמם, ועל כן קשה רימה בבשר המת כמחט בבשר החי, ופעמים יודעים מהנעשה בעולם ע"י מת אחר שבא וסיפר להם (מחצלת של קנים), ויודעים מי ימות מחר כיון שהמלאך מכריז על כך קודם, וידעו ששמואל חשוב בין החיים כיון שהכריזו לפני מותו פנו מקום.

בניהו בן יהודע היה צדיק, וריבה וקיבץ פועלים לתורה, ולא הניח צדיק כמותו לא במקדש ראשון ולא במקדש שני, ושב רחח כדי לטבול לקריו ולעסוק בתורה, (וי"מ שלמד את תורת כהנים ביום מימי החורף).

כבוד תלמידי חכמים

חז"ל למדו מ"א"ת ד' אלוֹקֵיךָ תִירָא לרבות שיש חיוב מורא מתלמידי חכמים. הגמ' מבארת כמה פרטים בחיוב זה, ומבארת את חומר הענין.

לוי לא העלוהו למתיבתא דרקייעא כמספר השנים שלא נכנס לשיבתו של רבי אפס וגרם לו לחלישות הדעת.

י"ט. המספר אחר המת בגנותו כאילו מספר אחר האבן, י"א משום שלא יודע, וי"א שיודע ולא אכפת לו. והמספר אחר ת"ח הקב"ה תובע את כבודו, ונופל בגיהנם.

אם ראית ת"ח שעבר עבירה בלילה אל תהרהר אחריו ביום דודאי עשה תשובה, אבל בחטא ממוון מותר להרהר עד שיחזירו לבעליו.

נדוי על כבוד הרב – ריב"ל מצא כ"ד מקומות במשנה שהיה ראוי לנדות על כבוד הרב, וג' מהם מפורשים, והם המספר אחר מיטתם של ת"ח (כדמצינו שנידו את עקביא בן מהללאל מפני שאמר שמה ששמעיה ואבטליון השקו שפחה משוחררת שקינא לה בעלה ונסתרה, דוגמא השקוה שהיו דומים לה, שהם היו מבני בניו של סנחריב. רש"י. ובערוך מפרש שהשקוה מי צבע ולא מחקו התורה עליה, כדי להפחידה), המזלזל בנטילת ידים (דאיתא התם שלר"י ח"ו לומר שנידו את עקביא בן מהללאל, דכשהיו נועלים את העזרה בשחיטת הפסח, לא היה בה אדם גדול בחכמה ובטהרה וביראת חטא כעקביא בן מהללאל, אלא נדו את אלעזר בן חנוך שזלזל בנטילת ידים, וכשמת הניחו אבן גדולה על ארונו, כדין המתנדה ומת בנדויו), והמגיס דעתו כלפי מעלה (כחוני המעגל שהתחטא לפני המקום והטריח לפני המקום על עסק גשמים ואמר כמה פעמים לא כך שאלתי, ולולא היה חוני היה ראוי לנדות). וריב"ל למד מזה לעוד כ"א מקומות שהוזכר בהם מחלוקת יחיד ורבים שהיה ראוי לנדות בהם שהיתה שם מחלוקת גדולה או שדיבר אחד קשה כנגד גדול הימנו. ובברייתא מצינו שהיה ראוי לנדות על האכלת גדיים מקולסים – צלויים כשהם שלמים וכרעיהם וקרסוליהם וקריהם תלויים סביבותם בשפוד, בליל פסח וכבר אסרו חכמים את הדבר שהרואה סבור שהקדישו לשם פסח והוא קרוב להאכיל את ישראל קדשים בחוץ, ושנידו את ר"א במעשה בתנור של עכנאי, שר"א טיהר תנור שחתכוהו לחוליות ונתנו חול בין חוליה לחוליה דס"ל שזה נחשב ניצעה, וחכמים מטמאים, והביאו כל טהרות שטיהר ר"א ושרפום ולבסוף נידוהו מפני שהרבה לחלוק בדבר זה.

אין מוציאים את המת לקבורו סמוך לק"ש, כדי שלא להפסיד ק"ש, ואם התחילו אין מופסיקים, ואדם חשוב מותר.

ק"ש לפני המת – העוסקים בהספד והמות מוטל לפנייהם נשמטים אחד אחד וקורים ק"ש, ואם אין המת מוטל לפנייהם אלא בבית אחר, וי"א בצד אחר, והאבל ביניהם, הם קורים והוא דומם ומצדיק עליו את הדין, ואומר הרבה חטאתי לפניך ולא נפרעת ממני אחד מני אלף, יה"ר מלפניך ד' אלוֹקֵינו שתגדור פרוצותינו ופרצות כל עמך בית ישראל ברחמים. ולאביי אין לומר כך, דלעולם אל יפתח אדם פיו לשטן.

תמצית ההלכה –

אין מוציאים את המת לקבורו אם א"א לסיים את הקבורה עד שיגיע זמן ק"ש של שחורית, אלא ימתינו זמן שיוכלו לשער שרוב האנשים ונושאי המיטה כבר התפללו. אמנם מותר לקבור ביום כדי שלא יעברו על "לא תלין" או יפסידו מצות "כי קבור תקברנו ביום ההוא", ואם נזדמן שלא התחילו עד הלילה, ימתינו עד שיתפללו הקהל ערבית. העוסקים בהספד והמת מוטל לפנייהם, אסורים לקרוא ק"ש או להתפלל משום לועג לרש, ולכן הם נשמטים אחד אחד וקורים ק"ש ומתפללים, והמ"ב מביא שהרבה פוסקים מקילים לענין תפילה, ובספדן בודאי יש להקל שא"צ להפסיק לתפילה. ואם אין המת לפנייהם הם קוראים ומתפללים והאונן יושב ודומם. (סימן ע"ב).

דחיית איסורים מפני כבוד הבריות

כבוד הבריות הוא דבר חשוב, וכדמצינו בכמה דברים שחז"ל לא העמידו דבריהם במקום שיש בזה פגיעה בכבוד הבריות, אבל איסור דאורייתא אינו נדחה מפני כבוד הבריות, אמנם במקומות רבים התירו חכמים לעקור מצוה דאורייתא בשב ואל תעשה מפני כבוד הבריות.

י"ט: מצוה דאורייתא אינה נדחית מפני כבוד הבריות, ולכן צריך לפשוט כלאים אפי' בשוק. אמנם זקן ואינו לפי כבודו פטור מהשבת אבידה דאורייתא, דכתיב "והתעלמות", (ולא ילפינן איסורא מממונא, דממון קל מאיסור). וכן כהן פטור מהשבת אבידה הנמצאת בבית הקברות, ומי שמלאכתו מרובה

משווי האבידה פטור מהשבתה. וכן מצינו שבמקומות רבים אמרו חכמים שמצוה דאורייתא נדחית מפני כבוד הבריות בשב ואל תעשה, וכדמצינו שמי שמצא מת מצוה שקוברו אף שנטמא ולא יוכל לעשות את הפסח, דכתיב "ולאחותו" לאחותו אינו נטמא מפני שחלה עליו חובת הפסח שזה כרת, אבל נטמא למת מצוה, (והולך לשחוט את פסחו או למול את בנו שזה כרת, וי"א שמילת זכרו מעכבת הפסח, ושמוע שמת לו מת לא יחזור ויטמא). וכן אמרו חכמים שלא לתקוע שופר וליטול לולב בשבת וכו', אבל לעקור בידיים כמו ללבוש כלאים אסור, וזאת מצוה אף שזה בקום ועשה, לרש"י טעם ההתיר הוא שמעיקרא איסור טומאה לא נאמר במת מצוה כמו שלא נאמר על קרובים, ולתוס' שם זה דין מיוחד, ואין לומדים משם דטומאה זה לאו שאינו שוה בכל.

איסור דרבנן נדחה מפני כבוד הבריות, מפני שרבנן לא העמידו דבריהם במקום כבוד הבריות, ולכן מותר ללכת בבית הפרס – שדה שנחרש בה קבר, וחששו חכמים שכלי המחרשה לדלו את העצמות והדורס שם מסיים, ועצם כשעורה מטמאה במוגע ובמשא ולא באהל, מפני כבוד האבל (וזה דרבנן כדמצינו שמותר לנפח וללכת שם שאם יש שם עצם יראה אותה ע"י הניפות, וזה מותר לפסח אבל לא לתרומה, וכן אם נידש ברגלים מותר ללכת שם), וכן התירו לדלג על ארונות של מתים לקראת המלכים לכבדם (אף למלכי עכו"ם, שאם יזכה יבחיץ בין מלכי ישראל למלכי עכו"ם), אף שגזרו בהם חז"ל (דמדאורייתא אם יש בהם חלל טפח הם חוצצים מפני הטומאה, ורוב ארונות יש בהם חלל טפח, וגזרו בכלם מפני שיש מיעוט ארונות שאין בהם חלל טפח). וכן התירו לטלטל בשבת אבנים של בית הכסא לקינוח, וכן מי שנקרעה ציצית טליתו בכרמלית לא הצריכו להניחה שם ולהכנס לביתו ערום.

מתי חלל טפח חוצץ מפני הטומאה – לתוס' דווקא אם ראש הארון פתוח זה חוצץ, אבל סתום אם יש בו חלל טפח מטמא כנגד כולו ואם אין בו חלל טפח אינו מטמא אלא כנגד הטומאה. וי"א שאף סתום חוצץ מפני הטומאה.

כ זיתים שכבשם עם העלים שלהם טהורים שכיון שהעלים מתרככים ע"י הכבישה בטל מהם שם יד כיון שאין ראוי לאחוז בהם, ואין העלים מביאים טומאה לזיתים. רש"י. ולתוס' הכונה שאין לעלים תורת אוכל, כיון שכבשם רק בשביל מראה הזיתים, אבל הכובש לאכילה מקבלים טומאה משעה שהם ראוים לאכילה.

מעלת מסירות נפש – הטעם שבדור של רבי יהודה היו ניסים, והיה יורד גשם מיד כשהיה חולץ נעל אחת, אע"פ שהיו לומדים רק סדר אחד, ובדור מאוחר יותר של רב פפא ואביי לא היו ניסים ולא היתה התפילה מקובלת, אע"פ שהיו לומדים ששה סדרים, משום שדורות הראשונים היו מוסרים נפש על קידוש השם, כדמצינו שרב אדא בר אהבה קרע בגד מאשה (והתברר שהיתה כותית ושילם ד' מאות זוז ואמר שהמתניות שוה ד' מאות זוז), ודורות האחרונים לא מוסרים נפשם על קידוש השם.

שערי טבילה – רב גידל היה יושב בשער בית טבילת הנשים והיה מלמדם הלכות טבילה, ולא פחד מיצר הרע, מפני שהיו נראות בעיניו כאוונים לבנים. ורב יוחנן היה יושב בשערי הטבילה כדי שיצאו לנשים בנים כמותו שהיה יפה תואר, ולא פחד מעין הרע, מפני שהיה מזרע יוסף שלא שולטת בו עין הרע, דעין שלא רצתה להנות ממה שאינו שלה אשתו אדוניו, אין עין הרע שולטת בו.

ב: חיוב נשים ועבדים וקטנים במצוות – נשים ועבדים וקטנים פטורים

מק"ש (אע"פ שיש בה מלכות שמים) ותפילין (אע"פ שהוקשו למזוזה), משום שהם מצוות עשה שהזמן גרמא, וחייבים בתפילה (דרחמי ניהו) ובמזוזה וברכת המזון שאין הזמן גרמא. קטנים פטורים מק"ש אפי' בהגיעו לחינוך, מפני שאינו מצוי תמיד כשמוע זמן ק"ש, ופטורים מתפילין משום שסתם קטן אינו יודע לשמור גופו שלא יפית. וכן חייבות בקידוש היום אע"פ שהזמן גרמא, כיון דאיתקש זכור לשמור ושמירה אין הזמן גרמא. ולענין ברכת המזון הגמ' מסתפקת אם נשים חייבות מדאורייתא דכתיב "ואכלת ושבעת וברכת" ואין הזמן גרמא, או מדרבנן (לרש"י כיון דכתיב "על הארץ הטובה" והארץ לא נתחלקה לנשים (ובנות צלפחד נטלו חלק אביהם). ולתוס' א"כ אף הנשים ולווים פטורים מדאורייתא, אלא טעמא מפני שאומרים בה "על ברייתך שחתמת בבשרינו ועל תורתך שלימדנו", ונשים אינם שייכות לא בברית ולא בתורה), ונ"מ להוציא אנשים שחייבים מדאורייתא, ומ"מ אם האנשים אכלו שיעור שחייבים בו מדרבנן פחות מכדי שביעה דמדאורייתא בעינן "ושבעת", יכולים נשים עבדים וקטנים להוציאם.

תמצית ההלכה –

נשים ועבדים וקטנים פטורים מק"ש וברכותיה, ונכון ללמדם שיקבלו עליהם עול מלכות שמים, ויקראו לפחות פסוק ראשון, ויכולות לברך ברכת ק"ש אם רוצות, ואמת וציב ואמת ואמונה י"א שמוחייבים לומר, מפני שמצוות זכירת יציאת מצרים אין הזמן גרמא, וברכות השחר ופסוקי דזמרה ותפילה מחייבות לומר. (סימן ע').

הקב"ה נושא פנים לישראל מפני שמדקדקים בברכת המזון בכזית לר"מ וכו' ביצה לר"י.

דין בעל קרי ואם הרהור כדיבור נתבאר להלן כ"ב..

כ"א. ברכת המזון וברכת התורה - ברכת המזון לאחריה מדאורייתא, דכתיב "ואכלת ושבעת וברכת", וכן ברכת התורה לפניה מדאורייתא, דכתיב "כי שם ד' אקרא ה'בו גודל לאלוקינו". רב יהודה לומד מק"ו ברכת המזון לפניה וברכת התורה לאחריה, והגמ' דוחה דמה למזון שכן נהנה ומה לתורה שכן היא חיי עולם, ועוד שהרי בעל קרי אינו מברך על המזון לפניו.

ספק בק"ש ובאמת ויצייב ובתפילה

כלל ידוע הוא שספק דאורייתא לחומרא, וספק דרבנן לקולא. הגמ' מבארת לפי כלל זה מה הדין בספק אם קרא ק"ש או אם אמר אמת ויצייב או אם התפלל, אם צריך לחזור או לא.

ספק אם אמר אמת ויצייב חוזר, דאמת ויצייב דאורייתא משום שמזכירים בה יציאת מצרים וכתוב "למען תזכור את יום צאתך מארץ מצרים". אמנם אם קורא ק"ש יוצא גם יד"ח הזכרת יציאת מצרים, ועל כן בעל קרי קורא ק"ש ולא אמת ויצייב. וכתבו התוס' (ד"ה ספק) שמדובר בספק אם קרא ק"ש ואמר אמת ויצייב, ולכן עדיף שיאמר אמת ויצייב מפני שבוה מתקן גם חיוב הזכרת יציאת מצרים, ושמוא נעצר בתפילתו אחרי ק"ש, אבל אם כבר אמר אמת ויצייב מסתמא גם קרא ק"ש כסדר התפילה, ולא אטרוהו לחזור על שתיהן, כיון שזה ספק. וי"מ דאירי שקרא ק"ש ויש לו ספק אם אמר פרשת יציאת אמת ויצייב או לא, וא"כ לא הזכיר יציאת מצרים.

ספק אם קרא ק"ש - לרב יהודה אינו חוזר וקורא דקסבר ק"ש דרבנן (ד"בשכבך ובקומך" אירי בדברי תורה). ולרב אלעזר חוזר וקורא דקסבר ק"ש דאורייתא.

ספק אם התפלל - לר' אלעזר אינו חוזר דתפילה דרבנן, וריו"ח אמר ולואי יתפלל אדם כל היום כולו וכן הלכה כשיש ספק אם התפלל, או אם יכול לחדש דבר בתפילתו, אבל בלאו הכי לא.

תפילה יותר ממה שהאדם חייב - אין להתפלל ב' פעמים ואפי' הפעם הראשונה לא היתה בציבור והשניה היא בציבור, ואם יכול לחדש דבר בתפילה השניה יכול לחזור ולהתפלל. ואם היה עומד בתפילה ונזכר שכבר התפלל, אע"פ שכבר התחיל מפסיק, ואפי' באמצע ברכה. אמנם אם טעה והזכיר של חול בשבת גומר את הברכה, דגברא בר חיובא הוא, אלא שלא אטרוהו רבנן מפני כבוד שבת.

תמצית ההלכה

ספק בק"ש ובתפילה ותפילת נדבה - ספק דאורייתא לחומרא, ולכן מי שמסופק אם קרא ק"ש צריך לחזור ולקרות, ונחלקו הפוסקים כשעושה מצוה מספק אם מברך או לא. אמנם ברכות ק"ש צריך לברך מספק, אם עדיין לא עבר זמן ק"ש, ואם עבר זמן ק"ש צריך להזכיר פסוק של יציאת מצרים שזה חיוב דאורייתא, ואם קרא ק"ש ומסתפק אם בירך ברכות ק"ש, אינו חוזר ומברך. ומי שהוא מסופק אם התפלל חוזר ומתפלל, (אף שזה ספק דרבנן, דהלואי יתפלל אדם כל היום), ומתנה שאם לא התפלל יחזיר לחובתו ואם התפלל יחזיר לנדבה, ואם הוא מסופק אם התפלל ערבית, י"א שא"צ לחזור ולהתפלל, וי"א שלכתחילה נכון לחזור ולהתפלל. אין להתפלל תפילת נדבה אא"כ מחדש בה דבר בלפחות אחת מהברכות האמצעיות, וי"א שאינו נחשב חיודש אא"כ נתחדש לו דבר שלא היה צריך לפניו, ובהחזר מחמת ספק א"צ לחדש בה דבר. (סימן ס"ז וסימן ק"ז).

כ"א: התחלת התפילה אחרי שהציבור כבר התחילו - הנכנס לבית הכנסת ומצא ציבור באמצע התפילה, לרב הונא אם יגמור לפני שיגיע ש"צ למזוזה יתפלל, ויאמר קדושה בתפילתו דיחיד אומר קדושה, ואם אינו יכול לגמור לפני שיגיע ש"צ למזוזה לא יתפלל דאף שיחיד אומר מזוזה בתפילתו, מ"מ הרואה את כולם כורעים והוא אינו כורע נראה ככופר במי שהציבור מושתחיים לו. (ואם יגיע למזוזה יחד עם הש"צ יכול להתחיל ולכרוע יחד עם הציבור. ור"ת כשהיה מתפלל ביחיד היה כורע כשהש"צ היה מגיע למזוזה בלא אמירה, והיינו כשהיה באמצע ברכה, אבל בסוף ברכה אסור לשחות. ולכתחילה אין לעשות כן. עוד כתבו התוס' בשם הירושלמי שצריך להספיק לגמור כדי לענות אמן של הקל הקדוש ושומע תפילה תודיה' עז). ולר"ב ל' לא יתחיל להתפלל אם לא יגמור לפני קדושה, דס"ל שאין היחיד אומר קדושה, דכתיב "ונקדשתי בתוך בני ישראל" ואין דבר שבקדושה פחות מעשרה, דילפינן תוך תוך מ"הבדלו מתוך העדה הזאת". ולהלכה אין יחיד אומר קדושה, אמנם אם הוא מתפלל עם החזן יאמר גם קדושה, דאין זה קרוי יחיד. תוד"ה אין.

הפסקה באמצע התפילה - אין מפסיקים באמצע תפילה למזוזה וקדושה ולאיש"ר, וי"א שמפסיקים לאיש"ר אפי' בעוסק במעשה מוכנה, ולהלכה אין מפסיקים. ונחלקו הראשונים אם ישתוק וימתין מעט משום שומע כעונה, או דאדרבה אם שומע כעונה הוא הפסק, והמנהג לשתוק ולשמוע וגדול המנהג. (תוד"ה עז).

בעל קרי

הרואה קרי הרי הוא טמא ואסור בתרומה וקדשים. עזרא ובית דינו תיקנו חובת טבילה בבעל קרי אף לתלמוד תורה, והגמ' מבארת מה מותר ומה אסור לבעל קרי בתורה וק"ש ותפילה, עוד מבארת הגמ' באיזה צורה נעשה באדם בעל קרי, ומה הדרך לטבול ולטהר מטומאה זו. זעירי אמרו שביטלו את תקנת עזרא.

אם מותר בדברי תורה

לר"ב ל' בעל קרי אסור בדברי תורה, דכתיב "והודעתם לבניך ולבני בניך" וסמיך ליה יום אשר עמדת לפני ד' אלוך" מה התם בעלי קריין אסורים אף כאן בעלי קריין אסורים. ולהלן בגמ' איתא שלומדים מזה שצריך ללמוד תורה באימה ויראה ורתת וזיע כמו בנתינתה דכתיב "וירא העם ויועו", ולכן זבים ומצורעים ובעלי נדות מותרים אם טבלו לקריין, אבל בעלי קריין אסורים דקרי בא מתוך קלות ראש וזחיחות הדעת.

דעת רבי יהודה שבעל קרי אסור בדברי תורה, דאף שרבי יהודה לא דורש סמוכים בכל התורה (וס"ל שלומדים שמכשפה בסקילה ממה שאוב וידעוני יצאו מכלל שאר המכשפים, ולא בגלל שמכשפה סמוכה לשוכב עם בהמה), במשנה תורה ר"י דורש סמוכים, (כדמצינו שר"י אסור לאדם לישא אנוסת אביו ומפותות אביו, דכתיב "לא יקח איש את אשת אביו ולא יגלה כנף אביו" כנף שראה אביו לא יגלה, והיינו אנוסה דסמיך ליה פרשת אנוסה). הגמ' דנה איך ר"י מתיר לבעל קרי לברך ברכות ק"ש וברכות המזון, והגמ' רוצה לומר שר"י דורש מהסמיכות שכל המלמד לבנו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו קיבלה מהר סיני, ובעל קרי מותר בדברי תורה, והגמ' מוכיחה שר"י אסור ממה שמצינו שזב שראה קרי ונדה שפלטת שכתב זרע והמשמשת שראתה דם, (לת"ק צריכים טבילה, דאע"פ שאין הטבילה מועילה לטומאתם מועילה לטהרם מידי קרי לעסוק בתורה, ולרבי יהודה) אינם צריכים טבילה, ומשמע שבעל קרי שאין לו טומאה אחרת טעון טבילה. ולכן הגמ' אומרת שמה שבעל קרי מברך ברכות ק"ש וברכות המזון היינו משום שזה מותר כמו שמותר לר"י ללמוד הלכות דרך ארץ.

כ"ב. אם מותר בק"ש וברכותיה וברכת המזון - לתנא דמתני' (כ:): בעל קרי מהרהר ק"ש בליבו, ואינו מברך אפי' בהרהור את הברכות, וברכת המזון מברך רק לאחריה. (לרבינא הרהור כדיבור, ובעל קרי אסור כדיבור כדאשכחן בסני' לר"י משם למד עזרא לתקן טבילה, כדכתיב התם "אל תגשו אל אשה", ולתוס' (כ: ד"ה כדאשכחן) רואים משם שאע"פ שהיו צריכים טבילה היו שותקים ושומעים, ושומע כעונה, ולכן מהרהר. ולרב חסדא הרהור לאו כדיבור, ומ"מ בעל קרי מהרהר ק"ש וברכת המזון כיון שחיובם מדאורייתא, דאף למ"ד ק"ש דרבנן, היכא שלא הזכיר יציאת מצרים היו דאורייתא, (תוד"ה בעל), ור"ש מביא גירסא שהגמ' שואלת שק"ש דרבנן, והגמ' מתרצת שבק"ש הטעם משום קבלת עול מלכות שמים, משא"כ ברכת המזון לפניו ותפילה שחיובם מדרבנן). לרבי יהודה בעל קרי מברך בפה על המזון גם לפניו, וכן מברך ברכות ק"ש, משום שעשאן כהלכות דרך ארץ שבעל קרי מותר בהם, וכן"ל. ולר"מ מהרהר לפני המזון ולאחריו וכן בברכות ק"ש.

מה מותר לבעל קרי - לרבי יוסי מותר לקרוא משניות שרגיל בהם ואסור להאריך בטעמיהם. לרבי יונתן בר יוסף גם זה מותר ואסור בגמרא. לר"נ בר אבישלום מותר בגמ' אך לא יזכיר את האזכרות שבה. לריו"ח הסנדלר לא יעסוק במדרש כלל מפני שצריך להזכיר את הפסוקים שהוא דורש, אבל מותר להכנס לבית המדרש ולשמוע. וי"א שאסור אף להכנס לבית המדרש. לרבי יהודה מותר בהלכות דרך ארץ כגון דרכם של ת"ח וכו', ומ"מ לעצמו החמיר ר"י. שיטת ריב"ב שבעל קרי מותר בד"ת מפני שאין ד"ת מקבלים טומאה וכן נהוג עלמא. לזעירי ביטלו טבילת עזרא, וי"א שאמר שביטלו חובת נט"י לתפילה, כדמצינו שרב חסדא לייט למי שמחפש מים בזמן התפילה.

טבילת בעל קרי בחמין - לרב הונא בעל קרי יכול לטבול בחמין, לרב חסדא ולרב אדא בר אהבה אינו טובל בחמין.

ט' קבין לבעל קרי

על האדם לשמור עצמו שלא יחטא, ואם חטא יביא קרבן, וידע שהוא מביאו על החטא ולא על הטובה, ויעשה תשובה.

כבוד התפילין

אסור להפיק או לעשות צרכיו עם התפילין, וחכמים אסרו להכנס עם תפילין לבית הכסא שמא יעשה בהם צרכיו, וכן אסרו לישון עם תפילין שמא יפית. וכן אסור שיהיו תפילין בחדר בשעה שמשמש מיטתו. וכן צריך לשמור על כבוד התפילין. ובגמ' יבוארו פרטי הדינים בזה.

הורדת התפילין במי שנכנס לבית הכסא

הנכנס לבית הכסא קבוע חולץ בריחוק ד' אמות ונכנס. ואם נכנס להשתין, לרבינא א"צ להוריד את התפילין, ולרב אדא בר מתנה ורביא אסור להכנס עם התפילין, שמא יפנה או שמא יפית. לב"ש מניח את התפילין בחלון הסמוך לרה"ר, ולב"ה אוחזם בידו ונכנס. ולר"ע אוחזם בבגדו ובידו ונכנס (ולא רק בבגדו שמא יפלו), ומניחם בחורים הסמוכים לבית הכסא, ולא בחורים הסמוכים לרה"ר שמא יטלו אותם עוברי דרכים ויבאו לידי חשד. ולהלכה גוללן כמין ספר ואוחזם בימינו כנגד ליבו, ויזהר שלא תצא הרצועה טפת. ריו"ח ורבי הכניסו עמם לבית הכסא (אע"פ שספרא דאגדתא היו נותנים לתלמידיהם להחזיק), דכיון שמותר מועיל לשמירה.

ואם אין שהות ביום ללבושם, או בלילה, עושה להם כיס טפח ומניחם שם, ובכלי שאינו מיוחד להם מהני אפי' בפחות מטפח.

בבית הכסא עראי חולץ ונפנה, ומרחיק ד' אמות ומניחם כיון שעשאו בית הכסא קבוע. לב"ש לא יאחזם בידו אלא יניחם בחלון הסמוך לרה"ר, לב"ה (לפי רב פפא) אע"פ שבקבוע אוחזם בידו, בעראי לא יאחזם בידו משום ניצוצות שמצוה לשפשפם, דאסור לצאת מבית הכסא עם ניצוצות שמא יראה ככרות שפכה ונמצא מוציא לעז על בניו שהם ממזרים. וכן לגבי ס"ת לא יאחזנו בידו. ולהשתין מים מותר בבית הכסא עראי שאין רגלים להפנות שם, אא"כ אוחזם בידו, שאו יש חשש שמא ישפוש בהם את הניצוצות אם יפלו מים על רגליו או שיגע באמה. (תוד"ה חיישינו).

כ"ג: אסור לישון עם תפילין אפי' שינת עראי.

אסור לאחוז תפילין וס"ת בזמן התפילה, מפני שאין דעתו מיושבת עליו בתפילה כיון שליבו עליהם שלא יפלו, וכן לא ישן בהם שינת קבע או עראי שמא יפית. וכן לא יאחז בזמן התפילה סכין מעות קערה וככר מפני שחושש שיפלו והסכין זיקנו והקערה תשפך והמעות יאבדו והככר יטפן.

תפילין בסעודה - הנכנס לסעודת קבע חולץ התפילין ואח"כ נכנס, שמא ישתכר בסעודה ויתגנה עם התפילין. ולרב חייא מניחם על שולחנו עד זמן ברכה, כדי שיהיו מזומנים לו להניחם. עוד מצינו שהרוצה להכנס לסעודת קבע, מהלך י' פעמים ד' אמות, או ד' פעמים י' אמות, ויפנה בכל פעם, ואח"כ יכנס לסעודה, מפני שזה גנאי שיצטרך לנקביו באמצע הסעודה.

שימוש בסודר שמניחים בו תפילין - לרב חסדא הזמנה לאו מילתא, ואין אסור להניח שם מעות אלא כשהזמינו לתפילין וכבר הניחם שם, אבל אם רק הזמין או הניחם שם בלא הזמנה מותר להניח שם מעות, אמנם לא יניחם ממש עם התפילין, אלא בשני קשרים זה לצד זה. ולאביי שהזמנה מילתא אסור ע"י הזמנה, אבל הניחם בלי הזמנה מותר אף לאביי.

תפילין במיטה - אסור להניח התפילין במיטתו תחת מרגלותיו, לפי שזה בזיון לתפילין. תחת מראשותיו, לשמואל מותר אפי' אשתו עמו, ויניחם בין כר לכסת שלא כנגד ראשו, ולכל הפחות המקום שהם בולטים בנרתיק שלהם לא יהיה מתחת ראשו ממוש, ובברייתא איתא שאם אשתו עמו אסור, ויניחם במקום גבוה או נמוך ג' טפחים מהמיטה. ומי"מ הלכה כשמואל, מפני שעדיף לשומרם מהעכברים והגנבים.

תליית תפילין וס"ת - אסור לתלות את התפילין, י"א שדווקא ברצועה אסור, וי"א שאף בקציצה אסור, אבל מותר לתלותם עם הכיס שלהם. וספר תורה אסור לתלותו כלל אלא צריך להניחו.

תמצית ההלכה

קדושת תפילין וספרי קודש - אסור לתלות תפילין על מתלה, אא"כ תולה את התיק שלהם. אסור לשמש מיטתו או לעשות צרכיו בחדר שיש בו תפילין או ספרי קודש, ובעינין כלי בתוך כלי ושכלי אחד לא יהיה מיוחד להם, וכריכת הספר אינה נחשבת לכיסוי, ומחיצה י' טפחים ג"כ מועילה, וגם את המזוזה צריך לכסות בשתי כסויים, וצריך שכסוי אחד לא יהיה מיוחד לה. אין להכניס את התפילין לבית הכסא אפי' אם הם בתוך התיק

איתא בברייתא שבעל קרי שנתנו עליו ט' קבין טהור, (אבל היושב בט' קבין לא מהני, דבעינן דווקא נתינה), וכן שנה בן עזאי לתלמידיו משום ביטול תורה, וביטול פריה רביה שהיו נמנעים מתשמיש מפני טורח הטבילה, וי"א שלחשה לתלמידיו כדי שלא יהיו ת"ח מצויים אצל נשותיהם כתרנגולים, והמוחמיר בזה מאריכים לו ימיו ושנותיו. וי"א שהטבילה היא גדר מפני דבר עבירה.

כ"ב:

לרב דימי חולה שראה קרי לאונסו סגי בנתינת ט' קבין, אבל בחולה המרגיל ששימש מיטתו צריך טבילת מ' סאה. לרב אסי חולה המרגיל סגי בנתינה וחולה לאונסו פטור מכלום, וכן הלכה. ונחלקו אם חולה כבריא שבמרגיל מ' סאה ולאונסו בנתינה, או שחולה המרגיל כבריא לאונסו בנתינה, וחולה לאונסו פטור מכלום. ונחלקו אביי ורביא מי תקן נתינה כבריא לאונסו, לאביי גם זה מתקנת עזרא, לרביא תקינו זאת האמוראים, אבל ארבעים סאה לבריא המרגיל, לכו"ע זה תקנת עזרא.

י"א שלענין ללמד לאחרים אפי' חולה לאונסו צריך מ' סאה, וי"א שדווקא חולה המרגיל צריך מ' סאה כדי ללמד לאחרים, אבל חולה לאונסו די בט' קבין. י"א שמ' סאין מועילים בין בקרקע בין בכלים, וי"א דווקא בקרקע ומ"מ מים שאובים בקרקע מועילים.

רב חמא טבל בערב פסח כדי להוציא רבים יד"ח, ואין הלכה כמוותו אלא די בט' קבין, אי נמי כריב"ב שבעל קרי מותר בתלמוד תורה. וכתבו התוס' (ד"ה ולית) שי"א שדווקא לתורה א"צ טבילה, אבל לתפילה צריך, ופי' ר"י שגם לתפילה א"צ. והטובל בערב י"כ אין לו לברך, ואם בירך הוי ברכה לבטלה.

נזכר באמצע תפילתו שהוא בעל קרי לא יפסיק אלא יקצר כל ברכה. ואם נזכר באמצע שהיה קורא בתורה, לת"ק יקרא בגמגום -במרוצה, ולר"מ לא יקרא יותר מג' פסוקים.

תמצית ההלכה

כל הטמאים קוראים ק"ש ומתפללים, חוץ מבעל קרי שהוציא עזרא מכלל הטמאים ואסרו בדברי תורה ובק"ש ובתפילה עד שיטבול, ואח"כ ביטלו אותה תקנה והעמידו הדבר על הדין שבעל קרי מותר בכל אלו, ומ"מ יש אנשי מעשה שנוהגים בתקנה זו, וארבעים סאה מים שאובים כשרים לטבילה זו, ואם קשה עליהם הטבילה רוחצים עצמם בט' קבין. וחולה שראה קרי לאונסו פטור מטבילה. (סימן פ"ח).

נקיות וכסוי הגוף לק"ש ותפילה

בזמן ק"ש ותפילה אסור מדאורייתא לראות בעיניו ערוה, דכתיב "ולא יראה בך ערות דבר", ואם ערותו מגולה אסור אף אם אינו רואה את הערוה, וכן מדרבנן צריך שלא יהיה ליבו רואה את הערוה, וכן צריך להרחיק בזמן ק"ש ותפילה מצואה וממי רגלים, והנצרך לנקביו אסור להתפלל, דכתיב "הכון לקראת אלוקיך ישראל".

כסוי גופו במים - מי שירד לטבול ואינו יכול לעלות ולהתכסות ולקרות ק"ש לפני הנץ החמה, יתכסה במים ויקרא, (ואף למ"ד שמותר לקרותה אח"כ, מ"מ לא יוכל לקרותה כותיקין. ואיירי במים עכורים שאין ליבו או עקיבו רואים את הערוה, וי"א שאף אם ליבו או עקיבו רואים את הערוה, מותר לקרות ק"ש. כ"ה); אבל לא יתכסה במים הרעים או במי המשרה עד שיטיל לתוכם מים.

צריך להרחיק ממי רגלים ד' אמות כדי לקרות ק"ש.

המתפלל וראה צואה כנגדו ילך משם עד שתהיה לאחוריו, ואם אינו יכול ילך עד שתהיה לצדדים, ואם כבר התפלל במקום שהיה יכול להסתפק ולתלות שיש שם צואה, (תוד"ה והא), תפילתו תועבה, והוי מעוות שאינו יכול לתקן, ור"י פ' שיחזור ויתפלל. (תוד"ה אע"פ).

כ"ג. מים שותתים

שיכלו המים. י"א דאיירי דווקא במשתין ע"ג קרקע או ע"ג בגדים ואין שם טופח ע"מ להטפח, וי"א שאפי' בטופח ע"מ להטפח, כיון שמדאורייתא אין האיסור אלא כנגד העמוד, לא אטרוהו רבנן לחזור בתפילה. (תוד"ה ממתין). ואם שהה כדי לגמור כל התפילה חוזר לראש. וכתבו התוס' (ד"ה אלא) שדווקא כאן שאינו ראוי להמשיך להתפלל חוזר לראש, אבל היכא שהוא ראוי אינו חוזר לראש, כדמצינו שמי ששמע ט' תקיעות בט' שעות יצא, וכן במגילה מצינו שלהלכה אינו חוזר לראש אלא למקום שפסק, אבל ההולך במבואות המטונפות חוזר לראש. ואם לא שהה כדי לגמור את כולה, נחלקו רב חסדא ורב המנונא אם חוזר לראש כיון שמה שהתפלל אינו תפילה, או שחוזר למקום שפסק.

הנצרך לנקביו לא יתפלל, דכתיב "הכון לקראת אלוקיך ישראל", ואם התפלל תפילתו תועבה, ואם יכול להשהות נקביו עד פרסה תפילתו תפילה.

שלהם (א"כ בית הכסא בשדה וצריך לשומרו), ואם הם בתוך תיק נוסף שאינו התיק שלהם מותר, (ובשאר ספרים וכתבים שיש בהם שמות מספיק תיק אחד, וי"א שגם בזה צריך שתי כסויים). אסור לישן עם תפילין בראשו או בזרועו אפי' שנית עראי, אא"כ מניח עליהם סודר, ואין עמו אשה, והוא מניח ראשו בין ברכיו. (סימנים מ' מג מ"ד).

צניעות – הנפנה לגדולים, איש מגלה לאחריו טפח ולא יותר, משום צניעות, ולפניו טפחיים משום קילוח מי רגלים, ומתוך שהוא דוחק עצמו לגדולים בא לידי קטנים, ואשה לאחריה טפח לפניו ולא כלום. ובקטנים אינו מגלה לאחריו כלום.

דיני ערוה בק"ש

י"א שאסור לקרות ק"ש אף למי שהוא מכוסה הוא שוכב ערום ליד אדם אחר, שמא יבוא לידי הרהור. הגמ' מבארת פרטי הדינים בזה.

כ"ד. ק"ש בשניים ששוכבים במיטה אחת – לשמואל זה יחזיר פניו ויקרא ק"ש וזה יחזיר פניו ויקרא ק"ש, ואפי' באשתו מותר, אבל פנים כנגד פנים אסור, דאיכא הרהור. ולרב יוסף דווקא עם אשתו מותר, דאשתו כגופו שהוא רגיל בה וליכא הרהור, אבל עם אחר אסור. והא דאיתא בברייתא שאסור לקרות ק"ש אא"כ טלית מפסקת ביניהם, לרב יוסף איירי באחר, ושמואל סובר כמו הברייתא שמתירה. ועם בניו הקטנים מותר לכ"ע. לרב חסדא היינו תינוקות עד בת ג' ותינוק עד בן ט' שביאתם ביאה, ואיכא דאמרי תינוקות עד בן י"א שזה זמן שדים נכחו ובאות לכלל שערות ותואה, ותינוק עד בן י"ב, וכשהתחילו סימני נערות. וכתבו התוס' (ד"ה שנים) שצריך להוציא ראשו לחוץ שלא יראה ערות עצמו, ואם בליבו רואה את הערוה אסור, צריך לחצוץ בבגדו כנגד ליבו.

עגבות הנוגעות זה בזה, לרב הונא אין בהם משום ערוה, ועל כן אף שהעגבות שלו נוגעות בשל חבירו מותר לקרוא ק"ש. וממתני' דמפרשת חלתה ערומה ומברכת (אבל האיש לא מפני שהביצים והגיד שלו נראים), ליכא ראייה, דאיכא לאוקמי כשפניה טוחות בקרקע.

שער התחתון יוצא בבגדו, מותר לקרות ק"ש כנגדו.

ערוה באשה – אסור להסתכל אפי' באצבע קטנה של אשה אשת איש, ובאשתו אע"פ שמוותר להסתכל, אסור לקרות ק"ש כנגד טפח מגולה במקום שדרכה לכסות. שוק או קול או שיער הרי הם ערוה באשה אשת איש, או באשתו ולק"ש.

תמצית ההלכה

הרחקה מערוה בזמן לימוד תורה וברכות – אסור לדבר דברי תורה או לברך ברכה אם ליבו רואה את הערוה, כגון שהוא לבוש בחלוק ללא חגורה, וצריך לחצוץ בין ליבו לערוה, ואף אם אין ליבו רואה את הערוה אם אין הערוה מכוסה אסור. וכן אסור לדברי תורה וברכות כנגד טפח מגולה באשה במקום שדרכה לכסותו ואפי' אם היא אשתו, וי"א שבאשה אחרת אסור אף בפתח מטפח, (ולענין איסור הסתכלות כדי להנות, אסור אפי' באצבע קטנה, ומקומות שדרך שיהיו מכוסים אף ראייה בעלמא אסור. וכן אסור בדברי תורה וברכות כנגד שער של אשה נשואה, או כששומע קול זמר של אשה. (סימנים ע"ד ע"ה).

עשית דבר באמצע התפילה

האדם בזמן תפילת שמונה עשרה צריך לראות עצמו כעומד לפני המלך, ויש דברים שאסור לו לעשות מפני כבוד השכינה.

כ"ז: המגהק נפיעה היוצאת מגופו לפיו מתוך שבעו וריחה כריח המאכל שאכל, או המפהק, לרצונו בתפילה הרי זה מגסי הרוח. המתעטש מלמטה סימן רע לו, ומלמעלה סימן יפה לו (דכשם שעושים לו נחת רוח מלמטה כך עושים לו נחת רוח מלמעלה). ואין לרוק בתפילה אלא יבליע הרוק בטליתו או בסודר שבראשו, ואם הוא איסטניס ירוק לאחוריו.

רבי משמש באמצע התפילה להעביר כינה שעוקצתו, אבל לא היה מתעטף אם נפלה טליתו, כדי שלא להפסיק, וכשהיה מפהק היה מניח ידו על סנטרו כדי שלא תיראה פתיחת פיו. ור"ח מפרש שרבי היה ממשמש בטליתו לתקנה קצת שלא תיפול, דזה אינו הפסקה, אבל להרימה אם נפלה הוי הפסקה.

המפיח בתפילתו ימתין עד שיכלה הריח, וי"א שקודם ההפחה יתרחק ממקומו ד' אמות ויאמר רבש"ע וכו', כיון דבלאו הכי מופסקת תפילתו, וחוזר ומתפלל במקום שפסק.

המשמיע קולו בתפילתו הרי זה מקטני אמנה שמראה כאילו אין הקב"ה שומע בלחש, והמגיבה קולו הרבה הרי זה מנביאי השקר דכתיב "ויקראו בקול גדול", ואם אין יכול לכוון בלחש מותר ביחיד, אבל בציבור לא, דאתי למיטרד ציבורא.

לרב יהודה כל העולה מבבל לארץ ישראל עובר בעשה, דכתיב "בבלה יבואו ושמה יהיו עד יום פקדי אותם", ורבי אבא כשרצה לעלות לא"י היה נשמש ממנו.

ריחוק מצואה וריח רע וערוה בק"ש וכדו'

אסור מדאורייתא לקרות ק"ש כשהוא רואה ערוה, דכתיב "ולא יראה בך ערות דבר", וכן אסור לקרות ק"ש כנגד צואה, דכתיב "וכסית את צאתך", או כנגד עמוד של מי רגלים, דכתיב "ויצאת שמה חוץ", וכן אין לקרות ק"ש במקום שיש ריח רע, ובגמ' יבוארו פרטי הדינים בזה.

המהלך במבואות המטונפות או בבית המרחץ ובית הכסא – לרב הונא מניח ידו על פיו וקורא ק"ש, ואם אינו מהלך אלא עומד אסור לקרות ק"ש, וכן אסור לת"ח לעמוד שם כי אסור להרהר שם בד"ת. ולרב חסדא אסור אף במהלך, ואם לא הפסיק נענש על כך, ואם הפסיק מאריך ימים, ואם שהה כדי לגמור את כולה חוזר לראש.

כסוי הגוף בק"ש – אין לקרות ק"ש כשרואה ערות עצמו או ערות אחר. ואם ליבו רואה את הערוה לת"ק מותר ויש אוסרים. ואם היה מכוסה ממתניו ולמטה מותר בק"ש, אבל לתפילה שהוא עומד לפני המלך וצריך לעמוד באימה צריך לכסות את ליבו.

כ"ה: שכח ונכנס בתפילין לבית הכסא, והוא באמצע להפנות, יניח ידו על התפילין עד שיגמור עמוד ראשון, דסילון החוזר מביא את האדם לידי ירקון.

צואה מונחת על בשרו, או ידו בבית הכסא, לרב הונא מותר לקרות ק"ש, ולרב חסדא אסור.

ריח רע שיש לו עיקר לרב הונא צריך להרחיק ד"א מן הצואה אע"פ שיש ריח, (ואיירי שהיא מאחוריו שאינו רואה אותה), ולרב חסדא ירחיק ד"א ממקום שכלה הריח, ותניא כוותיה דר' חסדא. וריח רע שאין לו עיקר – הפחה, אסור בק"ש, ומותר בדברי תורה משום דלא אפשר, ואם הריח ממנו אסור אף בדברי תורה עד שיכלה הריח.

צואה של אדם חזירים כלבים ותרנגולים ואשפה שריחה רע, לתנא דברייתא אסור לקרות ק"ש או להתפלל כנגדם, ואם יש שם מקום גבוה או נמוך עשרה טפחים, מותר לשבת בצידו ולקרות ק"ש. ובברייתא אחרת איתא דדווקא כשתנן עורות לתוכן אסור והיינו בצואת כלבים וחזירים שדרך לשים אותם בעיבוד עורות, אבל צואת אדם אף בלא עורות אסור. וכתבו התוס' (ד"ה לית) שצואת תרנגולים אסורה דווקא בלול שלהם, שיש שם סרחון גדול, אבל ההולכים בבית מותר.

צואה עוברת – לאביי מותר לקרות ק"ש כנגדה ולרבא אסור. ונחלקו בהא דתנן שאם מצורע (או הנושא אבן מנוגעת) עומד תחת האילן ועבר שם אדם, הוא נטמא, אבל אם טהור עומד תחת האילן והמצורע עובר שם אינו טמא אא"כ יעמוד. לאביי מבואר שבעובר אין קפידא, ולרבא מצורע תלאו הכתוב בישיבה, אבל לענין ק"ש בעינן "והיה מחניך קדוש".

פי חזיר כצואה עוברת ואע"ג דסליק מנהרא.

ספק צואה אסורה דאסור מדאורייתא לקרות ק"ש כנגד צואה, אבל ספק מי רגלים מותרים, דמן התורה אין אסור אלא כנגד העמוד (דכתיב "ויצאת שמה חוץ" ולא הצריכו כסוי, וכתביב "וכסית את צאתך", כאן בגדולים כאן בקטנים), ורבנן לא גזרו במקום ספק. וי"א שבבית אף ספק צואה מותרת, כיון שאין דרך להניח שם צואה.

מי רגלים שיבשו – מי רגלים י"א שאין אסור אלא בטופח ע"מ להטפית, וכן הלכה, וי"א כל זמן שמתפחים. ולגניבא כל זמן שרישומן ניכר.

צואה שיבשה – לרב יהודה אמר רב אסור עד שיקרמו פניה. ולרבה בר רב הונא אמר רב אפי' יבשה כחרס אסור, והיינו שזורקה ואינה נפרכת, וכן הלכה, וי"א שגוללה ואינה נפרכת, אבל נפרכת מותר. ואיכא דאמרי עד דפלאי אפלווי – סדקים סדקים.

כ"ה: כסוי עששית – צואה בעששית מותר לקרות ק"ש כנגדה, דבצואה בעינן כסוי. ערוה בעששית אסור, דבעינן "ולא יראה בך ערות דבר".

צואה כל שהוא – לאביי מבטלה ברוק, ולרבה ברוק עבה. צואה בגומא מניח סנדלו עליה, אם היא דבוקה בסנדלו ספק אם מותר בק"ש.

אין לקרות ק"ש כנגד אדם ערום, ואפי' כנגד נכרי אסור.

מים סרוחים אין לקרות ק"ש כנגדם, מי רגלים יטיל לתוכם מים, י"א רביעית וי"א כל שהוא. לרב נחמן מחלוקת בסוף, אבל אם מטיל מים בתחילה לפני שיש שם מי רגלים, לכו"ע מספיק כל שהוא דקמא קמא בטיל, ולרב יוסף מחלוקת בתחילה אבל בסוף לכו"ע רביעית.

גרף ועביט - אסור לקרות ק"ש כנגד גרף של רעי ועביט של מי רגלים שהם של חרס (ומשמע שבכלי שלא בולע כגון זכוכית מותר. תוד"ה גרף), ואע"פ שאין בהם כלום, כיון שהם מיוחדים לכך. ומשמע שבוזה לא מועיל שיטיל מים. (תוד"ה ובלבד). ואם מפסיקה מיטה בינו לבין הכלים לת"ק אסור, ולרשב"ג מותר וא"צ להרחיק מהמיטה ד' אמות, ולרשב"א אפי' בבית מאה אמה אסור בכל הבית, דביתא כוליה כד' אמות. ואם הם מונחים תחת המיטה, אם היא פחותה מג' טפחים מותר לקרות ק"ש דכלבד דמי וכאילו הם טמונים בקרקע, ואם המיטה גבוהה י"ט אסור דלא חשיב כסוי, מג' ועד י' ספק.

ליבו או עקיבו רואה את הערוה - ליבו או עקיבו רואים את הערוה, מחלוקת אם מותר לקרות ק"ש. ואם עקיבו נוגע בערוה לכו"ע אסור שמא יגע בידו. (תוד"ה והלכתא). והלכתא נוגע אסור רואה מותר.

כ"ז. בית שיש בו ס"ת או תפילין אסור לשמש מיטתו שם, אלא אם הוציאה או הניחם כלי בתוך כלי, ודווקא בכלי שאינו מיוחד להם, ובגד על הכלי ככלי בתוך כלי דמי. לריב"ל צריך לעשות לס"ת מחיצה עשרה, ואם יש לו חדר אחר להניחו שם אסור ע"י מחיצה, ובחומשים יש להחמיר כמו בס"ת, אבל בשאר ספרים די בכסוי בעלמא.

אסור לקרות ק"ש או להתפלל אם יש צואה או מי רגלים לפניו כמולא עיניו ולאחריו ד' אמות. בית הכסא חדש מותר לקרות ולהתפלל כנגדו, וישן דינו כצואה ואפי' אין בו צואה, ובית הכסא דפרסאי שהצואה נופלת לתוך גומה משופעת, אע"פ שיש שם צואה מותר, וי"א דה"ה בבתי כסאות שלנו שהם בעומק, אם יש שם מחיצה. תוס' כ"ה. ד"ה רית.

תמצית ההלכה - אסור לקרות ק"ש או להתפלל או לדבר דברי תורה וקדושה כנגד צואה, ואם הצואה מכוסה אפי' בעשית שקופה מותר, ואם מגיע אליו ריח רע אסור, ואם אינה מכוסה צריך להרחיק ממנה כמולא עיניו, ואם היא מאחוריו ירחיק ד' אמות ממקום שכלה הרית. ואם יש צואה על בשרו והיא מכוסה בבגדיו, נחלקו הפוסקים אם מותר או אסור, ובשעת הדחק יש להקל. כשיש ספק אם יש צואה בבית מותר, אך אם מצויים שם קטנים צריך לבדוק, ואם קרא במקום שצריך לבדוק ומצא אח"כ שהיתה שם צואה, צריך לחזור ולקרות ק"ש או להתפלל. (סימן ע"ו).

אף הטמאים טומאה חמורה צריכים טבילת עזרא לתפילה ולתורה בטומאת קרי או בפולטת. ולרבי יהודה פטורים, לפי שכל שאין הטבילה מועלת לטהרו לגמרי פטור, ועל כן גם בעל קרי שראה זיבה פטור.

תפילת השחר

זמני התפילות

חז"ל תיקנו חובה על האדם להתפלל ג' תפילות בכל יום, וכן מוסף בימים שמקריבים בהם קרבן מוסף. הגמ' מבארת מי תיקן את התפילות, וכנגד מה תיקנו את התפילות, ומה זמנה של כל תפילה.

שחרית - לת"ק עד חצות, ולרבי יהודה עד אחרי ד' שעות. וותיקין המקדימים למצוות ומחזירים לעשות דבר בזמנו, היו גומרים ק"ש עם הנץ החמה, ומיד עם הנץ החמה מתפללים. כדי לסמוך גאולה לתפילה ונמצא מתפלל ביום.

מנחה - עד הערב, ולר"י עד פלג המנחה (-"א שעות חסר רביעי. כ"ו:), והלכה כר"י. ותחילת זמן מנחה משש שעות ומחצה.

ערבית - אין לה קבע וזמנה כל הלילה, והיינו כמ"ד תפילות ערבית רשות. וכתבו התוס' (ד"ה טעה) שרק כלפי מצוה עוברת תפילת ערבית רשות, אבל אין לבלטה לחינם, ולכן אם הפסיד צריך להשלים בזמן שחרית.

מוסף - זמנה כל היום ואף לפני חצות, כיון שאפשר להקריב קרבן מוסף מיד אחרי התמיד. ובר"ה אין להתפלל מוסף בג' שעות ראשונות. (תוד"ה תפלת), ולר"י עד אחרי ז' שעות.

תמצית ההלכה

זמני התפילות - תפילת שחרית מצוה שיתחיל מיד עם הנץ החמה, ואם התפלל עד סוף ד' שעות יצא, ואם התפלל מעלות השחר יצא יד"ח בדיעבד, ואם התפלל אחר ד' שעות יש לו שכר של תפילה ולא של תפילה בזמנה, ואחר חצות אין להתפלל שחרית, אפי' בחצי שעה הראשונה שעדיין א"א להתפלל מנחה. (סימן פ"ט). תפילת מנחה זמנה משש שעות ומחצה, לרבנן שמנה עד הלילה, ולרבי יהודה עד פלג המנחה, וכל אחד יכול לנהוג באופן קבוע כאחת השיטות, ואם נהג כמו שיטה אחת אינו יכול לנהוג כמו השיטה השנייה, ובדיעבד או בשעת הדחק יכול לנהוג כמו השיטה השנייה, אא"כ באותו יום נהג כמו השיטה הראשונה (ובציבור יש מקילים). תפילת ערבית זמנה לרבנן מצאת הכוכבים ולרבי יהודה מפלג המנחה. (סימן רל"א).

תפילת השלמה

מי שלא התפלל בשוגג, יכול להשלים את התפילה בתפילה שאחריה. הגמ' מבארת פרטי דין תפילת השלמה.

מי ששגג ולא התפלל בזמנים האמורים, יכול להשלים את התפילה בזמן התפילה שלאחריה, ואפי' במעריב יכול להשלים תפילת המנחה ואין אומרים עבר יומנו בטל קרבנו, ובשבת יכול להשלים של ערב שבת, ובמוצאי שבת יכול להשלים של שבת, (ואף שבשבת מתפללים רק ז' ברכות, מ"מ גם בשבת היה דין להתפלל י"ח אלא שלא הצריכוהו מפני הטורח. תוד"ה טעה), ומקבל שכר תפילה בלא שכר תפילה בזמנה. ואם לא התפלל במזיד, אינו יכול להשלים, והרי הוא בכלל "מעוות לא יוכל לתקון" (וכן המבטל ק"ש ששחרית או ערבית בכלל זה, ו"חסרון לא יוכל להמנות" זה שנמנו חבריו לדבר מצוה והוא לא נמנה עמהם). אמנם מי שלא התפלל מוסף, אינו יכול להשלים בלילה, דאין יקרא את הקרבנות בזמן שעבר זמן מוסף, וגם לא תיקנו ז' ברכות של מוסף אלא משום "ונשלמה פרים שפתינו" ועבר זמנו בטל קרבנו, משא"כ שאר תפילות דרחמי ניהו, ולואי יתפלל אדם כל היום כולו. תוד"ה איבעיא.

כ"ו: טעה ולא התפלל מנחה בשבת - מתפלל במוצאי שבת פעמיים, ומבדיל רק בראשונה שהיא תפילת מעריב, וההשלמה היא בתפילה השנייה, ואם הבדיל בשנייה, ראשונה לא עלתה לו מפני שאין להקדים ההשלמה לתפילה שזמנה עכשיו, ושנייה עלתה לו למעריב, ולא להשלמה, דכיון שהבדיל בה גילה דעתו שאינה של שבת. הגמ' שואלת שהרי הבדלה לא מעכבת מפני שיכול להבדיל על הכוס ונשאת בקושיה. וכתב הרי"ף שאם הבדיל בשתי התפילות, אע"פ שא"צ לעשות כך אינו צריך לחזור, וכן אם לא הבדיל באף אחת מהם א"צ לחזור.

דיני תפילת השלמה - מי שלא אמר יעלה ויבוא של ר"ח במנחה, שיטת רבינו יהודה שאינו משלים במעריב, שהרי במעריב לא יאמר יעלה ויבוא, וי"ח ברכות כבר אמר. וכן מי שבמנחה בשבת התפלל י"ח ולא הזכיר שבת, לא ישלים במוצאי שבת כיון שכבר אמר י"ח ברכות. ובר"ף משמע שאפי' כשאינו מרויח כלום בתפילת ההשלמה צריך להשלים. תוד"ה טעה.

תמצית ההלכה

תפילת השלמה - טעה או נאנס ולא התפלל תפילה אחת, מתפלל ב' פעמים את התפילה שאחריה, ואם עבר גם זמן התפילה שאחריה שוב אין לה תשלומין, (ומ"מ נכון שיתפלל בנדבה ויחדש בה דבר). צריך להתפלל קודם את תפילת החובה ואח"כ את התשלומין, ואם התפלל קודם את התשלומין לא יצא יד"ח. תפילת מוסף אין לה תשלומין, וכן מי שלא התפלל במזיד אין לזה תשלומין, אבל אם היה עסוק וחשב שיספיק להתפלל אח"כ ולא הספיק יש לו תשלומין. תפילת תשלומין היא כמו התפילה הראשונה, לענין יעלה ויבוא ותפילות חול ושבת וכדו'. (סימן ק"ח).

תקנת התפילה - לריב"ל תיקנו התפילות כנגד התמידים, שחרית ומנחה כנגד תמיד של שחר ובין הערבים, מעריב כנגד אברים ופדרים שלא נתעכלו, ומוסף כנגד קרבן מוסף, וזמני התפילות הם כזמני הקרבן, ת"ק לשיטתו ור"י לשיטתו. ולרבי יוסי בר חנינא אברהם תיקן שחרית דכתיב "וישכם אברהם בבוקר אל המקום אשר עמד שם", יצחק תיקן מנחה דכתיב "ויצא יצחק לשוח בשדה לפנות ערב", יעקב תיקן מעריב דכתיב "ויפגע במקום וילן שם", ואסמיניהו רבנן אקרבנות לזמני התפילות ותיקנו תפילת מוסף. והקשו התוס' (ד"ה יעקב) שמבואר בחולין צ"א: שיעקב התפלל ורק אח"כ שקעה השמש כדי שילון שם, וא"כ נמצא שהתפלל ביום, וכתבו שלשיטתם שהלכה כר"י שזמן מנחה עד פלג המנחה נחיא, דאדרבה טוב להתפלל מעריב קצת מבעוד יום. עוד כתבו התוס' (ד"ה עד) שלר"י תפילת מנחה נתקנה כנגד הקטורת, ולכן זמנה עד פלג המנחה.

זמן מנחה גדולה משש שעות ומחצה, וזמן מנחה קטנה מתשע שעות ומחצה.

כ"ז. היו לפניו תפילת מנחה ומוסף - לת"ק יקדים מנחה שהיא תדירה וזמן מוסף כל היום. ולר"י יתפלל מוסף שהיא עוברת, שהרי לשיטתו זמנה עד אחרי ז' שעות והוי מצוה עוברת, ואיירי בחצי השני של השעה השביעית, שאז אפשר להתפלל גם מוסף גם מנחה.

ר"י בן בבא העיד ה' דברים- א' שמזמנים קטנה, דהנה מדאורייתא רק האב יכול לקדש את בתו ולא האם, דכתיב "את ביתי נתתי לאיש הזה", וקטנה אין לה דעת לקדש את עצמה, ואם מות האב תיקנו חכמים שאם האם קידשה את ביתה יצטרכו מאן, כדי שישארה ולא תצא לזנות, ואם מיאנה מותרת לכל אדם בלי גט. והיכא שאחותה שהיא גדולה היתה נשואה לאח של מי שקידש את הקטנה, ומת בעלה בלא בנים ונפלה ליבום לפני אחיו, נמצא האח אסור בקטנה משום אחות זקוקתו, ומלמדים את הקטנה למאן בבעלה ולעקור את הקידושין למפרע, כדי שיוכל בעלה לייבם את הגדולה. ב' שמשאיין את האשה ע"פ עד אחד שאמר שמת בעלה. ג' שנסקל תרנגול על שהרג נפש כדן שור שנגח אדם, דילפינן שור שור משבת לרבות כל בהמה חיה ועוף. ד' יין בן מ' יום נתנסך למזבח שבזמן זה יצא מכלל יין מגיתו. ה' תמיד של שחר קרב בד' שעות ותו לא.

זמן לקיטת המן היה בג' שעות ראשונות של היום דכתיב "בבוקר בבוקר", ובד' שעות נמשך דכתיב "וחם השמש ונמס", והיינו שעה רביעית שהשמש חם והצל צונן, דאילו ג' שעות ראשונות אף בשמש צונן. ובשעה שישית אף הצל חם וזהו "כחום היום". ואמנם תנא זה יכול לסבור כרבנן שתפילת שחרית עד חצות, ושאינה הכא דכתיב "בבוקר בבוקר" לחלקו לשני בקרים, או לסבור כר"י, ולומדים מ"בוקר" יתירא להקדים שעה אחת.

זמן תפילת המנחה להלכה, דעבד כמו עבד ודעבד כמו עבד, כדמצינו שרב התפלל ערבית של שבת בערב שבת וקיבל עליו שבת מבעוד יום דס"ל כר"י וכיון שעבר זמן מנחה הגיע זמן ערבית, (ומה שמצינו שאין להדליק נר שבת לפני פלג המנחה, היינו באינו מקבל שבת). ומאי דר"ב הונא והחכמים לא התפללו עד הערב.

אסור לעבוד כנגד המתפלל בתוך ד' אמותיו.

כ"ז: כבוד הרב- אין להתפלל כנגד רבו לידו מפני שמראה שהם שווים, או מאחריו דהוי יהורא. רש"י. ו"א מפני שנראה כמשתחוה לרבו. תוס'. ותלמיד חבר מותר. ואין לתת או להחזיר שלום לרבו כדרך כל אדם שלום עליך בלא להוסיף רבי. ואין לחלוק על ישיבתו של רבו, ואין לומר דבר שלא שמע מרבו.

תפילת ערבית

תפילת ערבית זמנה כל הלילה, ותחילת זמנה תלוי במחלוקת ר"י ורבנן עליל מתי סוף זמן תפילת מנחה. תפילת ערבית אין חיובה כמו שחרית ומנחה, והיא נדחית מפני מצוה עוברת.

מערב מבעוד יום- מותר להתפלל מערב מפלג המנחה כרבי יהודה, ואם התפלל מערב של שבת בערב שבת, אסור בעשית מלאכה אחרי מעריב, ויכול לקדש על הכוס. ואם טעה והתפלל ערבית ביום המעונן, ונתברר לו שעדיין יום, אם הוא יחיד מותר בעשית מלאכה ויחזור ויתפלל, ומה שמצינו שציבור התפללו בטעות של מוצאי שבת בשבת ולא הצריכום לחזור ולהתפלל, שאני ציבור דלא מטרחינן להו, אבל דואי אסורים במלאכה עד מוצאי שבת, אבל בערב שבת כיון שציבור א"צ לחזור ולהתפלל הוי קבלה. (ולענין מלאכה בטעות ציבור בערב שבת, נחלקו המהש"ל והמהרש"א בדעת תוס').

רב התפלל מערב של מוצאי שבת בשבת והיינו לצורך מצוה כגון שצריך למול תינוק ולא יהיה לו יין להבדלה בלילה, אבל בלא זה אין להקדים להתפלל, שהרי צריך מדאורייתא להוסיף מחול על הקודש, ואסור במלאכה עד חשיכה. (תוד"ה צ"ל). והעושה כך אומר הבדלה על הכוס.

תפילת ערבית- זמנה כל הלילה, לר"ג תפילת ערבית חובה, ולרבי יהושע רשות. לאביי הלכה כר"ג, ולרבה הלכה כר"י, והיינו שהיא נדחית מפני מצוה עוברת, וכן הלכה, ולכן אומרים פסוקים וקדיש בין גאולה לתפילה. (תוס').

תמצית ההלכה-

תפילת ערבית- צריך לקרות ק"ש אחרי צאת הכוכבים, ולברך שתי ברכות לפני ק"ש ושתי ברכות אחרי ק"ש. אין להפסיק בין גאולה לתפילה. אין חזרת הש"ן ונפילת אפים במעריב. צריך להזהר בלימוד הלילה יותר מלימוד היום. מי שיש לו זמן קבוע ללמוד בכל יום ולא הספיק ביום, צריך להשלים בלילה. אין שיעור לזמן השינה בלילה, וזה תלוי כל אחד לפי כח בריאותו, ועכ"פ לא ישתקע בשינה יותר מדאי. (סימנים רל"ו רל"ז רל"ח).

נשיאות רבן גמליאל ורבי אלעזר בן עזריה-

רבן גמליאל בייש את רבי יהושע, מפני שהכחיש שאמר שתפילת ערבית רשות, ועמדו העם והורידו את ר"ג מנשיאותו, מפני שכבר ציערו עוד ב' פעמים, ולא מינו במקומו את רבי יהושע מפני שאיתו היה המעשה ור"ג יצטער מזה יותר, ולא את ר"ע, שמא יענוש אותו ור"ג ואין לו זכות אבות שתצילו, אלא

העמידו במקומו את רבי אלעזר בן עזריה שהיה חכם ועשיר והוא דור עשירי לעזרא.

כ"ח: והסכים ראב"ע להתמנות אפי' אם יהיה נשיא רק יום אחד, ובאותו לילה הלבין זקנו והיה נראה כבן ע' שנה. וסילק ראב"ע את שומר הפתח, ונתן גם למי שאין תוכו כבדו להכנס, ונתוספו ד' מאות ספסלים, וי"א ז' מאות, (וחלשה דעתו של ר"ג שמא יענש על שמנעם מלבוא, והראו לו בחלומו כדים לבנים מלאים אפר לומר שאינם ראויים, והיה זה רק כדי לישב דעתו), ובאותו היום נשנית עדויות, ולא היתה הלכה שלא פירשוה, דמתוך שרבו התלמידים התרבה החדוד והפלפול, ואף ר"ג לא מנע עצמו מבית המדרש אפי' שעה אחת, ונחלקו ר"ג וראב"ע אם היום גר עמוני מותר, כיון שסנחריב בבלב האומות, או שחזרו למקומם, הלך ר"ג ופיס את רבי יהושע, והוכיחו רבי יהושע על שלא ידע בצערם של ת"ח ומהי פרנסתם, ולא נתרצה רבי יהושע למחול, אלא בשביל כבוד אביו של ר"ג, והחזירוהו את ר"ג לנשיאותו והיה דורש ג' שבועות, וראב"ע היה דורש שבוע.

מוסף ומנחה

היו לפניו מוסף ומנחה, לחכמים מתפלל מנחה ואח"כ מוסף דתדיר קודם, וכן הלכה, ולר"י מתפלל מוסף קודם מפני שזמנה עובר.

אף לרבנן שתפילת מוסף כל היום, מ"מ המאחר כ"כ נקרא פושע, ועליו הכתוב אומר "נוגי ממועד אספתי ממוך" יהיו נוגים ואסופים וכלים מחמת שעברו זמן תפילה, וי"א דקאי על המתפלל שחרית אחרי ד' שעות.

כ"ח: י"א שטעימה אסורה קודם מוסף ומנחה, ולהלכה מותר.

אסור לאדם להקדים תפילתו לתפילת הציבור, ודווקא כשהוא בציבור.

תמצית ההלכה-

זמן תפילת מוסף הוא מיד אחרי תפילת שחרית, ולא יותר מעד סוף שעה שביעית, והמאחר יותר אע"פ שיצא יד"ח נקרא פושע. גם יחיד חייב להתפלל מוסף. מותר לאכול פירות אפי' הרבה או פת עד כביצה לפני מוסף, וצריך לקדש לפני כן. אם כבר הגיע זמן מנחה צריך להתפלל מנחה לפני מוסף, דתדיר קודם, ובדעבד אם הקדים מוסף יצא, וי"א שאם אינו עומד להתפלל עכשיו מנחה יכול להתפלל רק מוסף. (סימן רפ"ו).

תפילה לפני הלימוד והודאה אחרי הלימוד- ר' נחוניא היה מתפלל בכניסתו שלא יארע דבר תקלה על ידו, וביציאתו היה מודה על חלקו שזכה לעסוק בתורה. והגמ' מביאה מהו נוסח התפילה בכניסה לבית המדרש, ונוסח ההודאה ביציאה מבית המדרש.

כשחלה ר"א לימד לתלמידיו שיזהרו בכבוד חבריהם, ולא ירגילו בניהם בהגיון (-) מ"מ במקרא יותר מדאי כיון דמשכא, וי"מ משיחת ילדים, ויושיבו בניהם בין ברכי ת"ח, ובזמן התפילה ידעו לפני מי הם עומדים, ובזה יזכו לחיי עוה"ב.

כשחלה רבי יוחנן בן זכאי ראוהו תלמידיו בוכה, ואמר להם שהוא בוכה מאימת המשפט, ואינו יודע אם הולך לג"ע או לגיהנום, ובירך את תלמידיו שיהיה מורא שמים עליהם כמורא בשר ודם, ובשעת פטירתו אמר פנו כלים מפני הטומאה, והכינו כסא לחזקיהו מלך יהודה שבא ללוותו.

תפילת שמונה עשרה

כתב הרמב"ם מצות עשה להתפלל בכל יום שנאמר "ועבדתם את ה' אלהיכם", (ודעת הרמב"ן שחייב תפילה הוא מדרבנן). וכתב הרמב"ם שאין מנין התפלות מן התורה, ואין נוסח התפלה הזאת מן התורה, ואין לתפלה זמן קבוע מן התורה. אמנם עזרא ובית דינו תיקנו נוסח קבוע לתפילה, כיון שאחרי הגלות נתערבו הלשונות, ותיקנו להתפלל בכל יום ג' תפילות, ובכל תפילה תיקנו י"ח ברכות.

י"ח ברכות תיקנו כנגד י"ח אזכרות שאמר דוד במזמור הבו לד' בני אלים, וי"א כנגד י"ח אזכרות שבק"ש, וי"א כנגד י"ח חוליות שבשדרה. וברכת הצדוקים תיקנה שמואל הקטן ביבנה, כנגד קל הכבוד הרעים, או כנגד אחד שבק"ש, או כנגד חוליה קטנה שבשדרה. וז' ברכות בשבת הם כנגד ז' קולות שאמר דוד על המים. וט' דראש השנה כנגד ט' אזכרות שאמרה חנה בתפילתה (שבר"ה נפקדו שרה רחל וחנוה). וכ"ד דתענית כנגד כ"ד רננות שאמר שלמה בשעה שהכניס ארון לקודש הקדשים.

טעות בתפילה

הטועה בתפילה וחסר אחת מ"ח ברכות או שחיסר דבר שהוא מעיקר הברכה, צריך לחזור. הגמ' כאן דנה בדברים שהוסיפו חכמים על ה"ח ברכות לאומרים בזמנים מסוימים, מתי צריך לחזור אם לא אמרם, ולהיכן חוזר.

טעה ולא אמר **משיב הרוח** - מחזירים אותו, ולדעת הירושלמי אין מחזירים אותו אלא אומרה בשומע תפילה, ואם הזכיר טל אין מחזירים אותו. ובקיץ אם לא הזכיר טל כלל אינו חוזר, אבל אם הזכיר גשם חוזר מפני שזה קללה. (תוד"ה הא).

אם לא אמר **ותן טל ומטר** יאמר בשומע תפילה, ואם נזכר אחרי שומע תפילה מחזירים אותו, והיינו לשומע תפילה, ואם עקר רגליו חוזר לראש.

טעה ולא הזכיר **הבדלה** בחונן הדעת א"צ לחזור מפני שאומרה על הכוס.

כ"ט: טעה ולא אמר **יעלה ויבוא** - חוזר לרצה, ואם סיים תפילתו ועקר רגליו חוזר לראש, לרב נחמן בר יצחק אם עקר רגליו ורגילו לומר תחנונים אחר תפילתו חוזר לרצה, וללישנא בתרא אם לא עקר רגליו ורגילו לומר תחנונים אחר תפילתו חוזר לרצה, ואם אינו רגיל חוזר לראש, וכ"כ הר"ף.

יציאה יד"ח מש"ץ - וכתב בה"ג שמי ששכח יעלה ויבוא והוא מתפלל בציבור, יכול לשמוע חזרת הש"ץ ולא לחזור על תפילתו, וכתבו התוס' דה"ה בכל דבר שצריך לחזור יכול לצאת מהש"ץ, ומה שש"צ אינו מוציא את הבקי היינו מי שלא התפלל כלל, אמנם צריך לדקדק לשמוע מהש"צ כל אות מתחילה ועד סוף. (תוד"ה טעה).

העושה תפילתו קבע אין תפילתו תחנונים, י"מ כל שתפילתו דומה עליו כמשויו. י"מ כל שאינו אומרה בלשון תחנונים ואם אומרה בלשון תחנונים אינה קבע אע"פ שהיא עליו כמשא. (תוד"ה כל). וי"א כל שאינו יכול לחדש בה דבר. וי"א כל שאינו מתפלל עם דמדומי חמה - שחרית עם הנץ ומנחה עם השקיעה, אמנם במערבא לייטי על מי שמתפלל מנחה סמוך לשקיעה שמוא יעבור זמנה.

הכעס והשכרות מביאים לידי חטא.

ל **תפילת הדרך** - היוצא לדרך צריך להתפלל תפילת הדרך, משעה שכבר מהלך בדרך, ועד פרסה י"מ שאם כבר הלך פרסה לא יאמר תפילת הדרך, וי"מ שרק בדרך של לפחות פרסה יאמר תפילת הדרך, ויאמרה מעומד, ולרב ששת יכול לאומרה מהלך אבל עדיף מעומד, ויאמרה בלשון רבים.

תמצית ההלכה

תפילת הדרך - היוצא לדרך יתפלל יהי רצון מלפניך וכו'. ואם אפשר יעזור להילוכו בזמן כשאומרה, ואם הוא בעגלה יעזור את העגלה, אך אם העיכוב יטרדהו או שאינו יכול לעזור יכול לומר כשהוא מהלך. יאמרה בלשון רבים. א"צ לאומרה אלא פעם אחת ביום, אא"כ חשב שלא ילך יותר דהוי הסת הדעת. יאמר התפילה אחרי שהתרחק מהעיר לפחות שבעים אמה ושני שלישי אמה, ולכתחילה יאמרה בתוך פרסה ראשונה. ואם נוסע פחות מפרסה לא יאמר תפילת הדרך. ויעסוק בתורה בדרך, שכל המהלך בדרך ומפנה ליבו לבטלה הרי זה מתחייב בנפשו. (סימן ק").

תפילה באופנים מיוחדים

תפילת י"ח צריכה להיות במעומד ובכוננת הלב, וכן צריך לסמוך גאולה לתפילה, ולהתפלל בציבור. הגמ' מבארת מה יעשה כשאינו יכול לקיים אלא חלק מהדינים הללו, מה עדיף.

המשכים ויוצא לדרך - תוקע בשופר ומנענע לולב וקורא מגילה, וכשיגיע זמן ק"ש יקרא. ולענין תפילה אם יוצא בקרון או בספינה דאיכא ביעתותא דמיא, י"א שיתפלל לפני שיוצא לדרך כדי שיתפלל מעומד בבית ויוכל לכוון ליבו, ולא יצטרך להתפלל כשהוא מהלך, ולרשב"ג יקרא ק"ש ויתפלל בדרך כדי שיסמוך גאולה לתפילה, וכן הלכה, ואף שהבינו צריך להתפלל כשאינו מהלך, שאינו הבינו שהיא קצרה ואינו מתעכב הרבה, ועוד דכאן חוזר ומתפלל כשחוזר לביתו. (תוד"ה מסמך).

מרימר ומר זוטרא היו אוספים עשרה ומתפללים לפני הדרשה של הרגל לפני היום (ובתוס' כתבו שאין להתפלל קודם עלות השחר, אלא הכונה לפני הנץ החמה, שעדיין אינו עיקר זמן תפילה). והעם היו נשמים באמצע הדרשה ומתפללים כל אחד לבדו. **ורב אשי** היה מתפלל ביחיד מיושב כשהיה בציבור שהיה אומר הרבה למתורגמן, וכשהיה מתרגם היה קורא ק"ש ומתפלל מיושב, ולא היה יוצא כדי שלא להטריח את הציבור לקום מפניו, והיה חוזר ומתפלל בביתו מפני שדעתו לא הייתה מיושבת עליו כ"כ, ולא אסף עשרה מפני שהיה לו טורח בזה לאחר לבוא, ולא התפלל לפני זמן ק"ש, כיון שלא ראה רבנן קשישי דעבדי הכי.

הרוכב על החמור - לת"ק אם יש לו מי שיאחז חמורו ירד ממנו להתפלל, ואם לא יחזיר פניו לצד ירושלים, ולרבי (ל) אף ביש לו מי שיאחז חמורו ישב במקומו ויתפלל, לפי שאין דעתו מיושבת עליו מפני עיכוב הדרך, וכן הלכה.

כונן פניו וליבו - בחו"ל יתפלל לכיוון ארץ ישראל, ובא"י לכיוון ירושלים, בירושלים לכיוון בית המקדש, בבית המקדש לכיוון בית קדשי הקדשים, ובבית קדשי הקדשים לכיוון בית הכפורת. (ל). וסומא ומי שאינו יודע לכוון פניו, יכוון ליבו כנגד בית קדשי הקדשים, נמצאו כולם מכוונים למקום אחד.

הכריעות בתפילה - צריך לכרוע עד שיתפקקו כל חוליות שבשדרה, וי"א עד שיראה איסור כנגד ליבו, ואם מצטער לכרוע די לו בכפיפת הראש להראות שרוצה לכרוע.

כ"ט **ש"צ שטעה** אין מעלים אותו משליחותו, ואם טעה בברכת הצדקים מעלים אותו, ואם התחיל אין מעלים אותו, ואם היה צדיק, לאב"י צדיק מעיקרא לא יהיה רשע (ויחונן כה"ג ששימש ככהונה פ' שנה ולבסוף נעשה צדוקי, והוא ינאי שהיה רשע מעיקרא), ועל כן אם טעה אין מעלים אותו, ולרבא גם צדיק מעיקרא יכול להיות רשע (ויחונן כה"ג אינו ינאי אלא היה צדיק מעיקרא) ומעלים אותו.

תפילות אחרות במקום תפילת י"ח

אף שעיקר התפילה היא תפילה של י"ח ברכות וכו', מ"מ יש מקומות שאפשר להתפלל תפילות קצרות יותר, ובגמ' מבואר מתי ומה יכול להתפלל כשאינו יכול להתפלל תפילת י"ח.

תפילה קצרה - המהלך במקום סכנה מתפלל תפילה קצרה. לרבי יהושע היינו הושע ד' את עמך וכו'. לר"א (כ"ט): עשה רצונך וכו'. י"א שמע שועת עמך וכו'. לרבי אלעזר בר צדוק שמע צעקת עמך וכו'. ולאחרים יאמר צרכי עמך מרובים וכו', וכן הלכה.

תפילה מעין י"ח ברכות

לר"ג צריך להתפלל תפילת י"ח, ולרבי יהושע מעין י"ח, לר"ע אם אין שגורה תפילתו בפיו יתפלל מעין י"ח. לרב מעין י"ח היינו מעין כל ברכה בקצה ומברך על כל ברכה, ולשמואל אומר תפילת הבינו, הכוללת את כל הברכות האמצעיות, ואינו מברך בכל הברכות שבי' ג' ראשונות לג' אחרונות אלא שומע תפילה. ואב"י לייט על מי שמתפלל הבינו, וכן הלכה, וי"א שדווקא בעיר אסור, אבל בדרך מותר. (תוד"ה לייט).

לשמואל אין מתפללים הבינו במוצאי שבת ויו"ט, כיון שצריך לומר הבדלה בחונן הדעת, ואין לאומרה ברכה רביעית בפני עצמה כר"ע כיון שאין הלכה כמותו, ומר זוטרא פריך שיכללה בהבינו.

לרב ביבי בר אב"י אין אומרים הבינו בימות הגשמים, כיון שצריך לשאול גשמים, ואם יוסיף בהבינו יטרד בתפילתו (אבל הבדלה שהיא בהתחלה אין לחוש בה שיטרד), ואין לאומרה בסוף הבינו בשומע תפילה, כיון ששאלת הגשמים בשומע תפילה זה רק אם טעה. וכתבו התוס' (ד"ה מפני) שרק בקשות מותר לומר בשומע תפילה, אבל הזכרה והבדלה ושאר שבחים אין לומר בשומע תפילה, לפי שאין זה מעין שומע תפילה.

בהבינו אומר ג' ראשונות ואחרונות, וכשמגיע לביתו א"צ לחזור ולהתפלל, ואומרה מעומד, משא"כ תפילה קצרה. (ל).

תפילה שאינה מחויבת - כתבו התוס' (שם) שהאומר תחנונים מיושב אין לו לסיים ברוך אתה ד' שומע תפילה, דאין להוסיף ברכות על התפילות המחויבות, ורק מי שיש ספק אם התפלל יכול לחזור ולהתפלל, אבל בלאו הכי מפסיק אפי' באמצע ברכה, וש"צ מתפלל בקול כדי להוציא את הרבים ידי חובתם, ובלחש כדי להסדיר תפילתו.

תמצית ההלכה

ההלך בדרך או שהוא בקרון, ואם יעזור להתפלל דעתו לא תהיה מיושבת ולא יוכל לכוון מחמת עיכוב הדרך, יכול להתפלל בדרך הילוכו, וראוי לעמוד בברכת אבות, ולא יתפלל הבינו ג' ברכות ראשונות וג' אחרונות וברכה אמצעית הכוללת את כל הברכות האמצעיות), ואם הוא ירא שיפסיקוהו עוברי דרכים, או שאינו יכול להתפלל בכונה תפילה ארוכה, או שאם יתפלל כל התפילה יפסיד זמן תפילה, מותר להתפלל הבינו, וא"צ לחזור ולהתפלל כשיגיע לישוב, אמנם בימות הגשמים או במוצאי שבת אין להתפלל הבינו, מפני שא"א להזכיר בהבינו גשמים והבדלה. וההלך במקום גדודי חיה וליסטים מתפלל צרכי עמך מרובים וכו', וצריך לחזור ולהתפלל כשמגיע לישוב. (סימן ק").

תפילת מוסף – לרבי אלעזר בו עזריה מתפללים דווקא בחבר עיר דלא תיקנוה ליחיד, ולחכמים מתפללים אף שלא בחבר עיר, ולר"י מקום שיש חבר עיר יחיד פטור ממוסף, ומקום שאין חבר עיר יחיד מתפלל מוסף ביחידות. ור"ח ראה את רבי ינאי מתפלל ב' תפילות, ודקדק שלא עשה זאת משום שבראשונה לא כוון ושניהם היו שחרית, אלא התפלל שחרית ומוסף, ונחלקו בגמ' מה ההלכה.

ל: רב אמי ורב אסי הקפידו להתפלל בבית מדרשם ולא בשאר בתי כנסיות שבעיר.

לעולם ימוד אדם דעתו אם יכול לכוון יתפלל ואם לאו אל יתפלל.

טעה ולא הזכיר ראש חודש בציבור אין מחזירים אותו משום ששומע מהש"ץ. (ולב"ג היינו שש"ץ שטעה אינו חוזר משום טירחא דציבורא), וביחיד חוזר, מלבד במעריב לפי שאין מקדשים את החודש בלילה, לאימור היינו בחודש חסר דאילו במלא יכול לאומרה למחר שהוא ר"ח גמור יותר מן הראשון, ולרב אשי אין חילוק בין חודש מלא לחודש חסר. והתוס' (ד"ה מסתברא) הביאו מחלוקת ראשונים בכל דבר שא"צ לחזור, מה הדין אם עדיין לא סיים תפילתו, אם בזה חוזר או לא.

צריך לשהות בין תפילה לתפילה כגון אם טעה, או בין שחרית למוסף. (תוד"ה כמה). י"א בכדי שתתחונן דעתו עליו שתהא דעתו מיושבת לערוך דבריו בלשון תחינה, וי"א בכדי שתתחולל לשון חילוי, והביאור כנ"ל ולא פליגי אלא בלשון. ומפרש בירושלמי דהיינו כשילך ד' אמות. (תוד"ה כד').

אין עומדין

דיני תפילת י"ח

צריך האדם לפנות ליבו מכל המחשבות בזמן התפילה, ולראות את עצמו כאלו הוא עומד לפני השכינה, לפיכך צריך לישב מעט קודם התפלה כדי לכוין את לבו ולהיות בהכנעה, ואחר כך יתפלל בנחת ובתחנונים, ולכן תיקנו לומר אשרי ופסוקי דזמורה לפני התפילה.

הכנה לתפילה – במתני' איתא שאין עומדים להתפלל אלא מתוך כובד ראש ה-הכנעה, דכתיב "עבדו את ד' ביראה וגילו ברעדה", במקום גילה שם תהא רעדה, והתפילה היא במקום עבודה. (ואין לשמוח ביותר מפני שנראה כפורק עול, וכן מצינו שמר בריה דרבינא שבר כוס יקרה בנישואין כשראה שרבנן שמחים ביותר. ומכאן המנהג לשבר זכוכית בנישואין. (תוד"ה איית). והמניח תפילין מותר לשמוח ביותר, מפני שזה עדות שממשלת קונו ועול מלכותו עליו, וכן אסור לאדם שימלא שחוק פיו בעוה"ז). חסידים הראשונים היו שוהים שעה אחת במקום שהיו מתפללים כדי שיכוונו את ליבם לאביהם שבשמים. (ורב יהודה היה מקשט עצמו בבגדיו קודם התפילה). ובברייתא איתא שאין עומדים להתפלל לא מתוך דין, או דבר הלכה שצריך לעיין בה, אלא מתוך הלכה פסוקה שאינה צריכה עיון, כדי שלא יהרהר בה בזמן התפילה, (כגון מנהג ד' נקיים מלבד יום הראיה עצמו, לטיפת דם כחרדל, דמדאורייתא רק הוואה ג' ימים רצופים בתוך י"א יום שבין נדה לנדה צריכה ז' נקיים. תבואה שהכניסה לבית עם המוץ שלה פטורה ממעשר, דלחויב מעשר בעינין גם מירוח בכרי וגם ראית פני הבית, ורבנן אסרו אכילת קבע גם לפני גמר מלאכה, ואכילת בהמה נחשבת אכילת עראי. המקיז דם בבהמת קדשים אסור בהנאה ומועלין בו, דרק נבשחט בעזרה (ונזרק הדם שכבר נתכפרו הבעלים. תוס') אין מעילה בדם). עוד איתא בברייתא שאין עומדים להתפלל לא מתוך עצבות, או עצלות, או שחוק, או שיחה – ליצנות, או קלות ראש, או דברים בטלים, אלא מתוך שמחה של מצוה כגון גאולת מצרים או תהלה לדוד, שהם דברי שבח ותנחומין. רבנן עבדי כמתני' מתוך כובד ראש, ורב אשי עביד כברייתא מתוך הלכה פסוקה. והלכה כרבנן, ולכן נהגו לומר פסוקי דזמורה ואשרי קודם התפילה. (תוד"ה רבנן). ואיתא בירושלמי שהעוסק בצרכי ציבור כעוסק בדברי תורה. (תוד"ה רב אשי).

ל"א: לא יפטר אדם מחבירו מתוך שיחה או קלות ראש או דברים בטלים, אלא מתוך דבר הלכה, שמתוך כך זוכרהו.

המתפלל צריך שיכוון את ליבו לשמים.

ר"ע היה מקצר בתפילתו כשהיה בציבור, וכשהתפלל ביחיד היה נמצא בזוית אחרת ע"י כריעות והשתחויות. וכיון שאין לשחות בסוף הברכות שלא תיקנו לשחות בהם, י"מ שהיה כורע בתחנונים שאחרי התפילה, וי"א שהיה כורע בתפילה עצמה אבל היה זוקף בכל סוף ברכה, וכן יש לנהוג כשכורעים בתפילות ר"ה ויוה"כ. תוד"ה ומוצאו.

לעולם יתפלל אדם בבית שיש בו חלונות. אל יתפלל אדם כל היום, אלא ג"פ ביום, ויתפלל כנגד ירושלים, ולא יתפלל ג' תפילות יחד אלא ערב ובוקר וצהריים. שאלת צרכי האדם מקומה אחרי התפילה, ואע"פ שאמרו שואל אדם צרכיו בשומע תפילה, יכול לומר אחרי התפילה אפי' כסדר יודיו של יוה"כ.

תמצית ההלכה –

הכנה לתפילה – כל אדם צריך לשהות זמן מועט (כדי הילוך ח' טפחים) לפני התפילה כדי שיכוון, ואחריה כדי שלא תהא נראית עליו כמו שאוי. ויתפלל מתוך אימה והכנעה, ואם אינו יכול להזהר להכניס לליבו אימה והכנעה, מ"מ לא יתפלל מתוך שחוק וקלות ראש ודברים בטלים או כעס, אלא מתוך שמחה, כגון סמוך לגאולת מצרים, או אשרי שכתוב בו רצון יראיו יעשה ושומר ד' וכו', והעוסק בצרכי ציבור זה נחשב מתוך שמחה אפי' כ זה דבר שטורד כוונתו, ולא יעסוק בפלפול לפני התפילה אלא בהלכה פסוקה. (סימן צ"ג).

הלכות גדולות הנלמדים מקראי דחנה

לאחר שפנינה צרתה של חנה אשתו של אלקנה ציערה את חנה, היתה חנה מורת נפש, והיא עמדה בתפילה לפני הקב"ה שיתן לה ילד, ותפילה התקבלה ונולד לה שמואל הנביא, ועוד בנים. חז"ל למדו מתפילה זו הרבה מדיני התפילה ודינים נוספים.

וחנה היא מדברת על ליבה – כוונת הלב בתפילה.

רק שפתיה נעות – המתפלל צריך שיחתוך בשפתיו.

וקולה לא ישמע – אסור להגביה הקול בתפילה.

ויחשביה עלי לשיכורה – שיכור אסור להתפלל, אבל מותר בברכת המזון. תוד"ה מכאן.

ל"א: עד מתי תשתכרין – הרואה דבר שאינו הגון בחבירו צריך להוכיחו, אע"פ שאין בזה איסור דאורייתא. תוס'.

ותאמר לא אדוני – אמרה לו שמשטעותו מבואר שאינו אדון ואין לו רוח הקודש בדבר זה, או שהתפלאה ואמרה שכיון שהוא אדון ויש לו רוח הקודש היה לו לדונה לכף זכות.

ויין ושיכר לא שתיתי – הנחשד בדבר שאין בו צריך להודיעו.

אל תתן את אמתך לפני בת בלעיל – שכור המתפלל כעובד ע"ז.

ויען עלי ויאמר לכי לשלום, ואלוקי ישראל יתן את שלתך – החושד את חבירו בדבר שאין בו צריך לפייסו ולברכו.

ד' צבקות – מכל צבאות שבראת קשה בעיניך שתתן לי בן אחד. וחנה היא הראשונה שקראה לקב"ה "צבקות".

אם ראה תראה – אם ראה מוטב ואם לאו אלך ואסתתר מפני אלקנה בעלי וישקוני מי סוטה ויקוים בי נקתה ונזרעה זרע, וכמ"ד אם היתה עקרה נפקדת. ולמ"ד שזה ברכה לתיקון הולד דיברה תורה כלשון בני אדם.

אמתך, ג' פעמים – לא עברתי על נדה חלה והדלקת הנר, שהם בדקי מיתה באשה שבשעת הסכנה בודקים בהם ואם ימצא בה אחד מהם תמות.

זרע אנשים – י"א גברא בגוברין אדם חשוב להמנות בין אנשים. תוס'. י"א זרע שמושח ב' אנשים, שאול ודוד. י"א ששקול כשני אנשים, משה ואהרן, וי"א זרע שמובלע בין אנשים (לא ארוך וכו') ולא יהיה חכם יותר מדאי שלא ידברו עליו ותשלוט בו עין הרע).

הנצבת עמכה בזה – שאסור לישב בתוך ד' אמות של המתפלל דמשמע שגם הוא היה עומד. והאיסור הוא בין מלפניו (בין מלאחוריו) בין מן הצדדים, ואם עוסק בק"ש וברכותיה וכדו' מותר אף ביושב. תוד"ה מכאן.

אל הנער הזה התפללתי – שהורה הלכה בפני עלי רבו (דאף שעדיין לא למד ממנו מ"מ גדול הדור היה ובה ללמוד לפניו. תוד"ה מורה) ששחיטה כשרה בזר, ואמר עלי לחנה ששמואל חייב מיתה ויתן לה בן אחר טוב ממנו, ואמרה חנה אל הנער הזה התפללתי.

מדברת על ליבה – לא בראת דבר אחד לבטלה, וא"כ דדים הללו למה הם.

ותתפלל על ד' – שהטיחה דברים כלפי מעלה, כאלהיהו שאמר ואתה הסיבות ליבם אחורנית, והודה לו הקב"ה, וכמשה במתאוננים שאמר שחטאו בגלל הכסף וזהב שהקב"ה הרבה להם, והודה לו הקב"ה.

היושב בתענית בשבת שזה קשה מפני שכולם מתענגים והוא מתענה קורעים לו גזר דין של שבעים שנה והיינו אפי' נגזר עליו מנעוריו, אמנם כדי לתקן את העונג שבת שהפסיד, צריך להתענות למחרת. וכתבו התוס' דאיירי בתענית הלום, וכתבו שאומר עננו באלוקי נצור, ואפי' קובע ברכה לעצמו כיון שאינו בתוך תפילת י"ח.

נקודות הפצה ברחבי הארץ: לפרטים ולפתיחת נקודות נוספות - 052-7692282.

ירושלים - ישיבת מיר (בית שלום, ארון קלטות "ובלכתך בדרך") 0527692282. "מרכז הסת"ם" יחזקאל 1 כנר השבת.
נוה יעקב- אשר גולק 8/2 077-7979554. דברי חיים 12 (פלמן) 02-6259923. רמות פולין 66 דירה 28 02-5879786.
רמות ג' תאודור לביא 12 (רייכמן) 052-7147249. פרחי 10 (חיון) 02-5401420. רמת שלמה (הרב טרוביץ) ביהכ"נ חזו"א.
"כתר מלוכה" רח' בית ישראל 1 053-3117762. מנחת יצחק 3 (טויב) 0533117762. בית וגן- רח' משולם ראט 1 (קרפל) 02-6424736.
גבעת שאול - קהתי 1 בכניסה לבנין ליד הת.ד. הרובע היהודי, כולל צילו של היכל. 053-3107876.
בני ברק - מרצבך, מלצר 24 03-5790989. מרכז הסת"ם רחוב זכריה 3. יוספי קיבוץ גלויות 9. מנקין, בורוכוב 3 03-5780281. קלרמן,
רבי עקיבא 9. 054-8439903. כהן, יגאל אלון 27/8 054-8440406. ציקינבסקי זוננפלד 20 03-6769572.
נאה, רבי מאיר 3, רמת אהרן. 052-7144066. רוטנר סוקולוב 39 052-7662047. פקשר עזרא 33 א' מול ביכ"נ אגו"י [מוהר"נ גשטטנר] 03-6746990.
רבי טרפון 4 בני ברק מכבסת כבס - נא 0524077373. קרית הרצוג אברמסקי 43 (נילינגר). 0524077373.
מודיעין עילית - ר"ע 30/6 052-7692282. כולל עטרת שלמה. אבני נזר 30/2 (זיידל) 08-9741111. ריטב"א 26 (רוכלין) 050-
4173968. "תינוקי" רח' ריה"נ 30 הרב מפוניבז' 4 (יעקובוביץ). 052-7144090. אהל תורה (אהבת שלום) רבי יהודה הנשיא 35.
מרומי שדה 23 (פודולסקי) 08-9791339.
ביתר - פרידמן. קניג 18 058-3207845. המגיד ממעזריטש 27 קומה ג' (שכטר) 052-7684471.
אשדוד - רובע ז' חלפתא 5/2 (וולף) 08-8642821. רובע ח', הוותם 37 (וולף) 053-3148677.
אופקים - (קרייטמן) החיד"א 1605/6 054-8415259.
בית שמש - נחל לוז 18 (אופיר) 0533103773. בן איש חי 71/6 (לוין). 050-4120542. רמה ג' משה רבינו 9/9 (הומינר) 0527674908.
אלעד - (אדלשטיין) ככולל מדרש אליהו, או ברח' בעלי התוספות 22. 052-7690972, או 03-9337827.
הר יונה - בביהכ"נ המרכזי, 058-3293176. פתח תקוה (ברוכים) רח' אריה בן אליעזר 26/15 052-7107905.

ניתן לקבל את הסיכומים על הדף היומי, וכן על משנה ברורה לפי סדר מבחני דרשו, במייל A0527692282@gmail.com או בנקודות ההפצה.

חדש - מבחן שבועי על הדף היומי, עם הגרלות שבועיות על פרסים יקרי ערך. חלוקת דפי המבחנים במוקדי ההפצה. עניית התשובות, וכן רשימת נקודות הפצת המבחנים והסיכומים, בטלפון 0737289669 (השאלות והתשובות נמצאים במערכת הטלפונית, ואפשר לענות ללא שימוש בדפי השו"ת).

בס"ד הושלמה מלאכת כתיבת סיכומי "תמצית הש"ס" על כל הש"ס. (ברכות ומועד, נשים, נזיקין, קדשים ונדה).

חדש - ניתן לרכוש חוברות אלו במשלוח ישיר הביתה, במחיר 90 ₪ לארבעת החלקים על כל הש"ס, כולל משלוח.

להזמנות ניתן להתקשר ל-0537125663, לנקודות המכירה יש להתקשר ל-0737289669.

אנו זקוקים לשותף להחזקת פרויקט זה בסכום חודשי (לא גדול). מי שמעונין לזכות בזכות גדולה זו של אלפי שעות לימוד חודשיות, נא להתקשר ל-0527692282.

ניתן לתרום בנדירים פלוס עבור "תמצית".

חייג עכשיו: **בינוש קרליבך** |

052-717-9103

mikra9876@gmail.com

כל תהליך הוצאת הספר, **במקום אחד**

הקלדה | עריכה | עימוד | כריכה | הדפסה | הפצה